FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1916

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØR CENTRALTRYKKERI
MDCCCCXVI

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER HOTHER STEFFENSEN, HELSINGØR.

FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR

1916

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCXVI

INDHOLD.

Side

Stud. theol. BJØRN KORNERUP i København:
FREDERIKSBORG LATINSKOLES HISTORIE 1

Stud. theol. BJØRN KORNERUP i København:
BIDRAG TIL STRØ KIRKES HISTORIE . . . 42

Underarkivar HOLGER HJELHOLT i København:
STRIDEN MELLEM GILLELEJE GRÆSMØLLE OG DRONNINGE HOVEDMØLLE 50

Cand. mag. LUDVIG KABBE i København:
ROSTGAARDERNE PAA KROGERUP 59

HANS LAURITZ ELLEKILDE i København:
HORNBÆK 86

SAMFUNDETS VIRKSOMHED 1915—16 148

Frederiksborg Latinskoles Historie
indtil 1834.

Af

Bjørn Kornerup, stud. theol.

SOM det første Forsøg paa at skrive Frederiksborg Latinskoles Historie maa man nævne et latinsk Haandskrift,[1] forfattet af Christopher Jensen Ledøe, en Rektorsøn fra Frederiksborg, død som Sognepræst i det nærliggende Strø Sogn 1739. Dette Skrift kendes nu kun gennem en ikke fuldendt Afskrift, foretaget af den flittige Samler, Provst D. G. Zwergius, Præst i Slangerup. I mange Aar syntes dette Manuskript at være forsvundet. Da saaledes den af Frederiksborg Skole saa højt fortjente Overlærer, Professor F. P. J. Dahl ved Indvielsen af den ny Skolebygning 1836 udgav første Hæfte af sine fortræffelige: „Historiske Efterretninger om den kongelige lærde Skole ved Frederiksborg", udtalte han Ønsket om, at dette Værk, som han selv med store Anstrengelser havde eftersøgt, maatte blive fundet. Dette Ønske gik i Opfyldelse, idet det lykkedes Kirkehistorikeren Dr. Holger Rørdam at finde det i et Samlingsbind paa Det kgl. Bibliotek. Dahl kom ikke selv til at benytte det, og ved en Undersøgelse af det, som jeg har foretaget, viste det sig, at de Efterretninger,

[1] „Historia Regiæ Scholæ Fridericiburgicæ conscripta a Christophoro Jani Lidovio". Ny kgl. Saml. 4°. 647.

som Ledøe meddeler om Skolens almindelige Historie, ikke er saa righoldige som ventet og til Dels bekendte fra anden Side. Af størst Betydning er hans Meddelelser om Lærerstandens og Dimittendernes Historie. Dog kan man ogsaa skjult bag de efter den Tids Smag sirlige og elegante Vendinger og ligesom indhyllet i mangt et mytologisk Slør støde paa Oplysninger af stor Interesse, som kaster Strejflys over Tilstandene i Frederiksborg i svunden Tid.

Et hundrede Aar senere udgav Paul Bendsen (dengang Adjunkt, senere Præst i Skælby) et fortrinligt lille Skrift om Skolens Historie. (Program 1822). Dette Skrift er nu saa sjældent, at ikke engang Skolens Bibliotek er i Besiddelse af et Eksemplar deraf.

1836 udgav Overlærer Dahl sit omtalte Værk, der baade ved den Grundighed, hvormed Forfatteren behandler sit Æmne, og ved det fortrolige Kendskab til Kilderne, hvorom det atter og atter aflægger Vidnesbyd, med Rette maa regnes for det grundlæggende Skrift i Skolens Historie, hvortil man stedse maa ty tilbage. Senere er der hist og her fremkommet mindre Bidrag til Skolens Historie, saaledes f. Eks. G. Feilberg: „Bidrag til Frederiksborg Latinskoles Historie", udgivet ved Sofus Elvius i Skolens Program 1899.

Naar man tager Hensyn til det store Kildestof og de mange Behandlinger heraf, vil man indse, at disse Linier ikke kan have til Formaal at give en udtømmende Fremstilling af Skolens Historie. Endnu mindre kan der være Tale om at indlade sig paa en mere indgaaende Prøvelse af Kilderne eller en nøjere Undersøgelse af de mange Specialpunkter i Skolens Historie, som endnu hviler i et vist romantisk Halvmørke. Men Hensigten er denne: i de største Hovedtræk at give en sammenhængende, almentilgængelig Skildring af Skolens Historie og af Skolelivet, saaledes som det har formet sig i de forløbne Aarhundreder, paa Grundlag af det foreliggende trykte Stof, hist og her dog med Benyttelse af enkelte Træk, laante fra haandskrevne Kilder. Andet og mere gør dette

Arbejde ikke Krav paa, hvorfor ogsaa Kildehenvisningerne er indskrænkede til det mindst mulige.

II. Frederik den Andens Trivialskole.

De første Spor af en kongelig Latinskole ved Frederiksborg træffer vi i den Skole for boglige Kunster, den Trivialskole, som Frederik II stiftede paa sit nybyggede Slot, Frederiksborg, ved Fundats af 24de April 1568. Det er rimeligvis Herluf Trolles Eksempel, Frederik II har fulgt herved. Herluf Trolle havde nemlig tre Aar tidligere paa sin Gaard Skovkloster stiftet den senere saa berømte Skole Herlufsholm.

Skolebygningen, der hørte med til Slotsbygningerne, var en Bygning i to Stokværk og med et rummeligt Loft. Den laa paa den første Slotsholm og blev senere — 1602 — nedbrudt[1].

Skolen paa Frederiksborg var bestemt til at omfatte 30 Disciple samt en Skolemester og en Hører. Skolen skulde ikke blot være kundskabsmeddelende: den skulde tillige være en Kostskole, hvor baade Lærere og Disciple af Kongens Kasse skulde modtage alt til deres Underhold lige fra Føde og Klæder til Blæk og Papir. Slotspræsten og Lensmanden skulde i Forening udgøre Skoletilsynet. I Fundatsen, der er et for sin Tid meget typisk Aktstykke, traf Kongen med stor Omhu Bestemmelser vedrørende alle Skolens Forhold, de største som de mindste.

For blot at nævne eet Eksempel paa den Nøjagtighed, hvormed Kongen gik til Værks i disse Bestemmelser, skal jeg her gengive Fundatsens § 6, der omhandler Bespisningen. Den lyder som følger:

„Skall thisse forte 30 personer haffue theris Diske och fire

[1] Beckett: Frederiksborg Slot II, S. 10.

Retter thil huert Maalthid god spissning och well kogit, och skall Skollemesteren och høreren her forwden haffue thil huert Maalthid En Synderlig god Rett aff wor Leensmands Eegen Gryde och en Rugsemmel af Leensmandens Eegen Kielder".

Til hvert Maaltid skulde hver Discipel desforuden have een Pot Øl, men Rektoren og Høreren saa meget, de begærede — dog kun „thil Nottorfftighed" tilføjer Kongen klogeligt.

Hver Discipel skulde ved Optagelsen kunne sin A-B-C og sin Donat (den latinske Grammatik), og maatte kun med Kongens særlige Tilladelse forblive i Skolen mere end seks Aar. Hvis en Discipel efter eet Aars Skolegang befandtes ikke at være egnet „thil bogelig Conster att leere", skulde han forvises, og en anden optages i hans Sted.

Alle de ydre Betingelser for Skolens Vækst og Trivsel var saaledes i den skønneste Orden, men alligevel vilde Skolen ikke blomstre frem, og efter c. 15 Aars Forløb blev den ophævet. Det er kun faa Efterretninger, der er bevaret om denne Skoles Virksomhed. Man kender kun med Sikkerhed fire af dens Rektorer og et Par Hørere. Blandt Rektorerne er der Grund til at mindes den første, Mag. *Frants Nielsen,* der vandt sig et godt Navn paa Grund af sin Lærdom og Dygtighed, og den anden, Mag. *Peder Riber,* der senere indlagde sig store Fortjenester ved som Biskop over Gulland at bringe Orden i de temmelig fortvivlede kirkelige Tilstande, som herskede dér.

Af Disciplene kender man Navnene paa 13 (muligvis 15). Den navnkundigste blandt disse var uden Tvivl *Jon Jacobsen Venusinus*[1], Præst og Professor i Kjøbenhavn, en Mand, der i lige høj Grad blev berømt ved sin Lærdom som ved sin hele Livshistorie, der forekom hans Samtid saa forunderlig, at man ikke kunde forklare sig den paa anden Maade end ved at antage Tilstedeværelsen af en

[1] Hans Leved findes beskrevet af H. F. Rørdam: Kirkehist. Saml. 3 R. I, S. 241 ff.

magisk Ring, der skaffede ham Rigdom og høje Embeder, Hæder og Lykke, men som ogsaa tilsidst blev Aarsagen til hans Død.

I hvert Tilfælde havde Venusinus Kongens Bevaagenhed fra første Færd, og det netop fordi han var udgaaet fra Frederiksborg Skole.

Omkring Aar 1586 nedlagde Frederik II sin Trivialskole. Han gjorde det med følgende Motivering: „Vi ere komne udi Forfaring, hvorledis med samme Skole Børn meget forsømmes, saa de icke kunde holdes udi slig Tvang og Disciplin, og ei heller udi Lærdom og Optugtelse saa formeres og forfremmes som det sig bør, af den Aarsage at vi selv ideligen holde Hoff paa fornefnde Vort Slott Friderichsborg og de der dagligt med gemene Hof Tienere kunde have Omgjængelse, hvoraf Ungdommen meget bliver forført og forkrænket!“ [1]

Et Par Aar i Forvejen havde Skolen været opløst i nogen Tid. 1583 fik nemlig Lensmanden kongelig Ordre til foreløbig at ophæve Skolen og give Disciplene Tilladelse til at drage bort, indtil der blev større Sikkerhed for Pesten, som paa den Tid hærgede i Nordsjælland.

D. 26de Maj 1586 stiftede Kongen en Skole i Sorø, hvortil Lærerne og Disciplene fra Frederiksborg henflyttedes, saa at Frederiksborg Skole har Æren af at være Moderskolen til Sorø saa berømte Skole.

III. Christian den Fjerdes Latinskole.

A. Almindelige Forhold indtil 1790.

Aaringer var gaaede. Kong Frederik II var forlængst gaaet til sine Fædre, og hans Kongeborg havde maattet vige Pladsen

[1] Khs. Saml. 3 R. II, S. 333.

for en langt skønnere og stoltere. Meget var forandret. Riget var blevet hjemsøgt af svære Krige og andre Ulykker. Christian IV havde allerede styret Rigerne i over 40 Aar, da han besluttede at stifte en Latinskole ved Frederiksborg, det Sted, som han elskede saa højt. Den 29de Marts 1630 underskrev han den Fundats, hvorved han stiftede den Skole, som trods de mange Vanskeligheder og den mangeartede Modstand, den i Tidernes Løb har maattet kæmpe imod, dog stadig staar som et værdigt Minde om sin kongelige Stifter og hans utrættelige Omsorg for Riget.

Nogen enkelt Aarsag til Stiftelsen af denne Skole kan man ikke med Bestemthed paavise. I Begyndelsen af Fundatsen siger Christian IV selv, at han vil følge i sine Forfædres Spor ved at stifte en Latinskole, hvor Ungdommen kan oplæres i Gudsfrygt, gode Sæder og Lærdom, Gud til Ære, Religionen til Forfremmelse og Forbedring og Menigheden til Gavn og Gode. Men det er ogsaa sandsynligt, at Kongen har haft andre Grunde. For ham, der var en klog og forudseende Mand, maa den Tanke have ligget nær, at han ved at stifte en latinsk Skole kunde fremme den By, han ønskede skulde blomstre op omkring Slottet.

* * *

Det vil næppe være uden Interesse først at kaste et Blik paa den *Skolebygning*, som blev opført af Christian IV, som blev ødelagt i Branden 1834, og paa hvis Fundamenter den nuværende Skolebygning for en stor Del hviler. Paa en Grund, som Kongen mageskiftede sig til, paabegyndtes Bygningen i Aaret 1630. Kongen havde sikkert stadig selv et vist Tilsyn med denne, alt som den skred frem. I hvert Tilfælde havde den hans varme Interesse. Et tydeligt Bevis herpaa afgiver følgende egenhændige Brev til Rentemesteren[1]):

[1] Chr. IV's egenhændige Breve udg. v. Bricka og Fredericia III, S. 127.

„Holmens Maaler skall befahliis at drage med siine Suenne henad frederigsborrig Strax Epther helliigedagen [1ste Pinsedag, 9. Juni] Och tage saa megiid farue med siig, som han kan fornøden haffue tiilat anstriige Borde och Bencke, Item wiinduess Karmen udi Skolen ued frederigsborrig, huortil hannem skall skee forstreckning udaff Penning. Rosenborg 8de juni 1633."

Mikkelsdag 1633 var Bygningen færdig, thi da fandt Indvielsen Sted. Ved Hjælp af et gammelt Billede og de Beskrivelser, der er os overleverede, er det muligt at danne os en temmelig paalidelig Forestilling om den gamle Skolebygning. (Fig. 1).

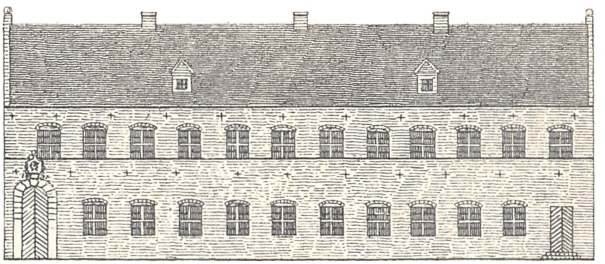

Den lærde Skole

Det var en aflang Bygning, opført af svære, røde Mursten, to Stokværk høj, dækket med et Tegltag, der rejste sig meget stejlt. Bygningens Længde var 59 Al., dens Bredde 13¾ Al. og dens Højde indtil Taget 12 Al. Der fandtes en Mængde Vinduer med Vinduesrammer af Egetræ, og de smaa, til Dels grønne Ruder var indfattede i Bly. Hovedindgangen var ad en bred, solid Egetræsdør i Bygningens østlige Ende. Oven over denne var anbragt Christian IV's Vaaben og Navnetræk, Aarstallet 1631 samt Forbogstaverne til Kongens Valgsprog: Regna firmat pietas, udhugget i Sandsten og forgyldt. Dette Vaaben, der heldigvis kun blev lidet beskadiget i Branden 1834, blev senere indsat i Trappevæggen i den nye Skolebygning.

Fra Bygningens Ydre, der i alt væsentligt bar det samme Præg indtil Branden, vender vi os til Bygningens Indre, der til Gengæld er blevet saa ofte og saa stærkt omkalfatret, at det Billede, man kan danne sig heraf, er meget upaalideligt. Den vestlige Del af underste Stokværk synes mest at have bevaret sin oprindelige Skikkelse. Det var her, at øverste Klasse (Mesterlektien), anden og tredie Klasse (Lektie) havde deres Klasserum. De udgjorde eet stort, sammenhængende Rum, der ikke var delt paa anden Maade, end ved at Mesterlektien ved et Par Trappetrin og et Tremmegitter var skilt fra det øvrige Rum. Her som i Landets øvrige gamle Latinskoler var det ingen praktisk Indretning at have hele Skolen samlet i eet Rum; thi man maatte — som Rektor Bendtsen skriver — „kappes i at overraabe hinanden."

Hele dette store Rum var kun lidet hyggeligt med sit Murstengulv og sine kalkede Vægge. Temmelig mørkt var der ogsaa, da Lyset kun faldt sparsomt ind gennem de smaa, højtsiddende Ruder. Disciplene sad paa Træbænke langs med de tykke Mure, Hørerne foran Vinduespillerne paa store, grønmalede Træstole. Fra de øvrige Lektier førte to Trappetrin op til Mesterlektien, hvor Skolens Rektor tronede paa et meget stort Kateder, hvorfra han — som en af Skolens Historieskrivere meget træffende udtrykker sig — „kunde skue ud over hele Valpladsen". — Denne Indretning af Skolelokalet var ikke god om Sommeren, men værst var den dog om Vinteren; thi det store Skolerum kunde kun opvarmes daarligt. I mange andre Skoler fandtes der slet ingen Kakkelovne i Skolelokalerne, men Frederiksborg Skole var dog i lange Tidsrum saa vel forsynet, at den var blevet udstyret med en saadan, for hvis Opsættelse der 1636 betaltes Pottemageren $^1/_2$ Daler[1]. Senere maa denne være blevet ødelagt; thi fra 1689 var Skolestuen i omtrent fyrretyve Aar uden Kakkelovn.

Man gik da den Udvej, at Hørerne fik Tilladelse til at tage

[1] Frederiksborg Slotsregnskaber for 1636.

Disciplene ind paa deres Værelser, som lettere kunde opvarmes. Men denne Fremgangsmaade var kun til ringe Gavn for Disciplene; thi her kunde Hørerne uden Frygt for at naas af den olympiske Faders vidtskuende Blik efter eget Forgodtbefindende ret af Hjertens Lyst prygle og mishandle de stakkels Disciple. Senere blev Opvarmningsforholdene naturligvis noget forbedrede. Paa et noget senere Tidspunkt udgjorde Skolens aarlige Brændselsforbrug 27 Favne Bøgebrænde og 111 Læs Tørv.

Den østlige Ende af Bygningen udgjorde Rektorens Bolig. I den vestlige Del af øverste Stokværk havde Hørerne oprindelig deres Værelser, men længere hen i Tiden blev denne Del benyttet til Biblioteksrum og Rektors Studereværelse. Dette sidste blev dog først indrettet 1823.

* * *

Førend vi gaar over til at følge Skolens Historie efter Begivenhedernes Rækkefølge, skal jeg nærmere omtale en Del af de Bestemmelser, som blev indførte i Fundatsen, Skolereglementerne og Skolelovene, Bestemmelser, der angaar Skolens Administration, indre Virksomhed samt Skolelivet i det hele. Dette kan behandles saa meget desto lettere under eet, da det latinske Skolevæsen var temmelig uforandret fra Reformationstionstiden ned til Begyndelsen af det 19de Aarhundrede.

Overbestyrelsen af Skolen blev, næst Kongen, lagt i Hænderne paa Lensmanden — senere Amtmanden — og Sognepræsten i Frederiksborg samt den kongelige Konfessionarius, det saakaldte *Skolarkat*, der bestod indtil Aaret 1809. Oprindelig forvaltede Lensmanden alene Skolens Pengemidler, medens de andre Skolarker havde Tilsynet med Skolens pædagogiske Virksomhed. Senere blev denne Ordning ændret i betydelig Grad.

Ved Skolens Stiftelse skænkede Kongen Skolen 3000 Speciedalere, som sammen med 700 Spd., som andre havde betænkt

Skolen med, dannede Grundstammen i dens *Kapitaler*. En Række Forfattere anfører, at Størstedelen heraf — maaske de 3000 Spdl. — var en Bøde, som Holger Rosenkrantz — „gemenligen kaldet Rige Holger" — havde maattet erlægge, fordi han ved en eller anden Lejlighed havde slaaet Biskop Mads Jensen Middelfart i Lund paa Munden i hans egen Bispegaard. Kilderne er paa dette Punkt noget i Modstrid med hinanden — der foreligger næppe nogen egentlig Domsafsigelse, men snarere et Forlig[1].

Endvidere tillagde Christian IV Skolen $^4/_5$ af det Beløb, som indkom i Fattigblokken i Slotskirken. Det var en ikke ganske ubetydelig Indtægt: i Regelen udgjorde den omkring 300 Rdl. aarlig. Latinskolens Blok findes endnu i Slotskirken.

Desuden tillagdes der Skolen Degnerenten af femten nordsjællandske Sogne, hvorom mere siden.

I de nærmest følgende Aar strømmede det ind med Gaver til Skolen. Kongen skænkede f. Eks. 1632 et Lispund umøntet Sølv fra Kongsberg Bjærgværker, der indbragte 2016 Spdl., 1634 hvad han havde vundet i Ringriden foruden mange mindre Summer. Tilskyndede af Kongens Eksempel sendte ogsaa mange Adelsmænd og andre højtstaaende Personer Gaver til Skolen. Endvidere tilfaldt der Skolen en Del Bøder samt Afgifter for Tilladelse til at indgaa Ægteskab i forbudne Led. Mange slap ogsaa for at staa aabenbare Skrifte ved at betale en passende Sum til Skolen — „blæse i Bøssen", som Christian IV selv kaldte det. 1642 modtog Skolen et højst værdifuldt Privilegium, som den mærkeligt nok har beholdt indtil vor Tid, idet Kongen bestemte, at Regens og Kommunitet hvert Aar skulde gives to Studenter fra Frederiksborg Skole. —

Da Christian IV døde 1648 var Skolens Finansvæsen derfor i den bedste Orden. Foruden Skolebygningen og de ovenfor omtalte Privilegier, ejede Skolen i rede Penge 23901 Rdl., hvad der efter den Tids Begreber maa kaldes en end-

[1] Om denne Sag findes udførligere Oplysninger i Khs. Saml. 4 R. V S. 31—3. S. 607—8.

ogsaa meget betydelig Kapital. Men denne oprindelig saa store Pengesum svandt i de følgende Aar ind til en ret ubetydelig, dels ved Regnskabsførernes Uredelighed og Uorden, dels paa Grund af, at de følgende Perioder var ugunstige i økonomisk Henseende.

Uden forøvrigt nærmere at gaa ind paa Skolens Regnskabsvæsen — et af de vanskeligste og mest forviklede Punkter i dens Historie — er der dog Grund til at mindes, hvor skændigt en af Lensmændene, Gehejmeraad Otto Pogwisch, handlede med en Del af Skolens Formue. Ved en nøjere Undersøgelse af Forholdene 1681 viste det sig, at han skyldte Skolen næsten 18000 Rdl. Kun ved Christian V's kraftige Indgriben lykkedes det at redde Størstedelen heraf.

Ogsaa den kgl. Konfessionarius Terkel Tuesen bragte stærk Forvirring i Skolens Regnskaber, idet han — paa en mildest talt uheldig Maade — forvaltede Kongetienden af tolv jydske Sogne, som var blevet tillagt Skolen 1666. Først langt om længe blev Skolens Pengevæsen atter bragt paa Fode.

Endnu en vigtig Forøgelse af sine Pengemidler modtog Skolen 1693, da Christian V i Bestemmelserne for Elefantordenen lagde de nys udnævnte Elefantriddere paa Sinde at betænke Frederiksborg Skole og de fattige i Hillerød med en passende Gave.

I Aarenes Løb voksede disse Gaver — *Ridderpengene* som de kaldtes — indtil de i Aaret 1809 var naaet til at udgøre en Sum af over 30000 Rdl.

Herigennem viste Christian V sin varme Interesse for Skolen, hvad han ogsaa tidligere havde haft Lejlighed til, bl. a. ved sin Resolution i Pogwisch-Sagen og ved at sikre Skolens Kapitaler med Kongetienden af 27 nordsjællandske Landsogne.

Senere blev det ogsaa almindeligt, at enhver, der opnaaede at faa en Titel o. l., betalte Skolen en vis Sum. Saaledes fik Skolarkerne 6te Novbr. 1750 Kongebrev om ligefrem at opkræve 400 Rdl. af en Mand, der var blevet udnævnt til Agent.

* * *

Med Hensyn til *Lærerpersonalets* Stilling bestemtes det i Fundatsen, at der skulde ansættes een Rektor og to Hørere, og dette Antal genfinder vi den største Del af Tiden. Undertiden varierede dette Tal dog noget, af og til findes en Konrektor nævnt, undertiden tre Hørere og een Kantor o. s. f.

Det er ikke muligt nøjagtigt at angive hvor store Lærerpersonalets *Lønninger* var i ældre Tid, bl. a. fordi en stor Del deraf bestod i Naturalieydelser. Ved 1700-Tallet udgjorde Rektorens Lønning c. 400 Rdl., deraf 200 Rdl. i rede Penge + 48 Rdl. fra Uggeløse Sognekald, i Kostpenge 8 Mark ugentlig, foruden frit Brændsel, Fribolig med Plads til Kreaturer, Græsning til fire Køer i Præstevangen samt Andel i en Række ubestemte Indtægter som Introduktionspenge, Testimoniepenge, Nytaarsgaver af Disciplene, Ligpenge o. l. — Altsaa et Embede, der i Sammenligning med mange andre samtidige Rektorater maa kaldes ganske respektabelt.

Begge Hørere havde Fribolig paa Skolen, frit Brændsel, i Kostpenge 1 Rdl. ugentlig, Andel i Ligpenge, samt henholdsvis 70 og 50 Rdl. i aarlig Lønning. I et Regnskab for 1748—49 angives Rektorens hele Lønning til 417 Rdl. 2 Mk., øverste Hørers til 122 Rdl., anden Hørers til 102 Rdl. og nederste Hørers til 100 Rdl.

* * *

Rektorens og Hørernes egentlige Opgave var naturligvis at sørge for Undervisningen, der vil blive omtalt nedenfor, men foruden den egentlige Skolegerning var baade disse og Disciplene bebyrdede med en Mængde *forskellige Hverv*, der egentlig var dem ganske uvedkommende.

Rektoren havde en Del Skrivearbejde, idet han udfyldte, hvad der i vort Skolesystem nærmest svarer til Kasserer- og Inspektorposten. Hvert Aar skulde han til Skolarkernes Aarsmøde indgive et Budgetforslag for det kommende Aar tilligemed Regn-

skab for det tilendebragte Aar samt en Liste over alle Disciplene med hosføjet Testimonium om den Enkeltes Flid og hele Standpunkt.

Endelig skulde han ved Nytaarstid — ved Skolens eneste større Festlighed — holde en latinsk Tale i Dagens Anledning.

Forøvrigt skulde baade han og Lærerne være i Stand til nu og da at prædike i Slotskirken — Kirken og Latinskolen betragtedes jo i de Dage som en uadskillelig Enhed — samt lede Disciplenes Korsang i Kirken. Lige til Aaret 1805 var det nemlig paalagt Disciplene i de latinske Skoler at forrette Korsangen i Købstadskirkerne, baade ved de almindelige Gudstjenester og ved særlige Lejligheder som Brudevielser og Begravelser. For Udøvelsen af denne Virksomhed — den saakaldte *Sangopvartning* — modtog Skolen en højst velkommen Godtgørelse, som fordeltes mellem Lærere og Disciple. 1698 fik man en fuldstændig Prisfortegnelse over Taksterne for Korsang ved Begravelse. Ønskede man saaledes, at hele Skolen skulde synge, kostede det 2 Rdl. 1 Mk. 4 Sk., skulde kun den halve optræde, var Prisen 1 Rdl. 10 Sk. o. s. fr.

En ganske særlig Bestilling havde Mesterlektianerne, Disciplene i øverste Klasse, idet de røgtede det saakaldte *Løbedegneembede.* Christian IV. havde — som omtalt — skænket Skolen Degnerenten af femten nordsjællandske Sogne (Herløv, Lillerød, Lynge, Uggeløse, Gjørløse, Skjævinge, Strø, Ølsted, Lille Lyngby, Tjæreby, Alsønderup, Grønholt, Asminderød, Karlebo, Bloustrød.) Til Gengæld herfor skulde Disciplene røgte Degnetjenesten i vedkommende Sogne.

For at forrette denne Degnetjeneste maatte derfor de ældre Disciple hver Søn- og Helligdag og ved højtidelige Lejligheder vandre ud til disse Landsbykirker — ofte baade tre og fire Mil ud i Landet. Overalt i de danske Latinskolers Historie genfinder vi lignende Forhold, der var hjemlede ved Bestemmelser i Kirkeordinansen af 1539.

At dette var en højst uheldig Indretning, siger sig selv. For det første havde det til Følge, at mangfoldige Disciple forblev i Skolen, til de var op i Tyverne, blot for paa en nogenlunde nem Maade at faa Livsopholdet. Men desuden havde denne Ordning en meget nedbrydende Indflydelse paa Disciplene og hele Skolelivet. Da de maatte tilbringe meget af deres Tid paa Landevejen, kom de til at forsømme Skolen i høj Grad. De fleste blev ogsaa mer eller mindre ødelagte, da de allerede tidligt kom til at føre et svirende og udsvævende Levned, fordi de i Egenskab af Degne blev bedt med til de ikke helt stilfærdige Bondegilder, hvor de ofte gjorde Tjeneste som Skaffere, ofte som Gøglere. Disse „Davidsdegne" havde derfor heller ikke det bedste Lov paa sig, og utallige er de Klager, som blev ført over denne Ordning, som først blev afskaffet af Christian V. 1683. Skolen fik Godtgørelse fra Degnekaldene i Stedet. Disse saakaldte Degnepensioner havde Skolen en Del Kvaler af, da Degnene ikke altid var lige villige til at rykke ud med Beløbet. Betegnende i saa Henseende er et Kongebrev af 22de Novbr. 1737, hvori det hedder, at da Degnene ikke betaler Refusion til rette Tid, „men at Rector ved Skolen haver klaget, at endskiøndt han hver Aar maa giøre mange Erindringer, saa skal dog nogle udeblive med Deres Contingent i 2 à 3 Aar, saa at endnu 3de Degne paa denne Tiid rester for Anno 1735 og 1736 og indeværende Aar", saa skal Beløbene inddrives ved „militairisk Exsecution" iflg. Forord. af 28de Febr. 1727.

Disciplenes Stilling i de gamle latinske Skoler var alt andet end eftertragtelsesværdig. Der var en almindelig Foragt for Skolebørn — „Guds Almissebørn" som de kaldtes —, og selv dannede de ogsaa ofte en lidet heldig Kaste, hvad der var let forstaaeligt, da den daarlige Behandling og evindelige Pryglen maatte avle Raahed. Tidens almindelige Barskhed traadte maaske faa Steder skarpere og uhyggeligere frem end i Datidens Skoler. Ikke blot var selve Skolelivet, og hvad dertil hørte, i højeste

Grad haardt og utaaleligt, men da det langt overvejende Flertal af Disciplene var ludfattige, maatte de tigge til Livets Ophold og som Følge deraf lide megen haard Behandling udenfor Skolen. Disciplene i Frederiksborg Skole var imidlertid paa dette Punkt heldigere stillet end mange andre Steder. Da der fandtes saa rige Donationer til Skolen, saa den sig i Stand til at udbetale Kostpenge til en forholdsvis stor Mængde Disciple. Oprindelig spiste Hørere og Disciple sammen hos visse Spiseværter, der fik deres Betaling af Skolen, men da denne Ordning viste sig at være mindre tilfredsstillende, fik Hørerne og Disciplene selv udbetalt en passende Sum til Erstatning. Disciplenes Kostpenge varierede mellem 2—4 Mark ugentlig.

Der blev ogsaa af og til uddelt andre Understøttelser til Klæder, til Testimonier o. l. —

Undervisningen behandles af flere Grunde bedst under eet med *Skoletugtens Historie.* Der er ikke bevaret særlige fyldige Oplysninger om Undervisningen i Frederiksborg Skole i den ældre Tid, men der er ingen Grund til at antage, at den er ændret synderligt i de første halvandethundrede Aar. Den har næppe heller i særlig Grad afveget fra den, der blev ydet i Landets andre Latinskoler. Førend Skolereformerne i Slutningen af det 18de Aarhundrede var Latinskoleundervisningen i alt væsentlig ganske den samme som paa Reformationstiden. Det var de samme Fag, man dyrkede, de samme Metoder, man anvendte, og ofte ogsaa de samme Lærebøger, man brugte.

Det længste Tidsrum bestod Skolen af tre Lektier (Klasser): Mesterlektien, hvor Rektor underviste, anden og tredie Lektie, hvor Hørerne besørgede Undervisningen. Et Par Gange var der tillige oprettet en fjerde Lektie i nogle Aar.

Den daglige Skoletid begyndte med, at der Kl. 7 (om Vinteren Kl. 8) afholdtes Andagt i Skolestuen, hvori ogsaa Byens Indbyggere kunde deltage. Først blev en Psalme afsunget, hvorefter et Kapitel af Biblen blev læst op, dernæst bad en af Disciplene fra

nederste Klasse en Bøn, hvorpaa man sang endnu en Psalme. Ledøe har i sit Skrift bevaret en Fortegnelse over alle de Salmer, der paa hans Tid anvendtes. Hver Dag i Ugen havde sine bestemte Salmer. Man begyndte saaledes Mandag Morgen med „Jeg vil dig Priis udsiunge", og sluttede Lørdag Eftermiddag med „Jeg beder dig, min Herre og Gud".

Efter denne Andagt tog Undervisningen sin Begyndelse, idet man i alle Klasser oversatte det Kapitel af Biblen, der lige var blevet læst op, fra Dansk til Latin. Kl. 11 holdtes der Middag. Kl. $1^1/_2$ begyndte Skolen igen og sluttede Kl. $4^1/_2$ med, at der atter blev afholdt Andagt med Bøn og Psalmer. Eftermiddagen anvendtes i Reglen til Stile, Onsdag Formiddag til Religionsundervisning.

Det Fag, man i ganske særlig Grad dyrkede, var Latin. Meget af Undervisningen foregik paa Latin, selv om man næppe kan fæste Lid til de ældre Forestillinger om, at der i den gamle Skole aldrig lød et Ord paa Dansk. En Del af Undervisningen for de underste Klassers Vedkommende foregik utvivlsomt paa Dansk. Men Latinen havde baade teoretisk og praktisk Overherredømmet, da Størstedelen af Undervisningen havde til Maal at bibringe Disciplene den størst mulige Færdighed i at læse og forstaa Latin, ligesom de ogsaa øvedes i at tale og skrive dette Sprog. Det var i Særdeleshed latinske Forfattere som Vergil, Cicero, Terents, Phædrus o. l., som blev læste. Endvidere terpede man atter og atter med Donat, den latinske Grammatik.

Senere blev der tilføjet nogen Undervisning i Græsk og Hebraisk, ligesom man ogsaa dyrkede Religion meget. Christian IV. havde i sit Skolereglement af 1631 truffet nøjagtige Bestemmelser om, hvor meget der skulde læses af de enkelte Forfattere og Lærebøger i hver Lektie, men det vilde føre for langt at komme nøjere ind herpaa.

Paa eet Punkt synes Undervisningen i Frederiksborg Skole at have været videre fremskreden end i de fleste andre af Landets

Latinskoler, nemlig med Hensyn til *Musikundervisningen.* Sang- og endog Spilleøvelser blev drevet med usædvanlig Ihærdighed. Ganske vist var der i al Almindelighed større Anledning for den gamle Skole til at dyrke Musik og Sang end for den nuværende, da en stor Del af dens Virksomhed bestod i den saakaldte „Sangopvartning" (se S. 13), men alligevel er der Grund til at undres over, hvor stor Vægt der blev lagt paa dette Fag i Frederiksborg. Dette kan bl. a. ses af Christian V's forbedrede Skolefundats af 1687, hvor der bl. a. findes følgende: [1]

„ . . . og skal de samme Discipler under Rectoris inspection, Af Hørerne iblant Andet ogsaa een tiime om Dagen Underviises in Musicis, At de kand holde Sangen vedlige Med U-straffelig Chorall, og Danske Psalmer i Kirken paa Slottet, saa og i Skolen og Andre Steder efter leiligheden, som Fundatzen videre melder, Og skal de Discipler, som i Skoelen Giøre sig Dygtige i Lærdom, og Musichen, og ere derhos Ædruelige og Skikkelige, niude forfremmelse, naar noeget Hørerie i Skolen ledigt Bliver, og siden naar De skikke sig vel, og findes døgtige til Præstekald der i Amtet frem for Andre Befordres . . ."

I Skolens Regnskaber findes ofte opført Udgifter til Lærere i Musik, til Indkøb af Violiner og Basuner o. l. Onsdag og Lørdag Eftermiddag var helliget Musikundervisningen.

Saavidt man kan skønne, fandtes der i den første Tid ikke ret meget af, hvad man i Nutiden forstaar ved *Examiner.* Ganske vist var det forordnet i Fundatsen, at Skolarkerne flere Gange aarlig skulde visitere Skolen og ved denne Lejlighed ikke blot undersøge Regnskabet og inspicere Lærerne, men ogsaa overhøre Skolens Disciple.

Senere — 1647 — fastsattes det, at en saadan Examen skulde afholdes fire Gange aarlig. I Begyndelsen har man vel nok efterkommet denne Befaling, men senere synes det, som om den

[1] Dahl: Frdbg. Skole. 1. S. XVII.

ganske er gaaet i Glemme, saaledes at der i en længere Aarrække aldeles ikke blev afholdt Eksaminer af Skolarkerne.

Rimeligvis har dog Skolens Rektor af og til afholdt forskellige private Examiner for Opflytningens Skyld. Selve Studenterexamen toges som bekendt ved Universitetet.

Først efter at Skoleforordningen af 17de April 1739 var udstedt, hører man Tale om en større offentlig Examen. Tillige vedblev Skolarkerne at visitere Skolen, ligesom ogsaa Sjællands Biskop af og til afholdt Visitats i Skolen. Det er ogsaa først fra den Tid, at Rektorens private Examiner blev afholdt mere regelmæssigt.

Der var ikke megen *Fritid* for Disciplene i gamle Dage. Egentlige regelmæssige *Ferier* kendte man saaledes i Begyndelsen slet ikke — ureglementerede omtales derimod ofte! Lidt efter lidt blev det dog Skik at holde fri nogen Tid om Julen og ved Paaske samt ikke at læse i den varme August Maaned, og i disse mindre Ferier ligger Spirerne til de nuværende regelmæssige Ferier, som blev regulerede ved forskellige kongelige Anordninger (1775, 1805 o. a.). Disciplene søgte at bøde lidt paa de knapt tilmaalte Ferier ved at skaffe sig Extraferier. Hyppigt fandtes der i Skolebogen til visse Disciples Navne føjet Prædikater som: „Han er borte; han er flygtet bort; han strejfer om som sædvanlig; en sjælden Fugl; et omstrejfende Faar; viser sig kun sjældent."[1]

Skolehøjtider fandtes der ikke mange af. Foruden de mere sjældne, naar en Rektor eller en Hører blev indsat ved en latinsk Tale af en af de gejstlige Skolarker, fejredes der engang om Aaret — ved Nytaar — en Festlighed, ved hvilken Lejlighed baade Skolens Rektor og de to øverste Disciple holdt latinske Taler, hvoraf den ene Discipels Tale skulde være i bunden Stil.

Ved forskellige andre Lejligheder var det ogsaa Skik, at Disciplene holdt *Taler*, f. Eks. efter 1739 ved de offentlige Eksaminer, hvor hver Dimittend skulde tale. Da der ofte var mange, der

[1] P. Bendtsen: Frdbg. Skole. S. 60.

skulde dimitteres, var det sædvanligt, at der blev holdt fire Taler om Dagen, to om Formiddagen og to om Eftermiddagen. Man har Eksempler paa, at disse Taler ikke blot var affattet paa Latin, men ogsaa paa Græsk, ja endogsaa paa Hebraisk. Det var jo ikke forgæves, at man i de Dage dyrkede den klassiske Filologi! Ogsaa danske Taler omtales, men disse var altid versificerede.

Ganske *særlige Festligheder* fejredes 1717 ved Reformationens 200-Aars Jubilæum (med Tale og Musik), 1736 til Minde om Reformationens Indførelse i Danmark, 1749 i Anledning af Oldenborgernes 400-Aars Jubilæum og 1760 for Souverænitetens Indførelse. —

Den almindelige *Undervisningsmetode* i ældre Tid var som bekendt ikke altid slet saa mild og fredelig som i Nutiden — eller rettere: den var saa skrap, at man som Regel ikke kunde tænke sig Muligheden af, at en Undervisningstime kunde forløbe uden Uddeling af diverse korporlige Straffe. Lærerne vilde sælge deres Lærdom for den samme Pris, som de havde købt den for, og den var ikke saa ringe endda Det var Pryglesystemets Tid. Pryglene var Regelen, det modsatte Undtagelsen.

I et gammelt Digt[1], maaske forfattet af Anders Bording, udtrykkes dette med følgende Ord, lagt i Munden paa en Skolediscipel:

Han gav mig mangt et Slag og Stød,
Saa mangen Ferletage,
At jeg mig ønskte heller død
End lide saadan Plage.

Vi føres herved til en nøjere Betragtning af *Skoletugtens Historie* i Frederiksborg Skole. De ældste *Skolelove,* der kendes fra Frederiksborg, er Rektor, mag. Søren Jensens *Canon Scholasticus,* givet c. 1670. Da den kun findes aftrykt een Gang i Originalsproget — og det i P. Bendtsens omtalte sjældne Skrift[2]

[1] R. J. F. Henrichsen: Disciplenes Stilling. I, S. 54. — [2] S. 38—53.

— og ikke senere er blevet benyttet, vil det næppe vække Forundring, at jeg her indlader mig paa en noget udførligere Gennemgang deraf.

Skolelovene bestaar af seks Hovedafsnit. Første Afsnit indeholder Love for Rektoren og Hørerne, der mest bestaar i almindelige moralske Formaninger om altid at søge Guds Ære og Videnskabernes Fremme, altid at udvise en sømmelig og ærbar Adfærd baade paa Skolen og udenfor, saa at de ikke vækker Forargelse og ikke giver Disciplene et slet Eksempel, samt om i et og alt at rette sig efter Rektorens Anvisninger. I det hele taget bindes Hørerne paa Hænder og Fødder af Rektorens Myndighed. Der er mangt og meget i disse Love, baade i de enkelte Bestemmelser og i hele Tonen, som i høj Grad minder om de gamle Munkeregler. Navnlig mindes man om de Afsnit, der handler om Munkenes ubetingede Lydighed mod deres Abbed.

Ejendommelig er § 6: „I at revse skal de holde Maade, for at de, der kan forbedres (sanabiles), ikke ved den altfor store Strenghed skal afskrækkes fra Studierne, og de slette ved den daglige Grumhed blive des mere forhærdede."

Andet Afsnit handler om, hvorledes der skal forholdes med de Disciple, der søger Optagelse i Skolen, eller som skal dimitteres fra den. Rektoren alene skulde afgøre, hvorvidt en Discipel kunde optages eller ej. Da begge disse Klasser af Disciple kunde siges at staa udenfor Skolens Herredømme, kunde man i Tilfælde af, at de viste sig genstridige paa forskellig Maade, ikke anvende Skolestraffe overfor dem, men maatte overgive dem til Byens Øvrighed, som skulde kaste dem i Fængsel.

Tredie Afsnit indeholder Bestemmelser om Iagttagelsen af Undervisningstimerne Rektoren skulde fastsætte Timeplanen, hvorefter alle havde at rette sig. Ligeledes var det Rektorens Pligt at paase, at Hørerne ikke kom for sent — efter det første Kvarter — til deres Klasser. Hvis det skete, skulde han paalægge dem en taalelig Pengebøde; gentog Forseelsen sig, saa at

der ikke var Haab om Forbedring, skulde Vedkommende fjernes fra sit Embede. Dog kunde Hørerne hos Rektoren opnaa Tilladelse til at blive borte fra Skolen, dersom en lovlig og nødvendig Forretning gjorde deres Nærværelse ønskelig andet Steds.

Disciplene skulde i Orden og Stilhed indfinde sig i deres Klasser. Hvis de kom for sent, skulde de revses med Ferleslag af Rektoren. Naar de skulde forrette Sangopvartningen i Slotskirken, skulde de rolige og stille gaa fra Skolen til Kirken og tilbage igen under Ledelse af Rektoren.

Endelig findes der en Advarsel imod at forsømme Musiktimerne, hvad der aabenbart har været en yndet Sport.

Fjerde Afsnit har til Indhold en Række overordentlig interessante Bestemmelser vedrørende selve Skoletugten. Først fastsættes Straffeomraadet saaledes, at Rektoren maa straffe over hele Skolen, Hørerne derimod kun i deres respektive Klasser. Men hvis der blev begaaet noget særligt slemt, skulde det meldes til Rektoren. Under Straf af Bortvisning forbødes det Disciplene „selv i øverste Klasse" paa nogen Maade enten ved Bevægelser, Ord eller Gerninger at være opsætsige mod Hørerne eller at forsvare deres dumdristige Gerninger.

Med Hensyn til Straffenes Eksekution træffes den meget fornuftige Bestemmelse, som vistnok desværre kun sjældnere blev overholdt, at Gunst eller Hidsighed ikke maatte have nogen Indflydelse paa Straffen. „Svøbeslag er tilstrækkeligt, hvor der er Haab om Forbedring. Men hvor det Haab mangler, vilde ikke Tusinde Slag være tilstrækkeligt."

De to Torturredskaber, som var uadskillelige fra Fortidens Skoleliv, var dels Ferlen, dels Riset. For at forebygge Misbrug var Retten til at straffe med Ferlen forbeholdt Rektoren. Hørerne havde derimod fuldt Raaderum over Risene, som Disciplene selv maatte skaffe til Veje!

Forbryderiske Disciple, som ikke kunde tæmmes ved Prygl, skulde udjages af Skolen. „Men ved saadanne forstaar vi For-

drukne, Dagdrivere, Skørlevnere, natlige Vagabonder, Banditter, Drabsmænd, hemmelige Tyve, hvis Tyveri Øvrigheden endnu ikke har faaet Underretning om, Gudsbespottere, men især Foragtere af Lovene og Forskrifterne og aabenbare Jomfrukrænkere" — i Sandhed en smuk Samling!

Ulovlig Fraværelse fra Skolen straffedes med tre eller fire Slag af Riset paa de blottede Skuldre („løse Trøjen", detectis humeris) eller paa Bagen („løse Bukser", detectis natibus).

Endelig findes der Paabud om altid at bruge det latinske Sprog. Der skulde blandt Disciplene beskikkes Opsynsmænd (notarii), som skulde melde dem, der brugte Modersmaalet. Disse skulde have Prygl to Gange daglig, indtil de selv fik anmeldt en anden Synder, som havde talt dansk!

Ligeledes skulde der blandt Disciplene udvælges Opsynsmænd til at paase, at ingen støjede eller spøgte under Gudstjenesten, ligesom de ogsaa skulde anmelde dem, der uden Tilladelse var borte fra Skolen. Men — ve dem! — hvis de forsømte deres Bestilling eller lod sig forlede til at se igennem Fingre, da skulde de selv straffes dobbelt.

Femte Afsnit omhandler Skolens Stipendievæsen. Rektoren alene havde Ret til at uddele Stipendierne, hvorfor han skulde aflægge Regnskab til Skolarkerne. Endvidere bestemmes der, hvorledes der skal forholdes med Ligpenge og lignende Indtægter, samt fastsættes en Prisfortegnelse over Ligpengene, hvad der er omtalt tidligere. Det forbydes Disciplenes Forældre at holde disse hjemme fra Skolen for at hjælpe til i Hjemmet. Ligeledes maa det kun med stort Forbehold være Hørerne forundt at benytte Disciplene som Løbedrenge for sig. Af al Magt skal Rektoren hindre, at Folk indbyder Disciplene til Drikkelag til Gengæld for Tjenester, som disse har ydet dem. „Thi dette vilde ikke være en Velgerning, men at udsætte den uerfarne Ungdom for en Gift, hvorved den lidt efter lidt kunde vænne sig til skændige Ting og dyrisk Fylderi."

Til Slut ruller Lovens Tordentale mod Disciplene. Den sidste Afdeling rummer en Mængde meget alvorlige og strenge Formaninger vedrørende Disciplenes hele Opførsel og Adfærd baade paa og udenfor Skolen.

Først indskærpes det, at Disciplene altid skal vise en alvorlig og uskrømtet Gudsfrygt, idet de ikke udtænker eller opfinder noget uværdigt mod Gud. Altid skal de takke Gud og vise Tegn paa baade ydre og indre Andagt med Knæfald og ethvert Tegn paa Ydmyghed. De skal vise Guds Ord og hans Tjenere den største Ærbødighed og med Opmærksomhed høre Prædikenerne. Mindst tre Gange om Aaret skal de nyde den hellige Nadver og forinden forberedes otte Dage af Rektoren. Ligeledes skal de vise deres Fromhed ved flittig og ihærdig Psalmesang. Al Gudsbespottelse og Paakaldelse af Djævelen være langt fra dem. I deres daglige Levemaade skal de beflitte sig paa indbyrdes Kærlighed og ren Tale. I deres Arbejde skal de vise Kappelyst, men uden Had og Misundelse o. s. fr.

De ældre Disciple skal føre et vist Tilsyn med de yngre, formane dem til ikke at forsømme deres Morgen- og Aftenbønner og sørge for, at de ikke ringeagter Omsorgen for at holde deres Legeme og Klæder rene. I modsat Tilfælde skal de melde Synderen til Rektoren. Dog — „dog skal de passe paa, at de ikke selv gør sig skyldige i det, som de beskylder andre for."

Med Hensyn til Samkvemmet med Byens Borgere skal de altid vise sig beskedne og ærbare, ogsaa i deres Klædedragt skal de iagttage en vis Sømmelighed, ikke prange med ny usædvanlige og usømmelige Klædningsstykker og ikke efterligne „Soldaters og Handelsfolks" brogede Klæder.

Selvfølgelig skal de sky alt, hvad der staar i Forbindelse med Ølkældere, Kipper og berygtede Kvinders Huse, og ikke under noget Paaskud begive sig derhen eller lokke andre derhen. Heller ikke maa de tage Spillekort i Haanden, „der ikke er Kendemærker paa studerende, men paa Sviregaster og Skørlevnere og

andre ørkesløse Personer, og hvorved de tilskyndes til andre Forbrydelser."

Til Slut advares der mod enhver Forbindelse med alle de omstrejfende Disciple „fahrende Schüler", hvis Omgang sikkert med rette ansaas for meget ødelæggende, ligesom ogsaa al Handel forbydes mellem Disciplene indbyrdes, med mindre Lærerne ved det og billiger det.

Alle mundtlige Formaninger fra Lærernes Side skal de rette sig efter med den samme Lydighed, som de udviser mod de skrevne Love — „thi Straffen bliver ikke lettere for Overtrædere".

Hermed ender Søren Jensens Skolelove, der til Mønster havde de Skolelove, der var gængs i de Dage. Jeg har dvælet saa udførligt ved dem, da de forekommer mig at være i høj Grad karakteristiske for hele den Tids Tænkemaade, for Skoletugtens Udvikling og for Frederiksborg Skoles Historie. Thi man kan være overbevist om, at har man givet saadanne Love, saa har Forholdene ogsaa krævet det, og tager man Nægtelserne og Forbudene bort fra disse Bestemmelser, har man sikkert et paalideligt Billede af den virkelige Tilstand blandt Disciplene som blandt Hørerne.

Et Straffemiddel, som disse Love ikke omtaler, var Nedflytning til lavere Klasser. Til Opmuntring anvendtes til Gengæld, dog sjældnere, Opflytning.

En Straf, der fra den ældre Tid er blevet meget berygtet, var at staa Skoleret, det vil sige, at en Discipel, der havde begaaet en meget grov Forseelse, blev udjaget af Skolen efter at have løbet Spidsrod mellem Lærere og Disciple. Der kendes kun et eneste Eksempel herpaa fra Frederiksborg Skole, idet den anvendtes i Aaret 1710 mod en Discipel, der endelig var blevet opsnappet „efter adskillige Forsyndelser og frække Omstrejfelser."

Som omtalt blev den første Skole i Frederiksborg nedlagt paa Grund af, at Disciplene blev ødelagte ved den megen Omgang med Kongens Hoffolk. Det synes, som om ogsaa den ny Skoles

Disciple var ved at tage Skade af Samkvemmet med Byens Borgere. Dette fremgaar tydeligt af en Skrivelse af 19de Juni 1676[1] fra Skolarkatet, hvori bl. a. følgende findes: „Och som det skeer gemeenlig, at Ungdommen, ved ont Selskab og løse Folchis Omgiængelse, føris til mangfoldige Forargelser til deris Velferdts Spilde, at Skriffueren och Fogderne i Frederichsborrig da efter Kongelige Forordninger haffue hermed flittig og streng Indseende, hvad Folck, der kommer til Stæden, hvoraff de nære sig, om det kand tilstædis dem at bliffue udi Byen, at de da der indschriffues, og de som huuse og herbergere løse Folch straffis som Vedbør. Och skal ellers baade Rector och Conrector, Sampt Collegæ iche alleniste haffue indseende til Børnene, naar de ere udi Skolen, men ochsaa vit mueligt er, efterse og forfare, hvor de ere och hvad de giøre naar de ere uden Skolen, at de iche da enten om Dagen eller ved Natte-tiide enten føre sig selff, eller føris af andre til nogen forargelse; Forbiudendis hermed strengeligen, at ingen maa sig noget tilforhandle af Skoele-Børnene, det være sig, och hvad det være kand, eller tage noget at sælge for dem, uden deris Skolemesters tilladelse, och at ingen skal tilstæde Skoele-Børnene at være i deris Huusse til Dobbel och Korte-leeg eller anden Spill, til Øll, brendeviin, och Tobach-Drich, eller nogen anden Uteerlighed (dog hermed icke forment, at man jo maa giffue et fattig Skolebarn en Drich tyndt Øll til sin tørstes leskelse). Men hvo ellers til nogen U-skichelighed enten holder Ungdommen til sig, eller fører dennem andetsteds hen, dennem at straffes efter Personens Midler och forseelse, enten paa penge eller i andre maader, thi denne Kongelige friie Skoele maa iche med nogen saadan Forargelse besmittes til eftertale paa andre Stæder: Dette kand da til alles efterretning paa Prædichestoelen Saavelsom och paa Friderichsborrig Ampt-ting forkyndis, Gud giffwe hver i sin Stæd Naade til at frychte Gud och

[1] Dahl: Frdbg. Skole I, S. XV—XVI.

Kongen, och forarbeide sin Salighed med Frycht och beffvelse i Christo Jesu."

* * *

Frederiksborg Skole indtog indtil 1809 en ganske særlig Plads blandt Landets Latinskoler. Dette antyder allerede dens gamle Navn: Kongelig Friskole. De danske Kongers særlige Naade mod den, dens Administration gennem Skolarkatet, dens mange Privilegier og Stipendier gav den et eget Præg og ligestillede den med en Skole som Herlufsholm, som de ældre Forfattere ofte nævner den sammen med. Et karakteristisk Eksempel herpaa er, at der aldeles ikke blev forhandlet om Nedlæggelsen af denne Skole, da Kommissionen for de lærde Skolers Reduktion var blevet nedsat under Christian VI; ja, der indhentedes slet ikke nogen Indberetning om Skolens Tilstand som fra de øvrige Skoler med Undtagelse af Herlufsholm, og i Forordningen af 1739, 17de April, hedder det ogsaa i Samklang hermed: I Sjællands Stift skal der *foruden Frederiksborg og Herlufsholm* være seks offentlige Skoler." Dens Bestaaen betragtedes som selvfølgelig.

De mange lærde Mænd, som kom til at virke ved Skolen, ligesom de mange, der blev dimitterede derfra, og som senere vandt indflydelsesrige Stillinger, øgede snart Skolens Ry, saa det er med Rette, at Kirkehistorikeren Erik Pontoppidan[1] i Aaret 1747 betegner Skolen som „en af de rigeste og berømteste i hele Danmark."

B. Kronologisk Historie 1630—1790

Skolen blev indviet Mikkelsdag 1633, og ved Juletid tog Undervisningen sin Begyndelse. Den første, der blev udset til at be-

[1] Annales eccl. Dan. III., p. 120

klæde Rektoratet, var Mag. *Thomas Mikkelsen Hein.*[1] Skolens første Discipel var *Petrus Erici Offodensis,* der tillige med *Henricus Jacobi Barfodius* blev dimitteret i November 1634. Da Mag. Hein 1645 blev Professor i Roskilde, blev til hans Efterfølger udnævnt Mag. *Albert Bartholin,* en Mand, der i fuldt Maal havde arvet sin berømte Slægts Interesse for lærde Studier, og som har beriget Litteraturen med i hvert Tilfælde eet værdifuldt Skrift. Men han synes ikke særlig at have egnet sig til Skolemand. I al Fald synes en Udtalelse af Christian IV ikke at tyde herpaa. Han skriver nemlig: „Wor herre giffue, at Broderen [Talen er om Prof. Thomas B.], som Er her, snardt kunde [komme] paa En høiier Pladtz, som hand Er, Tii for denne Skole at tiene Er hand meget for høiidt lerdt[2].“

Svagelighed tvang ham til at søge sin Afsked 1660. Da han tiltraadte Rektorembedet, havde Skolen 40 Disciple, da han forlod den, var Tallet vokset til 60. Som Helhed betragtet, maa hans Rektorat betegnes som en Opgangstid for Skolen. Der blev endog oprettet en tredie Lektie og ansat en tredie Hører.

I Rigsarkivet findes bevaret en højst interessant Fortegnelse over „Hylderødtz Skolepersoner“ af 27de Marts 1646, forfattet af Bartholin og indgivet til Kongen[3]. Paa denne findes allerede opført 53 Disciple. Ejendommelig er en Paategning forneden af Christian IV: „ . . . som alle bliiffuer forderffuit, vden dertill skaffis Raad y tyde, Huorfor, sa framdt Hoffpredikandten[4] Epter fundatzens Indhold for hans Suaghed skild indted kan haffue den tylsyn med Skolen, daa uyl der En anden god mand tagis dertiil.“

Rektor Bartholin beskrives som en meget streng Mand. Streng-

[1] Om hvem man ved betydeligt mere, end J. N. Schultz i sine Efterret. om Rektorerne, der for de Ældres Vedkommende er noget ufuldstændige. [2] Egenhændige Breve. v. Bricka og Fredericia. VI. S. 336—7. [3] Rigens Raads Breve. Fasc. 55. Nr. 9. [4] Hofpræst var da den kendte Mag. Ole Vind, der døde d. 18de Aug. 1646.

heden var vel ikke uden Grund, naar man hører, at Disciplene 1656 foranstaltede et formeligt Oprør, saa seks maatte udvises.

1654—5 herskede Pesten, hvorfor de fleste Disciple rejste bort. Kun syv deltog i Undervisningen. I Svenskekrigen 1657—60 gik det naturligvis ogsaa ud over Skolens Virksomhed, bl. a. fordi Karl Gustav — som Ledøe fortæller — benyttede Skolen som Hestestald. Blandt Studenter, der med Ære deltog i Forsvaret af København 1659 nævnes en Frederiksborgenser, *Simon Pedersen Hoff*, senere Rektor i Trondhjem, „en lærd og fiin Karl"[1].

Det faldt i Bartholins Lod 1654 at dimittere den senere saa berømte Psalmedigter Thomas Kingo, der efter nogle Aars Skolegang i Slangerup kom i Frederiksborg Skole[2].

1660 blev Mag. *Søren Jensen* ansat som Rektor, et Embede, han beklædte i 28 Aar. Han havde før været Konrektor i fire Aar. Hans Skolelove er allerede omtalt S. 19 ff.

Hans Embedstid betyder en Nedgangsperiode for Skolen. Den ene Lektie, der var blevet oprettet under Bartholin, maatte nedlægges, og Discipelantallet sank betydeligt.

Endnu værre stod det til under hans Eftermand, Mag. *Jens Christophersen Ledøe* 1688—1703. Til Tider fandtes der kun 20 Disciple i hele Skolen. Paa Grund af stor Svaghed kunde han ikke skøtte sit Embede, som han burde. Skoletugten synes ikke at være blevet haandhævet saa strengt under Ledøe. I hvert Til-

[1] H. F. Rørdam: De danske og norske Studenters Deltagelse i Københavns Forsvar. S. 217.

[2] Almindelig bekendt er en Fortælling om, hvorledes Kingos Navn engang skulde have frelst Skolen fra Undergang. Denne Historie, der af forskellige Grunde forekommer mig noget usandsynlig, er blevet gentaget saa længe af en Mængde forskellige Forfattere, at den oprindelige Kilde er gaaet i Glemme. Denne er imidlertid et dansk Haandskrift: „Analecta de Hymnopoetis Sacris apud Danos" paa Universitetsbiblioteket (Add. 4° 188), forfattet af Christopher Lukassøn Friis, der først var Hører i Frederiksborg 1690—4, senere Præst i Græsted—Maarum. Jeg skal her meddele Fortællingen i sin oprindelige Form,

fælde forefaldt der d. 11te Sept. 1701 et beklageligt Tilfælde. Da Disciplene, efter om Formiddagen at være forberedte til den rette Deltagelse i den hellige Nadver, om Eftermiddagen indfandt sig paa Skolen med deres Stile, rejste de sig alle mod Rektoren med opløftede Hænder og ligesom kaldte ham til Orden (in ordinem qvasi redegerunt). Rektoren straffede Ophavsmanden med en Bøde paa een Daler, deres Følgesvende med to Mark, samt indførte en længere Beretning paa Latin om denne Begivenhed i Skolebogen med haarde Trusler til Advarsel for Ligesindede tilligemed følgende Bemærkning: „Men da jeg ikke har Kræfter nok til at revse saa mange efter Fortjeneste, da jeg er svag af Legemet, indskrives de her til evig Skændsel som genstridige og opsætsige mod deres Overordnede. [1]"

Tilstandene forbedredes i høj Grad under Mag. *Torkild Rasmussen Grænovius* 1703—29. Antallet af Disciple steg atter, og mange blev dimitterede med særlig udmærket Resultat. 1711 kom Pesten atter til Byen, men blev hurtigt standset. Januar 1716 læstes der ikke paa Grund af Frygt for Svenskernes for-

saaledes som Friis beretter, at han har hørt den af Rektor Grænovius i Frdbg. (p. 28—9): „ . . . . . at da der vaere nogle store Herrer lidet velsindede for Skoler og Kirker, som forebragte S. R. M. Christiano V at Fridrichsborg Skole var unyttig, og at Kongen for den Skoles capital kunde holde et compagnie Ryttere, hvilket var landet til større Nytte, da lod den gode Konge for at dæmpe deris idelige Paaraaben om Skolens ruin befale Scholarchen, at hand skulde skrifttlig indgive, hvad der var bleven af dem som hafde freqventeret Skolen og nydt den Kongl. Rente, og der da iblandt mange andre berømmelige Mænd i gejstlig, civil, Etats og militair Stand, som derfra vare dimitterede, blev og for Kongen oplæst Kingos Navn at hand var biscop, da sagde den gudfrygtige Konge offentlig for alle sine Herrer: Er der og kommen saadanne Mænd fra Frederichsborg Skole, hvorledes tør vi understaae os den at ruinere."

Denne Fortælling hører forøvrigt til de saakaldte Vandresagn, idet den ogsaa — med de nødvendige Ændringer — berettes om Madvig og Frederik VI.

[1] Bendtsen: Frdbg. Skole. S. 56.

modede Overgang over Sundet, der var tilfrosset i den strenge Vinter. 1717 stiftede Biskop *Jens Bircherods* Enke, *Søster Bartholin*, et Legat paa 200 Rdl., hvoraf Renten aarlig skulde uddeles til to fattige og flittige Disciple i Frederiksborg Skole.

Den følgende Rektor, Mag. *Georg Wöldike*, virkede her kun eet Aar, og hans Virksomhed var uden Betydning. 1730 fik Skolen Mag. *Johannes Schrøder* til Rektor. Blandt Rektorerne før 1790 er han uden Tvivl den Mand, der har haft størst Betydning for Skolen, ikke blot paa Grund af den lange Aarrække, han virkede her, men først og fremmest ved den Iver og Dygtighed, hvormed han beklædte sit Embede.

Han, der var af en gammel Præsteslægt, blev født i Helsingør, studerede flittigt i sin Ungdom, ikke blot i Danmark, men ogsaa i Udlandet, hvor han især dyrkede de orientalske Sprog, Hebraisk, Arabisk, Syrisk og Kaldæisk. Senere indtraadte han i Skolens Tjeneste, blev Rektor i Frederikshald, hvor det lykkedes ham at bringe en forfalden og forsømt Latinskole paa Fode igen og 1730 fik den ene af Skolarkerne, den kgl. Konfessionarius, Dr. *Søren Lintrup*, der havde lagt Mærke til den dygtige norske Skolemand, de andre Skolarker til at indstille Schrøder til det ledigblevne Rektorat i Frederiksborg, som han ogsaa fik d. 15de Maj 1730, og hvori han virkede i 36 Aar.

Som sin Tids betydeligste Skolemand i Danmark øvede han en overordentlig Indflydelse. Disciple strømmede i Skarevis til Skolen, og der maatte igen oprettes en tredie Lektie. Det blev en Blomstringstid for Skolen som ingensinde tidligere.

Det store Ry, Schrøder kunde glæde sig ved, skyldtes ikke blot hans fremragende Begavelse, hans store Lærdom og hans udmærkede Undervisningsgaver, men ogsaa i høj Grad hans tiltalende Personlighed, der forenede urokkelig Fasthed med stor Mildhed.

Paa Skoletugtens Omraade var han langt forud for sin Tid, idet — som hans Søn udtrykker sig i en interessant Biografi af

Faderen [1] — „Barskhed, Strænghed, Riiset, som da var det almindelige Skole-Scepter, var ham altid modbydelig."

Det blev ikke udelt lykkelige Aar, han kom til at tilbringe i Frederiksborg. Han havde saaledes den Sorg at miste sin Hustru der, og de fleste af hans Børn udartede — om det var paa Grund af hans Modbydelighed for Riset, skal jeg lade være usagt. Det opslidende Arbejde — ofte over 12 Timer daglig — tærede stærkt paa hans Kræfter, der ogsaa formindskedes ved Sygdom. Dertil kom, at han havde mange Bryderier med Pietisterne, der efterhaanden fik et af deres Arnesteder i Frederiksborg. Som udpræget Repræsentant for den gammel-lutherske Ortodoxi var Schrøder en bestemt Modstander af den pietistiske Bevægelse. Hans Søn siger om ham: „Men han var altid en standhaftig og orthodox Lærere, der vel aldrig modsatte sig dem (Pietisterne), men heller aldrig søgte dem, hvorfor han og maatte lide meget af deres Forfølgelsesaand, da han vaagede over, at hans talriige Skoleflok ikke skulde blive et Rov for deres Fanatismum". Men til Trods for dette skæve Forhold til den herskende Moderetning, høstede han megen Anerkendelse fra mange Sider. 1756 blev han udnævnt til Professor. Da han havde fejret sit 50 Aars Embedsjubilæum 1766, nedlagde han sit Embede og flyttede til sin Søn, der var Præst i Slaglille. Han havde da dimitteret 391 Studenter til Universitetet fra Frederiksborg Skole. Heraf blev 110 Præster. Mangfoldlge opnaaede Berømmelse og indflydelsesrige Stillinger i Tvillingerigerne.

Under en Voksbuste, som blev modelleret af ham i hans Alderdom, sattes følgende ret pudsige Vers:

Om en Discipel tør sin Lærers Værd bedømme
Da kan et Hundrede og Ti i Præstestand
Som og Tre Hundrede, Halvfems og En berømme
Professor Schrøder for en lærd og dydig Mand.

[1] Giessing: Danske Jubellærere II. 1 D. S. 220—53.

Han døde 1774. Det er ikke her Stedet til at dvæle ved hans videnskabelige Fortjenester, ved hans indgaaende Studier og omfattende Brevveksling med mangfoldige af Datidens Lærde, som han støttede ved at meddele dem af sine grundige Kundskaber. I Trykken har han kun udgivet tre smaa Skrifter. Han syslede med et mindre Skrift om Skolens Historie, som er gaaet tabt, og efterlod sig i Manuskript 38 latinske Taler, han havde holdt i Frederiksborg Skole. Enkelte af disse er bevarede.

Alt i alt faar man det Indtryk, at han har været en fortræffelig Skolemand, en efter sin Tids Forhold grundig Lærd og en betydelig Personlighed, og med Rette regnes han blandt Skolens højst fortjente Rektorer.

Rektor Schrøders Eftermand blev Mag. *Poul Bendtsen.* Han havde i nogle Aar været Konrektor og Prof. Schrøders højre Haand, saa det var meget naturligt, at Valget faldt paa ham. Han virkede som Rektor i 23 Aar — til sin Død 1789 —, men efter alt, hvad der er os berettet, har hans Betydning mest bestaaet i at vedligeholde Skolens Ry, som han havde overtaget fra sin Formand, uden at føre dens Virksomhed ind i ny Baner. —

Indtil 1790 kender man 55 *Hørere.* Ingen af disse har erhvervet sig et særlig kendt Navn. De virkede i Reglen fem-seks Aar ved Skolen og fik saa gejstlig Befordring, næsten alle i Frederiksborg Amt. Ogsaa paa dette Punkt viser det sig, at denne Skole indtog en særlig begunstiget Stilling. Andre Steder var det ofte forbundet med ikke faa Vanskeligheder for en Hører at blive Præst.

Hørerne i Frederiksborg havde et godt Lov paa sig, hvad der bl. a. kan ses af en Indberetning til Direktørerne for „Det kgl. Danske Vestindiske Compagni" af 11. Jan. 1741.[1] Der staar følgende: „der (i Frdbg.) findes, I høje Herrer, altid Karle, som

[1] Khs. Saml. 4 R. II. S. 64.

ere godt øvede baade i at prædike og læse for Børn, ja skrive og regne og forestaa Sangen."

Der er dimitteret 894 *Studenter* fra Skolen før 1790. Det overvejende Flertal af disse gik senere ind i gejstlig Virksomhed — den gamle Skole var jo først og fremmest indrettet paa at være en Præsteskole. Skulde man nævne nogle enkelte af dem, der er blevet mest bekendte, maatte det blive: 1717 P. N. Holst „det 18de Aarhundredes Søren Kierkegaard", 1719 Henrik Gerner, Stiftsprovst i Kjøbenhavn, 1731 Oluf Lundt de Bang, Konferensraad og Højesteretsassessor, 1732 Fr. Qvist, kgl. Konfessionarius og Skolark for Skolen, 1733 Dr. Hans Mossin, Stiftsprovst i Bergen og Forfatter, 1744 J. A. Dyssel, Provst i Østofte og ivrig Landøkonom, 1760 L. Nørregaad, bekendt Jurist, og Henrik Ussing, Provst, bekendt ved sine mange Processer og ved sine Skrifter, 1770 Dr. Børge Poscholan Kofod, Slotspræst i Kjøbenhavn, 1783 Chr. Klingberg, berømt Højesteretsadvokat.

IV. Skolens Historie 1790—1834.

Det sidste Afsnit af den Del af Skolens Hiistore, som vi her behandler, er saa uadskilleligt knyttet til den Mand, Rektor Bendt Bendtsen, som i denne Tid var Skolens Styrer, at det vil være naturligt først at omtale hans Levned.

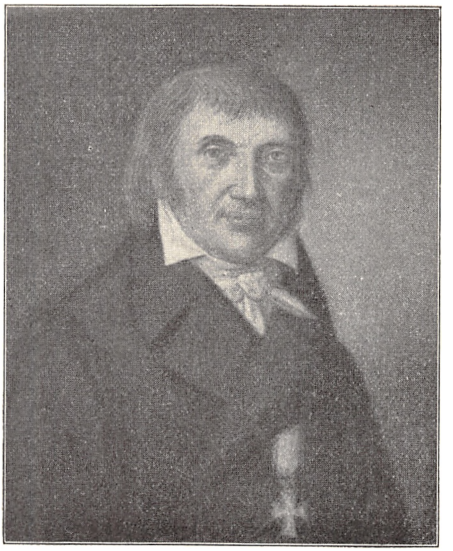

Rektor Bendtsen.

Bendt Bendtsen — „Navnet klinger saa fordringsløst, som Mandens hele Færd var det, dog har det en god Klang i Danmarks hele Land[1]“ — blev født i Hillerød d. 3die Febr. 1763 som Søn af ovennævnte Rektor Poul Bendtsen og Hustru Anna Gjertrud Simonsen. Efter at have gennemgaaet Frederiksborg Skole blev han dimitteret til Universitetet 1780, hvor han opnaaede Udnævnelse til Examen Artium. 1782 underkastede han sig

[1] J. P. Mynster: Blandede Skrifter III., S. 16.

den store filologiske Eksamen, 1785 den teologiske. Imidlertid havde han som Frederiksborgenser faaet Plads paa Regensen, og 1785 fik han Borchs Kollegium, hvor han nød godt af Samværet med en Række Mænd, der senere ved deres Skrifter og paa anden Vis erhvervede sig kendte Navne.

1787 tiltraadte han som Hovmester for en Søn af Konferensraad Koefoed en Studierejse til Göttingen, en By, fra hvis Universitet der paa den Tid udgik en meget vidtrækkende aandelig Indflydelse, og som var Maalet for saa mange af Datidens Studierejser. Opholdet her var i høj Grad befrugtende for hans Udvikling; ikke blot uddannede han sin Aand ved grundige Studier i Teologi, orientalsk og klassisk Filologi, men hele den ny Levemaade i de uvante Omgivelser øvede stor Tiltrækning paa ham og bidrog meget til at udvide hans aandelige Horizont, hvorom Resterne af en Dagbog, ført dernede, noksom aflægger Vidnesbyrd.

1789 tog han med Ære Magistergraden for en Afhandling om de apokryfiske Bøger i det gamle Testamente. Bendtsen havde sikkert tænkt sig at fortsætte sine udenlandske Studier i endnu nogle Aar, da der indtraadte en Begivenhed, der brat gjorde Slut paa disse Planer. Hans Fader afgik nemlig ved Døden 1789, og han rejste hurtigt hjem for at søge det ledigblevne Rektorat. Ved sine Velynderes Hjælp blev han indstillet af Skolarkatet, blev udnævnt og d. 11te Jan. 1790 indsat som Rektor.

Vi skal ikke her følge ham i hans Studier, hvis Frugter kendes af en Række latinske Afhandlinger i Skolens Programmer, eller i hans Brevveksling og øvrige Forbindelse med Datidens lærde Mænd — f. Eks Biskop Fr. Münter —, men alene henvende Opmærksomheden paa hans Virksomhed som Skolemand.

De fyrretyve Aar, han beklædte Rektoratet, kan med en vis Ret kaldes Skolens Guldalder. I denne Tid gennemførtes en Del Reformer, som paa flere Punkter brød med den gamle Skoleordning, og som har dannet Grundlaget for senere Tiders Skole-

forbedringer, i denne Tid virkede flere meget fremragende Lærere ved Skolen, og i denne Tid dimitteredes en Mængde Disciple, der i Aarenes Løb hver paa sin Vis kom til at gøre et ikke ubetydeligt Indskud i det danske Aandsliv. Men først og sidst skyltes Skolens Fremgang og Hæder Rektor Bendtsens Personlighed, hans Modtagelighed for de nye Skoleideer og Evne til at føre dem ud i Livet, hans grundige og omfattende Undervisning og hans venlige og milde Væsen overfor Disciplene som overfor enhver, han kom i Berøring med. Dette sidste Træk i hans Karakter, den store Mildhed, var dog tillige hans svageste Side. Gik Skolen paa noget Punkt tilbage i hans Tid, da var det paa Skoletugtens Omraade. Hans milde Personlighed formaaede ikke at holde de mere genstridige Hoveder i Ave, hvem Venlighed og faderlig Omsorg ikke var nok, men af de bedre, der forstod at skønne paa den aldrig trættede Kærlighed, han viste dem, var han altid elsket og højagtet, og enstemmigt er det Kor af fordums Disciple, der priser hans sjældne og ædle Personlighed.

Han bar Kendingsnavnet „Manden". Naar enkelte Disciple anvendte Øgenavnet „Bendt Langpisk" blev de straffede af de ældre [1].

Hans Fødseldag — d. 3die Februar — var en Festdag for Skolen. Længe i Forvejen var der blevet truffet Forberedelse til denne Festlighed. Der overraktes ham en Gave — ofte et kostbarere Værk — af Disciple og Lærere, der blev holdt en Tale for ham af Skolens Duks, og der blev afsunget en Sang.

Bendtsen fortjente den Hengivenhed, Disciplene viste ham. Thi ikke blot tog han sig med største Iver og Samvittighedsfuldhed af deres aandelige Fornødenheder, og det ofte med uegennyttig Opofrelse af sin egen sparsomt tilmaalte Fritid, men søgte nogen ham for at opnaa materiel Støtte hos ham, gik han aldrig uhjulpen bort, saa længe Bendtsen havde Evne til at hjælpe.

[1] Brammers Ungdomsliv S. 46.

Af sine Bysbørn blev han agtet og æret paa alle Maader. Fra Regeringen modtog han forskellige Beviser paa dens Paaskønnelse af hans utrættelige Virksomhed. 1811 udnævntes han til Professor, 1823 til Ridder af Dannebrog — en efter den Tids Forhold overordentlig Udmærkelse —, samme Aar blev han Medlem af Videnskabernes Selskab, ligesom han ogsaa var optaget i Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Sprog og Historie. — —

Rektor Bendtsen var for sin egen Person Nøjsomheden og Tarveligheden selv. En stor Del af hans Embedstid faldt i Pengekrisernes Tid, og hans Lønning var ikke overvættes stor. Dertil kom, at han snart fik en stor Familie at forsørge.

Biskop Brammer, der blev Student 1818, skriver om ham[1]:

„I min Skoletid bar han endnu efter en ældre Mode sit Nakkehaar samlet i en Pisk. Lille og spinkel var han. En Skjævhed, som han maaske altid havde havt, blev i hans gamle Dage synlig. Simpel og tarvelig var hans Klædedragt. I kolde Vinterdage mødte han paa Skolen iført en Kalmuks Chenille; men ingen af hans Disciple fandt noget komisk deri. Maaske har det stødt nogle pæne Kjøbenhavnere blandt os; men i saa Fald har de gjort klogt i ei at give det tilkjende for os Andre."

Et andet Vidnesbyrd om hans store Nøjsomhed er det, at det først var 1823 — efter 33 Aars Rektortid —, at han fik sit eget Studereværelse. Naar Disciplene om Vinteren havde forladt Skolen Kl. halv fem, opholdt han sig en ganske kort Tid i sin Familiekreds, tændte derpaa et Tællelys, vandrede op ad den lange Skolegang og tog Sæde paa en Bænk i en af Skolestuerne, medens han selv holdt Ilden vedlige i den store Bilæggerovn[2]. Han hjalp nu Disciplene med deres Lektier saa meget, de ønskede, og først naar dette Arbejde var besørget, kunde han hengive sig til sine egne kære Studier, der ydede ham en varig Trøst under udvortes ringe Kaar og mangehaande Sorger og Skuffelser.

[1] Biskop Brammers Ungdomsliv udg. v. Johs. Kok S. 46. [2] P. W. Becker: Bendt Bendtsen. S. 34.

Rektor Bendtsen, der havde grundige Kundskaber paa mange Omraader, underviste selv i Latin, Græsk, Hebraisk og Fransk. Undertiden gav han tillige Undervisning i Tysk, Historie, Religion og Dansk. Det, der kendetegnede hans Undervisning, var en overordentlig Grundighed og Nøjagtighed i Gennemgangen af Stoffet. Derimod skal han ikke have været saa streng i sine Krav til Disciplene som det havde været ønskeligt. Han veg i det hele taget aldrig tilbage for selv at yde det mest mulige baade i og udenfor Undervisningstiden, hvorimod hans Fordringer til andre ikke altid var saa store.

Bendtsens Rektortid kan deles i to Perioder. Skellet bør da sættes ved Aaret 1806. Før den Tid førtes Skolelivet i alt væsentlig paa den fra Forfædrene overleverede Vis. Men ved Skolereformerne af 1806 indtræder der en betydelig Forandring paa mange Punkter. I en længere Aarrække havde Kommissonen for de lærde Skoler under Forsæde af Hertugen af Augustenborg arbejdet paa en gennemgribende Reform af det lærde Skolevæsen, hvad allerede de Guldbergske Reformer havde været Forløbere for. Rektor Bendtsens Betænkninger blev Gang paa Gang indhentet, og hans Indflydelse paa Forhandlingernes endelige Udfald var betydelig.

Før Skoleforordningen af 1806 havde de klassiske Sprog — især Latinen — været saa godt som eneraadende; efter Reformen beholdt de vel ogsaa Overtaget, men Fremskridtet betegnes bl. a. ved Indførelsen af Tysk og Fransk. Endvidere optoges Naturhistorie og Undervisningen i Historie, Geografi og Dansk udvidedes. Ogsaa Gymnastik indførtes. Frederiksborg Skole var den første danske Skole, hvori der blev givet Undervisning i Svømning. Det betydeligste Fremskridt var maaske det, at der blev indført Fagundervisning i Stedet for Klasseundervisning. Der blev nu ogsaa afholdt regelmæssige Eksaminer hvert Aar. Af andre Ting kan nævnes, at den gamle Sangopvartning, der efterhaanden var blevet en utaalelig Byrde afskaffedes, og at det blev

Skik at udgive aarlige Programmer, der indeholdt Eksamensskemaer og Afhandlinger af Lærerpersonalet. Det første Program blev udsendt 1808 og indeholdt en latinsk Afhandling af Bendtsen selv.

Skolelivet og Skoletugten havde trods de mange Reformer bevaret ikke saa ganske lidt af den ældre Tids Barskhed og Vildhed, og Rektor Bendtsen var paa Grund af sin store Blidhed ikke Manden til at forandre disse Forhold. Ved et ejendommeligt Sammentræf er det os muligt til de mindste Enkeltheder at danne os et klart og nøjagtigt Billede af Skolelivet i Frederiksborg Skole, saaledes som det levedes temmeligt uforandret i Bendtsens hele Embedstid. Der er nemlig i en Del Selvbiografier og Erindringer af en Række betydelige Mænd, der paa denne Tid besøgte Skolen, bevaret en Mængde ejendommelige Træk herfra[1].

Det berettes saaledes som Tegn paa den forunderlige Vildhed, som kendetegnede Skolelivet den Gang, at det var en yndet Sport for Disciplene om Morgenen før Skoletidens Begyndelse at tage de brændende Tørv ud af Kakkelovnen og bruge dem som Kastevaaben, indtil Skolestuen blev opfyldt med Røg og Damp, og de gæve Kæmper selv forbrændt paa Hænder og Fødder.

Ligeledes fortælles der om de ustandselige og ubarmhjertige Krige, der førtes mellem Latinskolens Disciple og Omegnens Bønder, der altid betegnedes med det allerede den Gang ganske uforstaaelige Smædenavn „Mis".

Dumdristige og ufattelige for Nutidens Mennesker lyder saaledes mange af de Beretninger om saadanne Slag, som f. Eks. Kommandør Paludan meddeler i sine livfulde Erindringer fra

[1] Saaledes H. B. Dahlerup: Mit Livs Begivenheder I. Kjb. 1908. C. Skou: A. P. Berggreen. Kjb. 1895. P. W. Becker: Bendt Bendtsen 1869. J. Paludan: Skoletugtens Tilstand i Frdbg. 1874. Biskop G. P. Brammers Ungdomsliv. 1884. Vor Ungdom 1898. S. 273—309. (Dahl). Dahl: Bendt Bendtsens Minde. 1831. J. N. Madvig: Livserindringer. 1884. J. N. Madvig: Mindeord over Bendt Bendtsen 1831.

Skoletiden i Frederiksborg, og dog er der ikke den mindste Grund til at tvivle paa Sandheden heraf. Tiden var en ganske anden.

Laa det saaledes ganske udenfor Rektor Bendtsens Magtomraade at dæmme op for sine Disciples ustyrlige Vildhed og Kaadhed, saa havde ogsaa Hørerne — eller som de fra 1806 kaldtes: Adjunkterne — frit Spil, hvad de i høj Grad benyttede sig af til at mishandle Disciplene. Særlig er der Grund til at nævne en Hører, *Johan Wedel,* († 1840 som Provst i Helsinge), der ikke lod nogen Lejlighed gaa fra sig til at tugte Disciplene efter alle Kunstens Regler, ofte saa stærkt, at der flød Blod i stride Strømme. — —

Medens Rektor Bendtsen selv mest var optaget af Undervisning i de klassiske Sprog, var Skolen saa heldigt stillet, at den ogsaa i Modersmaalet havde en fremragende Lærer i *Frederik Peter Jacob Dahl,* Bendtsens kæreste Ven, Discipel og Medarbejder, en Mand, som paa mangfoldige Maader har lagt sin varme Interesse for Frederiksborg Skole for Dagen, og som tillige har gjort sig fortjent ved sine Studier i den klassiske og nordiske Filologi. Det er ikke uden Interesse at se, at Madvig i sine Erindringer med Glæde tænker tilbage paa Dahls Undervisning.

Af andre betydelige Lærere under Bendtsens Rektorat er der især Grund til at nævne *Cornelius Steenbloch,* der endte som historisk Professor i Christiania, og *Christopher Hansteen,* der blev Professor i Matematik samme Sted og som vandt europæisk Berømmelse for sine Undersøgelser vedrørende Jordmagnetismen.

Jeg skal endnu anføre Navnene paa nogle af de mest bekendte Studenter, der er dimitteret af Bendtsen; ialt har han dimitteret 125. Johan Nicolai Madvig og F. P. J. Dahl, der blev Filologer, P. H. Mønster og G. P. Brammer, senere Biskopper, Knud Ramshardt Ørn og Th. Withusen, senere Rektorer, Tage Algreen Ussing og P. G. Bang, begge ligesom ogsaa Madvig Mini-

stre, Digteren N. U. Krossing, Komponisten A. P. Berggreen, Historikeren P. W. Becker, Kommandør Jens Paludan, Højesteretsadvokat P. Salicath, J. C. Fangel, G. Salicath, C. Pram Gad og C. H. Visby, som blev bekendte Gejstlige.

I Begyndelsen af 1830 blev Bendtsen meget syg, men blev dog saa rask, at han kunde fejre Skolens 200-aarige Stiftelsesdag d. 29de Marts 1830. Derefter tog hans Kræfter af, og d. 16de December 1830 gik han bort. Der er noget symbolsk i, at hans sidste Gerning her i Livet var at diktere Indstillingen om Fordelingen af Skolens Stipendier for det kommende Aar. Det var den sidste Tjeneste, han viste den Skole, han skyldte sin første Uddannelse, og som han med Troskab havde ofret sin Manddoms Gerning.

Han blev begravet paa Hillerød Kirkegaard, hvor der rejstes et smukt Mindesmærke over ham. Kort Tid efter blev der afholdt en Mindefest over ham paa Skolen, hvor hans og Skolens berømteste Discipel, Johan Nicolai Madvig, holdt Mindetalen. Han sluttede den med disse Ord:[1]

„Mange skulle efter Bendtsen i disse kjære Sale danne Ungdommens Skarer; maaskee ved andre Midler, efter andre Methoder, gid Ingen uden hans Sindelag."

* * *

Med Rektor Bendtsen Død var et langt og ejendommeligt Afsnit af Skolens Historie tilendebragt. Denne Periode fandt en yderligere Afslutning nogle faa Aar efter — d. 11te Maj 1834 —, da Christian IV's aarhundredgamle Skolebygning blev et Rov for Flammerne i den forfærdelige Nat, da Størstedelen af Hillerød By gik op i Luer.

[1] J. N. Madvig: Bendt Bendtsen S. 15.

Bidrag til Strø Kirkes Historie.

Af

Bjørn Kornerup, stud. theol.

I. Til Kirkens Bygningshistorie.

GENNEMLÆSER man den haandskrevne Indberetning om Strø Kirkes Tilstand, der forfattet 1891 af J. Løffler nu opbevares i Nationalmusæets Arkiv, vil man blandt andet finde følgende: „Blandt Forandringer ved Kirken, der ere foretagne i langt senere Tider end de nys omtalte [den senere Middelalder], bør nævnes, at man har nedbrudt Absis med Undtagelse af en ringe Del af den indre Runding nærmest Koret, og derefter lukket sidstnævnte Bygningsdel med en femsidet Afslutning. Denne Ombygning, *der formentlig næppe er ældre end fra forrige Aarhundrede,* er i det Ydre foretagen med smaa og tynde, røde Tegl til Hovedmateriale, medens der i et lille Stykke af Murværket forneden er anvendt Munketegl lagte i moderne Skiftegang."

I det ovenfor S. 1 omtalte latinske Haandskrift om Frederiksborg Latinskoles Historie, forfattet af Christopher Jensen Ledøe, Sognepræst i Strø 1725—39, findes tilfældigvis en ganske interessant Efterretning om denne Ombygning, som man ad arkæologisk Vej kan paavise, men hvorom den historiske Beretning hidtil har været ukendt.

Ledøe omtaler og berømmer S. 39 Christian VI for den Omsorg, han altid udviste for Kirken og Kirkebygningerne. Han skriver derpaa: „Som Vidner herom kan man fremføre Kirkerne i Kjøbenhavn, Vallø, Fredensborg og min Korrunding [Sacrarium] i Strø, som ved højlys Dag styrtede sammen d. 19. Juli 1738, men som nu igen ved Kongens Naade er blevet opbygget." Denne Efterretning har som omtalt hidtil været ganske upaaagtet, rimeligvis fordi Strø Præstegaardsarkiv gik til Grunde ved Præstegaardens Brand i Aaret 1803. Ved samme Lejlighed gik ogsaa de originale Kirkeregnskaber op i Luer. Til alt Held findes der i Sjællands Bispearkiv opbevaret Genparter eller Ekstrakter af Regnskaberne for Kirkerne i de kgl. Rytterdistrikter, hvortil Strø hørte. Ved at gennemgaa Kirkeregnskabet for 1738—39 faar man en fortræffelig Bekræftelse paa Ledøes Beretning. Denne Kirkes ellers saa beskedne Udgifter er steget ganske betydeligt i dette Aar, og paa ni Foliosider findes en nøjagtig Opgivelse af alt, hvad der er medgaaet til Reparation af Kirken i Anledning af dette beklagelige Uheld. Reparationen var en meget vidtløftig Historie: Ikke blot skulde de sammenstyrtede Dele udbedres, hvortil der krævedes Hjælp af Haandværkere ikke alene fra Hillerød, men ogsaa fra Kjøbenhavn, men endogsaa selve Kirkeinspektøren, P. Helt, maatte personlig gøre en Rejse dertil for at tage et Skøn over Skaden.

I den gamle Regnskabsprotokol findes opført:

„Efter dend i For Aared giorde besigtelse, befandtes denne Kirke i god Stand, og aldeles ingen brøst kunde fornemmes, Men da nu siden dend øster Gaul needfaldt, og Sacrastiets Gewelfft stod paa fald, er til denne Kirke udseet de behørende Handwerckere og Materialier, for dend store Skade igien at tilrette giøre; der er hiulpen paa efterskrefne Maader tilligemed widere, saasom

1. Opmuured Choreds Gaul af nytt 9 all. høy fra Grunden og $13^1/_2$ all. breed.

2. Een Nye Støtte Pille opmuuret til Kirken 9 all. høy med Grunden 3 all. lang i Indbiugningen og 2 all. tyck."

Foruden denne Hovedreparation findes følgende mindre Reparationer i samme Anledning opført: 3 Fag nyt Tag i Sakristiet (antageligt var dette blevet beskadiget ved Korgavlens Fald), Altermuren „omsadt", Kirkegulvet lagt om, i Gangen 40 Al., i Koret 43 Al., Alterfoden opmuret fra Gulvet (18 Al. Kubik.) „I Koret blev slagen en nye Bue i $5^1/_2$ All. Vidde". Kortaget blev lagt om, Kirken spækket og hvidtet indvendigt, nyt Sparreværk opsat i Koret tilligemed en Stige med 13 Trin bag Alteret. Hertil medgik af Materiale fra Kjøbenhavn, Lillerød og Kronborg „Tegl Gaarde" 1100 Tagsten og 10300 Mursten, samt 1440 Jernspigre af forskellig Længde. Ogsaa flere Vinduer maatte istandsættes.

Derpaa anføres: „Altertaulen, som hafde faaet nogen Skade, og ellers maatte nedtages, imedens foregaaende stod under Arbejde, har snecker Christian Jørgensen Smit fra Hillerød igien repareret og opsadt, saa og af behøflede breder giort een nye Afdeling paa Polpetu[r]et, og repareret 3de Kirke stooele, samt giort een nye Knæle Skammel til Skrifftestoelen."

I næste Aars Regnskab findes opført en Udgiftspost paa 17 Rdl. 64 Sk. til Maling og Forgyldning af begge Pulpiturer, Skriftestolen, Degnestolen og Altertavlen, og der angives, at disse er blevet forsynet med adskillige bibelske Inskriptioner. De fleste af disse er nu forsvundne. — —

Ledøe fortæller, at han til Minde om denne Begivenhed lod opsætte en Tavle med latinsk Inskription. Da denne nu forlængst er forsvundet, og da Inskriptionen aldrig før har været gengivet eller omtalt, aftrykker jeg den her efter Ledøes Gengivelse. Han har ogsaa selv forfattet den. Af sin Provst kaldtes han „en fortræffelig latinsk Poet; fuld af rare og artige Indfald"[1]. Inskriptionen lyder som følger:

[1] Danske Saml. IV. S. 106.

Regnante
Christiano Sexto
Præfecto Dioeceseos
Dno. Friderico de Gram
Episcopo Siællandiæ
Mag. Petro Herslebio,
Curatore Templi et Inspectore
Dno. Petro Helt,
Præposito parochiæ
Dno. Jacobo Schwartzkopf
Pastore loci
Dno. Christophoro Jani Lidovio.
Hoc cecidit clara jam luce Strøense sacellum,
Non vi, non flammis, non tonitru, nec ope:
Sed cum temperies puri placidissima coeli,
En! cecidit totum forte Strøense decus.
Forsan ut indociles hæc mira ruina doceret,
Ni conversuri, tota domus pereat:
Nunc erecta iterum: Si cælo hæc ara placeret,
Et placeat, si grex sanctior ara staret.

Friere Gengivelse paa Dansk: Da Christian VI var Konge, Hr. Frederik Gram Amtmand, Mag. Peder Hersleb Sjællands Biskop, Hr. Peder Helt Kirkeværge og Inspektor, Hr. Jacob Schwartzkopf Provst i Herredet og Hr. Christopher Jensen Ledøe Præst paa Stedet, da styrtede denne Apsis i Strø sammen ved højlys Dag, ikke ved Vold, ikke ved Flammer, ikke ved Lynild og heller ikke ved Magt Men da det var det skønneste Vejr og Himlen var klar, se! da faldt ved et Tilfælde Strø Kirkes Pryd ned. Maaske for at dette vidunderlige Fald skulde underrette de Forhærdede om, at, hvis de ikke omvender sig, vil hele Bygningen styrte sammen. Nu er det igen rejst. Gid dette Alter maa behage Himlen! Ja, det vil behage, hvis Menigheden helligere slutter Kreds om Alteret.

Jeg tilføjer endnu et Stykke af en Indberetning fra Rektor Johannes Schrøder, dateret Frederiksborg d. 8de Sept. 1743 (Kall. Fol. 48. Kgl. Bibl.), da den indeholder et Par hidtil ukendte Oplysninger, der formentlig ikke er uden Interesse. Rektor Schrøders Kilde er uden Tvivl den oftere omtalte Sognepræst Ledøe, med hvem han stod i skriftlig Forbindelse. Han skriver: „I Strøe Sogn er i en Bakke |: Strøe Bierget kaldet |: for faae Aar siden af en Bonde, som pløjede funden et overmaade stort Ben, som et Laar-Been, enten af et Menniske eller andet Creatur, hvilket Præsten, som da var der sl. Christopher Lidow, lod indgrave i Bakken igien. Saa er og i Strøe Kirke, da Hvelvingen for nogle Aar siden nedfaldt og beskadigede Alteret, funden i et Hul i Alteret, en liden Blye-Plade sammenviklet, hvori var en Klud med noget Røgelse og 3de smaa Penge, samme Penge vare saa forrustede, at mand ikke kunde se, hvad der stod paa dem, de gik og strax i stykker, naar mand rørte ved dem."

II. Et Inventarium over Strø Kirke fra 1764.

I Stiftsøvrighedens Arkiv (nu Landsarkivet) findes et Foliohefte, indeholdende Inventarier over Kirkerne i de kgl. Rytterdistrikter. Disse Inventarielister blev i Aaret 1764 omsendt til Cirkulation mellem vedkommende Herreders Præster, for at disse derpaa kunde angive, hvorvidt Inventarielisten var i Overensstemmelse med de faktiske Forhold, samt bemærke „om noget derved var at erindre." Selve Inventarielisten bygger altsaa paa Opgivelser, der er ældre end 1764, hvorimod Præstens Bemærkninger (tilhøjre) skriver sig fra dette Aar.

Strøe Kirke.

Nr. 1. Een Kalk og Disk af Sølv forgyldt veyer $36^1/_2$ lod, Bægeret og Patellet omgiort 1756. dette veyer nu, sist det blev omgiort 1751, $39^1/_2$ lod.

Nr.	2. Een ditto til Syge med Viin Flaske og Brød Daase i Skruen veyer 21 lod 1 qvintin.	dertil er et Bogbinder Futteral, det veyer nu, siden det blev reparert og forgyldt 1762, 30 lod.
-	3. en rød Plydses Messe Hagel med Guld Galuner.	
-	4. 1 Ditto Alter Klæde.	
-	5. 1 Kloster Lerrets Alter dug med Kniplinger om. brk. 1745.	
-	6. 1 Messe Skiorte af Bilfeldts Lerret. brk. 1746.	
-	7. 1 Haand Klæde med Kniplinger om Enderne.	opslidt og Casseret for min tiid.
-	8. 1 Tørklæde med Kniplinger om at legge over Kalk og Disk.	
-	9. Fr. 2di Bibel	
-	10. 1 Ritual hvori er løse Blade.	
-	11. Mag. Thomasens Psalme Bog.	
-	12. 1 Kirkebog til Copulerede, fødde og dødes Naune.	Nr. 12 en gl. Kirkebog i Pillar format fuldskreven til ult. July 1715, defect og bladene overalt løse.
-	13. 1 Ditto.	Nr. 13 1 Dito begyndt fra 1 Aug. 1715 in Folio.
-	14. 1 Dito til Communicanterne.	Nr 14. 1 Communicantbog forfærdiget d. 16. febr. 1732.
	brk. 1732	
-	15. 1 Gradual.	
-	16. 1 Alterbog in Octavo i sort bind.	
-	17. 1 paar Messing Lysestager weyer 44 ℔.	
-	18. 1 Messing Bekken i Funten.	
-	19. 1 Messing Lyse Sax given af Morten Jacobsen i Sognet.	
-	20. 1 Blik Spare Bøsse til de Fattiges Penge uden Hengelaas.	
-	21. 1 Tind Vand Kande til Daaben paa 2 Potter bekosted 1746.	

Nr. 22.	1 gl. Cassa uden laag til at hente Kirke Lys udi.	
- 23.	1 Liden Lade at forvare Tørklædet udi, som lægges over Kalk og Disk -- er ikke meere til.	
- 24.	3de Collect Tauler	
- 25.	2de Benke i Vaabenhuuset.	Nok 3de med Leder overtrukkene skamler ved Skrifftestoelen, 1 Dito ved Alteret og 1 Dito paa Prædikestoelen.
- 26.	1 Liig Bøer.	
- 27.	1 Ditto bekosted 1732.	nok en mindre Liigbør, saa der er ialt 3de brugelige Liigbøere.
- 28.	1 Røgelse Kar at hente Ild udi.	
- 29.	1 Jern Rekverk omkring Alteret med 7 derpaa Loddede Jern Knapper.	
- 30.	1 Liden Spade at kaste Jord paa Liig med.	
- 31.	1 Hals Jern med tilhørende Kiede uden Henge Laas.	
- 32.	1 Kuhl Laas til den ene Kirke Laage.	
- 33.	1 Taske Laas for Uhr Kammer Dørren.	Nok en Taske Laas til Kirkeporten.
- 34.	1 Seyer werk i Taarnet.	
- 35.	2de store Klokker sammesteds.	

Inventarii Forbedring.

1 Haand Klæde til Daaben brk. 1749.

1 Psalmebog til Degne Stoelen i sort Bind bekosted 1750.

Professor Evalds Bibelconcordants. i 3de Tomer.	brk. 1751.	
1 nye Messehagel af Carmosin rød fløyel, indkanted med Sølv Galuner og 1 Kors paa Ryggen af bredere Galuner.		
1 nyt Bægere og Patel til Kirkens Sølv Kalk wog 24 lod 1½ qv.		
1 fir fakket Time glas til Prædikestolen.		nok et Timeglas paa 1 time paa Alteret.
1 nye Liig Bør brk. 1752.		denne Liigbør hører til de forhen anmærkte 3de deris tal.
Den mindre berettelses Kalk og Disk repareret og forgyldt 1762.		Saaledis, som anført er, befindis Inventarium og Inventarii forbedring ved Strøe Kirke for nærværende tiid. Strøe d. 8 Aug: 1764. Eller

Til Forklaring skal anføres: Tegnet brk. betyder bortkommet. Nr. 1. Foden stammer fra c. 1350 og bærer en Paaskrift om, at Jacobus Pauli, Kannik i Roskilde og Sognepræst i Strø havde ladet den forfærdige. Nr. 9—10 findes endnu ved Kirken. Nr. 11. „Den Danske Psalme Bog" af H. Thomasen udkom første Gang 1569. Nr. 12—14: Alle Præstens Kirkebøger gik tabt ved Branden 1808. I Landsarkivet findes en Slags Kirkebog, ført af Degnen, et godt Eksempel paa den grænseløse Ligegyldighed og Svinagtighed, hvormed man ofte i ældre Tid førte Embedsbøger. Nr. 31. Har sikkert været anvendt til „Gabestokken". Nr. 32. Kuhl-Kugle? Nr. 33. Taske Laas ɔ: Hængelaas. Nr. 34. Den ældste Klokke er støbt 1593 af Borchardt Gellegeter. Prof. Evalds Bibelkonkordantz udkom i Kjb. 1748—9.

Carl Christian Eller var Sognepræst i Strø fra 1750 til sin Død 1788.

Striden mellem Gilleleje Græsmølle og Dronninge Hovedmølle

i Aarene 1726 til 1728.

Af

Underarkivar **Holger Hjelholt.**

MELLEM Generalprokureur *Stampes* berømte Erklæringer findes der en, af 4. Juni 1775 (Stampes Erklæringer 6. Del 1807 S. 439 f.), der drøfter Spørgsmaalet om, hvorvidt der paa Grevskabet Schackenborg eksisterede Mølletvang. Der var nemlig til Rentekammeret indkommet adskillige Besværinger over saadan Mølletvang dér paa Grevskabet, og Stampe hævder paa Kammerets Forespørgsel, at Sagen naturlig finder sin Afgørelse ved Lands Lov og Ret, og at denne Afgørelse ikke bør nægtes Bønderne, navnlig da disse „i nærværende Tilfælde virkelig har Præsumtionen [1] for sig, da samme altid er for den naturlige Frihed, saa at det paaligger deres Kontraparter at bevise, at og hvorledes de har mistet samme Frihed."

[1] Præsum(p)tion o: Formodning, paa Sandsynlighed grundet Forudsætning. Jfr. præsumptio juris o: retslig Formodning, som man indtil videre antager for rigtig, til det modsatte er bevist.

Det var jo denne Synsmaade: At Præsumtionen altid er for den naturlige Frihed, der blev fremherskende i Slutningen af det 18. Aarhundrede, og som herhjemme satte sig Spor i de store Landboreformer og i disses Fortsættelse i Midten af forrige Hundredaar; der skabtes herved det dybe Skel mellem den kommende og den foregaaende Tid med dens talløse Paabud og Forbud og Indskrænkninger. Vi ser af Stampes Erklæring, at der paa hans Tid ingen almindelig Mølletvang fandtes, og dette var heller ikke Tilfældet før. Men allerede fra langt tilbage tilholdt Adelen sine Bønder at søge Adelens egne Møller, og paa samme Maade handlede Kronen; Synspunktet herved var, at Møllerne saaledes bedre skulde kunne svare den dem paahvilende Landgilde. De specielle Paabud, Kronen herom udstedte, fik deres almindelige Udformning i en Forordning af 16. Febr. 1617: Om Møller at søge, hvis Bestemmelse genfindes i Danske Lov 5—11—3. Det hedder her, at Kongens Tjenere skal søge de Kongens Møller, som de af Alders Tid plejer; til Gengæld skal Amtmændene have Indseende med, at Møllerne ikke ved Malingen eller ved deres Toldkar giver Bønderne skellig Grund til Klage.

Med dette Paabud er det gaaet som med saa mange andre; det er bleven ilde overholdt, og at Bønderne har søgt de Møller, der forekom dem bedst og bekvemmest, foreligger der talrige Vidnesbyrd om. Ogsaa et andet Paabud vedrørende Mølleforhold, nemlig det, der fastsatte Tiden for de saakaldte Græsmøllers Ret til at male, er bleven hyppig overtraadt. Medens Hovedmøllerne havde Ret at male hele Aaret om, havde Vinter- eller Græsmøllerne kun Ret at male Vinteren igennem. Grunden til denne indskrænkede Ret ser vi af den herhen hørende Bestemmelse i Danske Lov 5—11—2, hvor det hedder: „Hvo, som har Vinter- eller Græsmølle, han skal optage Stigbordet den 1. Maj og ikke sætte det ned igen, før alt Hø og Korn er inde af det Sted, eller derhos, saa vidt Vandet kan gøre Skade . . .“

Naturligvis var der ved Møllernes Matrikulering taget Hensyn

til, om det drejede sig om en Hoved- eller Græsmølle, den første sattes til en ikke saa lidt højere Mølleskyld end den sidste. Møllernes indbyrdes Forhold som deres Forhold overfor Bønderne maatte herefter være et frugtbart Omraade for Stridigheder. Bønderne førte Klage over den slette Maling eller over, at Møllerne saa for dybt i deres Sække eller over, at deres Enge ødelagdes, fordi Græsmøllerne ikke holdt sig Lovens Ord efterrettelig. Og Mølleren klagede over Naboen, der fralokkede ham hans Møllegæster ved slesk Tale og flittig Skænken, eller Hovedmølleren klagede over Græsmølleren, der lod Kværnen gaa Somren igennem trods Lovens Ord og trods den lavere Afgift, hans Mølle var sat til.

Omtrent alle disse Klagemaal ser vi fremme under den Strid, vi her skal dvæle lidt ved, og hvis Hovedparter var *Gilleleje Græsmøller* og *Dronninge Hovedmøller*.

Det var saa vist ikke med Urette, at Amtmanden over Frederiksborg og Kronborg Amter, da det i 1761 var paa Tale at indføre almindelig Mølletvang, stærkt fremhævede, at de uheldige Følger af en saadan Tvang klart havde vist sig paa Kronborg Amt — Møllerne og Bønderne hørte her under Kronen —; foruden at Almuen led derunder, var Møllerne selv tit og ofte ragede i Disput og Strid, og det var kommet til vidtløftige Processer. — Mølleren i Gilleleje hørte til de Græsmøllere, der ikke tog det altfor nøje med Lovens Bogstav, og skønt Gille Mølle ved den sidste Synsforretning Aar 1689 var anset for en lille Græsmølle at være, malede han Sommeren igennem, naar der var Vand. Herover følte Bønderne i Søborg og Fjellingstrup, hvis Enge stødte op til Aaen fra Søborg Sø, sig i høj Grad brøstholdne; de paastod, at Mølleren ved at undlade at optage de nederste Stigbord den 1. Maj stemmede Vandet op over deres Enge. Under Stridigheder i Aarene 1705—06 havde de taget sig selv til Rette; de havde sat Laas for den Aalekiste, der fandtes tæt ved Aaens Udløb fra Søborg Sø, og herved hindrede de

jo Mølleren i at faa Vand fra Søen; i Kampens Hede var de gaaet videre, havde borttaget en Vogn fra Møllerens Gaard og af denne opdrukket en Tønde Øl. Amtmanden havde dog faaet Parterne forligte; Bønderne maatte føre den tagne Vogn tilbage og selv betale Øllet; der bestemtes en bedre Oprensning af Aaen, hvorved Oversvømmelser skulde hindres, og en 16-Mands Forretning havde fastslaaet, at Gille Mølles nederste Stigbord ikke kunde opstemme Vandet. Græsmølleren er vedbleven at male, naar han havde Vand.

I 1720'erne fremkom der imidlertid paany Klage over denne hans ulovlige Adfærd, denne Gang fra Nabomølleren, Mathias Olsen Bang, paa Dronninge Hovedmølle. Denne Mølles Næring var i den sidste Tid gaaet stærkt tilbage, og mange Bønder i de Sogne, der ved Forretningen 1689 var henlagte til den, søgte Gille Mølle; medens Dronninge Mølles Maleloft ofte var ganske tomt, eller der kun var et Par Sække paa det, holdt talrige Møllevogne i Gille Mølles Gaard. Det er da saare forstaaeligt, at den Dronninge Møller har følt sig opfordret til at gøre sin Nabo opmærksom paa en Græsmølles Pligter. Den 10. Maj 1726 indfandt han sig sammen med tvende Vidner hos Gille Mølles daværende Besidder, Løjtnant Møller, for at gøre Forbud mod, at han malede efter Valborgs Dag. Løjtnant Møller stod imidlertid haardt paa sin Ret til, saa længe han havde Vand, at male for hver ærlig Mand, der kom til Mølle, og det frugtede intet, at Bang henviste til, at Gille Mølle i Matriklen og Kongens Jordebøger var anset for en Græsmølle. „Det siger en Nar", svarede Løjtnant Møller og sagde videre til Citanten [ɔ: Bang]: „Hvorfor handler I ikke saaledes med eders Møllegæster, at de kommer til eder?" „Hvorsaa", sagde Citanten. „Jo", svarede Løjtnant Møller, „Bønderne klager, at de mister halvanden Skæppe af deres Sække." „Hvad", sagde Citanten, har jeg stjaalet af deres Sække?" „Det ser I til", sagde Løjtnant Møller, „jeg siger ikke, I har stjaalet noget af deres Sække, men Bønderne klager,

de mister." Da Bang og hans to Vidner forlod Stuen, bad Løjtnant Møller en vis Mand føre dem paa Døren. Stigbordene blev ikke optagne, „og malede Løjtnanten med sin Kværn lige fort." Bang gjorde nu Skridt til at forfølge Sagen videre og indstævnede Møller til Kronborg Rytterdistrikts Birketing for at erhverve Tingsvidne over ham.[1] Paa de Vidnesbyrd og Akter, der optoges i dette vidtløftige Tingsvidne, skal vi ikke nærmere gaa ind, men nøjes med at fremhæve et Par enkelte Ting. At Gille Mølle var en Græsmølle, der kun maatte male fra Mikkelsdag til Valborgsdag, fremgik soleklart af Synsforretningen 1689, men lige saa klart var det efter Vidnesbyrdene, at saavel Løjtnant Møller som hans Formænd har malet Somren igennem, naar de har haft Vand, og at de nederste Stigbord altid har staaet uopdragne. Paa den omhandlede Tid havde Gille Møller desuden faaet Aalekisten ved Søen i Brug og Leje og var saaledes kommen i det heldige Tilfælde at kunne regulere Tilløbet. Om dette Forhold ytrer et Vidne, at han har hørt Møller selv sige paa Spørgsmaalet, om han havde Vand at male med: „Ja, naar som helst der er vel Vand i eders Moser, saa maler jeg deraf og sætter for Søen, og naar det korter i Moserne, saa drager jeg igen Stigbordet for Søen og maler saa deraf." Løjtnant Møller modsagde ganske vist dette Vidnesbyrd aldeles og hævdede intet som helst at kende til en slig Ordveksling, men hans Praksis har dog vist nok været en saadan. Men ved denne Praksis har han ikke blot faaet som Modstandere sin Konkurrent paa Dronninge Mølle og Bymændene i Søborg og Fjellingstrup, der ønskede Tilløbet fra Søen hindret om Sommeren og de nederste Stigbord optagne, men ogsaa Bymændene i Paarup og Holt, idet han har sat Stigbordene for Søen om Vinteren og derved faaet Søens Vand til at gaa ind over de omkringliggende Marker og Enge.

[1] Tingsvidne betyder her Tingets skriftlige Bevidnelse af de Vidnesbyrd, der er aflagt paa Tinge.

Med Hensyn til den Beskyldning, han havde fremsat overfor sin Konkurrent, at Bønderne klagede over, at de ikke fik deres Sække forsvarlig fulde tilbage fra Dronninge Mølle, saa fremgik det vel under Vidneførelsen, at denne Tale gik, men at der laa noget reelt til Grund derfor, blev ikke godtgjort. Et enkelt Vidne hævdede ganske vist nok, at han slog en fuld Sæk paa Møllen og ikke fik den fuld tilbage, da den var malet, men samtidig forklarede han, at han stadig var hos, medens den blev malet, „saa ikke heller, at nogen tog deraf og derfor i ingen Maader beskylder nogen, kan derhos sige, at hans Rug blev forsvarlig malet, som og at Møllersvenden tog ej mere Toldkar, end som han burde."

Efter at have faaet dette Tingsvidne optaget sendte Bang en længere Klageskrivelse til Kongen ($^{12}/_{2}$ 1727). Bang fremhævede her, at saavel hans Formand paa Dronninge Mølle som han selv havde haft den største Aarsag til at besvære sig over Naboen paa Gille Mølle. Skønt denne Mølle var en Græsmølle og stod for en lav aarlig Afgift, malede den dog Somren igennem, og Gilleleje Møllers Stilling var herved langt gunstigere end Dronninge Møllers, der havde en meget større aarlig Afgift at svare. Den største Aarsag til Klage havde dog ikke han, men en Del af Hans Majestæts Bønder, hvis Enge løb langs Gilleleje Mølleaa. Han havde først paa en høflig Maade anmodet Løjtnant Møller om at optrække sine Stigbord, da det var over 8 Dage efter Valborgs Dag, men denne Høflighed havde været forgæves. [Jfr. Løjtnant Møllers ovenfor gengivne Bemærkninger om Møllegæsternes Behandling i Dronninge Mølle!]. Derpaa var han skredet til Stævnemaal og Tingsvidnes Optagelse. Dette Tingsvidne vilde han dog paa Grund af dets Vidtløftighed ikke fremsende for ikke at besvære Hans Majestæts naadige Taalmodighed, men han anførte, hvad han fandt var Hovedpunkterne deri. Fremturede Gilleleje Møller paa paabegyndt Vis, vilde han (Bang) i Løbet af faa Aar være ruineret og umulig kunne svare sin høje

Afgift. At flere af de Møllegæster, der var henlagt til hans Mølle, kørte til Gilleleje, skete ogsaa fornemmelig, fordi „Møllevejen til Dronninge Mølle falder meget tung ved Stranden, ved det Sanden aarlig derpaa tiltager." Han ansøgte derfor ogsaa om Anlæggelsen af en bedre Vej og endte med at bede om, at enten Gille Mølle, om den fik Lov at male Aaret igennem, maatte paalægges noget af hans Mølleskyld, eller det maatte befales upartiske Kommissærer at undersøge Sagen, eller endelig at Gille Mølle fik Paabud om at holde sig Lovens klare Ord efterrettelig og optage Stigbordene Valborgs Dag.

Efter at Rentekammeret om disse Bangs Forslag havde indhentet Betænkning fra Amtmanden over Frederiksborg og Kronborg Amter, Fr. v. Gram, ($^{15}/_{3}$ 1727) nedsatte det ($^{17}/_{4}$ 1727) en Kommission til at undersøge disse som ogsaa andre Forhold vedrørende Møllerne paa Kronborg Amt. Kommissærerne skulde søge at faa de stridende bragt i Rolighed, „uden Fornærmelse paa nogen af Siderne, allerhelst da alle Møllerne os selv er tilhørende", og skulde paase, „at hverken Møllerne bliver fornærmede, ejheller vores Bønder med for lang Kørsel besværet."

Denne Kommissions Betænkning indsendtes til Rentekammeret $^{29}/_{1}$ 1728, og dens Fremstilling var lidet gunstig for Løjtnant Møllers Praksis. Kommissærerne fandt, at man ikke kunde komme bort fra, at Gille Mølle efter Synsforretningen 1689 var en Græsmølle, og de fremhævede navnlig den store Skade, som Paarup og Holts Bønder led paa deres Marker og Enge ved, at Mølleren, naar han havde Aalekisten i Leje, holdt Stigbordet for Søborg Sø i Grunden om Vinteren. Følgen heraf var nemlig, at Engene opbrødes ved Isbrud og Tøløb, og idet Vandet ikke i rette Tider kunde komme deraf, men blev staaende næsten hele Somren, opraadnede Græsrødderne, og Grunden blev sur og moradsig. En temmelig stor Ellemose var desuden formedelst Vandets Opstemning forraadnet og udgaaet. De Forslag, Kommissionen fremkom med, gik i det væsentlige ud paa følgende:

Det skulde indskærpes Gille Møller at følge Lovens klare Bud. Aalekisten skulde afskaffes, da den var til saa stor Skade for Bønderne, medens den kun gav Kongen en ringe Indtægt, og Aaen fra Søborg Sø skulde aarlig renses for at hindre Vandet i at gaa over Bredderne. Bønderne burde tilholdes at søge de Møller, som de for saa rum Tid siden (ɔ: ved Forretningen 1689) var tildelte, men til Gengæld var Møllerne pligtige til ikke at fourette deres Møllegæster, og da der havde været klaget over, at den, der gav Møllesvenden flest Drikkepenge, fik først malet, bestemtes det udtrykkelig, at Møllesvendene ikke maatte besvære Bønderne med Drikkepenge, men om de gjorde det, skulde betale Bøde og desuden bære den spanske Kappe paa Tinget. — Endelig tilraadede Kommissionen at gaa ind paa Bangs Anmodning om at faa en ny og bedre Møllevej anlagt.

Efter at Rentekammeret havde indhentet forskellige Oplysninger og blandt andet faaet Amtmand Grams Udtalelse for, at Kommissærerne med Flid havde betragtet og overvejet alting paa en saadan Maade, at det kunde vare bestandig og gavne Kongens Bønder, gjorde det $^1/_3$ 1728 Indstilling til Kongen om Sagen. Saavel denne Indstilling som Kongens Resolution $^3/_3$ 1728 fulgte i Hovedsagen Kommissionens Forslag, og vi skal kun omtale et Par mindre Afvigelser. Medens saavel Kommissionen som Rentekammeret havde foreslaaet, at det Tab, som Forpagteren af Aalekisten led ved dennes Afskaffelse, skulde godtgøres ham af Staten, saa fandt Kongen — maaske ikke i helt kongelig Retfærdighed —, at den Dronninge Møller skulde erstatte dette Tab, da det var ham, der fik Fordel af Foranstaltningen, „eftersom vores Kasse ikke kan paabyrdes med Udgifter for det, hvorved os ingen Revenue [Indtægter] tilflyder." Gilleleje Møllers Bøn om Nedsættelse i sin Afgift, som han ansaa for alt for høj, om hans Mølle kun var en Græsmølle, havde Kommissionen henstillet til Kammerets Afgørelse, men saavel dette som Kongen afslog Bønnen. Bekostningen ved Anlæggelsen af den nye Vej paa-

lagdes Bønderne, da det var disse, der fik Fordel af den, og de Bønder, der maatte afgive Jord til Vejen, fik tilsvarende Lettelse i Skatterne.

Disse allerhøjeste Afgørelser paa de ikke just kortvarige og meget vidtløftige Stridigheder meddeltes saa $^{20}/_{3}$ 1728 Amtmand Gram.

* * *

Anm.: Stoffet til ovenstaaende Fremstilling er væsentlig hentet fra Rentekammerets Arkivalier i Rigsarkivet, navnlig fra Pakken: „Indstilling fra Kommissionen af $^{17}/_{4}$ 1727 til at undersøge Stridigheder mellem Møllerne paa Gilleleje, Esrom, Dronninge m. fl. Møller indbyrdes samt mellem Møllerne og Bønderne i Kronborg Amt og Tingsvidne af 1726 ang. Gilleleje Mølle" (Jfr. Vejledende Arkivregistraturer II. S. 97).

Rostgaarderne paa Krogerup.[1]

(Foredrag holdt i Krogerup Have den 3die September 1916.)

Af

Cand. mag. **Ludvig Krabbe.**

En Samtidig af Frederik Rostgaard, Præsten og Digteren Jørgen Friis rimede efter et Besøg paa Krogerup i 1735 følgende Vers:

Deilighed med rette kunde
Give dette Sted et Navn
Her er Vand og grønne Lunde
Alting er til Lyst og Gavn.
Ingen kan derpaa fortryde,
Jeg det kalder Rostgaards Priis.
Dette skrev i Hast en Jyde,
Og hans Navn er Jørgen Friis.

[1] Kilderne til denne Fremstilling er hovedsagelig følgende:
L Thura: Hans Rostgaards Liv og Levned (Kbn. 1726). Uddrag af Hans Rostgaards Tegnebog (Danske Magasin 3 Rk. I.) *Rochstroh:* Kronborgsammensværgelsen 1659 (i Aarbog for Frederiksborg Amt 1907, sml. samme Aarbogs Aarg. 1908). *Hornemann:* Et Bidrag til Hans Rostgaards og Krogerups Historie (Fra Arkiv og Museum I). Skifteprotokol for Krogerup Gods 1673—1751 (Provinsarkivet). *Chr. Bruun:* Fr. Rostgaard og hans Samtid. Kbn. 1870. Fr Rostgaards Papirer paa Universitetsbiblioteket. Breve fra Jacob Langebek (Kbn. 1895). *J. Langebeks første Besøg hos Fr. Rostgaard* v. L. Daae (Norsk Hist. Tidsskr. 1872) *Bruun:* Om Ludvig Holbergs trende Epistler (Kbn. 1895.)

Saaledes knytter Jørgen Friis — og med god Grund — Navnet Rostgaard til Krogerup. Det er nemlig det Navn, der har gjort Gaarden berømt; det er det, som særlig faar den, der elsker vort Lands historiske Minder, til at tage her ind om for at dvæle paa de Steder, hvor den dristige Ridefoged Hans Rostgaard levede og lagde sine Anslag mod Svenskerne, og hvor Sønnen, den lærde og af Videnskaben fortjente Frederik Rostgaard, tilbragte sine sidste Aar og modtog Folk som Gram og Langebek.

Selve Gaarden Krogerup hører ikke til Danmarks gamle Herregaarde; den har aldrig hævet sig med Mure og Tinder, omgivet af Voldgrave, ikke været Bolig for nogen Slægt af Landets gamle Adel. Ret sent er den bleven sammenlagt af flere øde Bøndergaarde, og 1627 finder vi en Bonde, Hans Henriksen, Foged i Kronborg Birk, som Ejer af Krogerup. 1648 ejedes den af Niels Jørgensen, Skriver paa Bryggerhuset i Kjøbenhavn, og hans Enke solgte den 1652 til Peder Christensen Svenske for 3000 Rdlr. Peder Christensen Svenske — der var „indfødt" Jyde og havde faaet sit Tilnavn, fordi han havde været med i Kalmarkrigen — havde en Datter Kirsten, som 1656 blev gift med Hans Rostgaard, der samme Aar blev Ridefoged i Kronborg Amt. Rostgaard købte Medarvingerne ud af Gaarden ved Svigerfaderens Død 1657 og her har vi altsaa den første Rostgaard paa Krogerup.

Rostgaarderne er en sønderjydsk Slægt; Familien har sit Navn efter en Gaard i Landsbyen Roost i Arrild Sogn i Haderslev Amt. Den slesvigske Gren af Familien skriver da ogsaa sit Navn Roostgaard; i Breve til Hans Rostgaard finder vi ham ofte kaldet Rustgaard. Hans Rostgaard er født 1625. Om hans Forældre ved vi intet ud over, at de var Bønderfolk; de sendte Hans til Kjøbenhavn, hvor han 1640 kom i Huset hos en kongelig Tjener. —

Inden vi nu følger Hans Rostgaard videre paa hans Bane gen-

nem Livet, vil jeg med et Par Ord omtale hans Biograf, *Laurids Thura,* som Rostgaard for en stor Del skylder sin Berømmelse og Popularitet. 1726 udgav han et stort Digt paa over 200 Sider om ham, og dette er i Virkeligheden vor vigtigste Kilde til Rostgaards Liv; da hans Digt tillige er — ganske vist oftest ufrivilligt — morsomt og ved sin Art og Maner er et karakteristisk Mindesmærke om den litterære Smag i det 18. Aarhundrede, turde det her være paa sin Plads at spørge, hvem denne Thura er, og hvorfra han har sin Viden. Han er født 1657, var Magister og Rektor i Køge, da han opgav sit Embede for at ledsage to unge Mennesker som Hovmester paa en Udenlandsrejse. I Lejden traf han Hans Rostgaards Søn, Frederik Rostgaard, og mellem denne og den 14 Aar ældre Thura udviklede der sig et varmt Venskab. Fra Tid til anden fortalte Rostgaard, hvad han vidste om Faderen og han gav Thura nogle Optegnelser af denne selv at læse, en Slags „Tegnebog", som vi tildels endnu har bevaret i Afskrift. Thura omsatte alt dette i Alexandrinere, men først i 1726, da han var bleven Biskop i Ribe, lod han sig overtale til at udgive sit Digt, og det i en meget smuk Udgave i Kvart med Hans Rostgaards Portræt stukken i Kobber. Den begynder med en latinsk Dedikation til Frederik Rostgaard; i et langt Forord gør han dernæst den „retsindige og bevaagne Læser" sin Undskyldning fordi han har været saa dristig at prise en Mand af uædel Stand, men henviser til, at dog ogsaa Horatius Cocles og Jeanne d'Arc var af ringe Herkomst. Dernæst gaar han over til i regelmæssige Alexandrinere at skildre sin Helt, der naturligvis besidder alle Dyder og Talenter, og han skildrer dem i den blomstrende og højttravende Stil, som den Tid kunde tage alvorlig — hvad vi, som kender „Kærlighed uden Strømper", jo vanskelig kan. Der findes virkelig i Thuras Digt Stykker, som uden at røbe sin Ophavsmand kunde sættes direkte ind i Wessels berømte Tragedie; desuden spækker Forfatteren sin Fremstilling med disse sprænglærde Citater, som Holberg harcellerer over i

„Peder Paars". Thura er nu imidlertid, som nævnt, vor Hovedkilde, og vi vil ofte i det følgende citere ham — med dobbelt Udbytte, historisk og literaturhistorisk.

Efter disse Sidebemærkninger vender jeg tilbage til Hans Rostgaard, hvor vi slap ham, i Huset hos den kongelige Tjener, hvor

> Hand blev og overaldt seet an, som Mandens Søn,
> Og gjorde meere Gavn end de, mand giver Løn.
> Hand holdt sig til sin Gud, var yndelig i Sæder,
> I tale sandru; net og skikkelig i Klæder;
> Og tog sig Vare for i Lav med dem at gaa,
> Hves Udyyd motte stænkt ham mindste Smitte paa.

Senere var han med paa Kristian IV's Skib „Trefoldigheden", og fik ved denne Lejlighed sit Ben kvæstet. 1645 blev han ansat som Sølvpopdreng paa Rosenborg d. v. s. han skulde tage Vare paa Kongens Guld- og Sølvservice. 1648 forfremmedes han til Sølvpopsvend og endelig blev han 1650 Slotsforvalter. Ved denne Tid knyttede han en Forbindelse med sin Husholderske, Enken Marie Reich, Søster til den bekendte David Skolemester; hun fødte ham (1651) en Søn Jakob R., som blev dræbt i Rendsborg 1689. [1]

Hvorfor Hans Rostgaard kom op til Krogerup, hvor jo Peder Christesen boede, derom ved Thura at fortælle, at han lokkedes af Peder Svenskes historiske Interesser. Med dem turde det være saa som saa; mere lokkedes han maaske af Ejerens 2 smukke Døttre og deres Medgift. Thura skildrer poetisk, hvorledes han gribes af begges Skønhed straks ved det første Møde, og hvorledes han sammen med Peder Svenske rider ud for at se paa den smukke Gaard og Omegn. Snart beslutter Rostgaard sig da til en af Døttrene, Kirsten, (det var i 1655) og det var saa heldigt, at den af dem, han forsmaaede, samme Dag gav Jaord til

[1] Thura undlader naturligvis at omtale dette Forhold, som ikke ganske vilde passe ind i hans Skildring af R.s Dyder.

Toldskriveren i Helsingør, Mikkel Hansen, som vi straks kommer til at høre om i Anledning af Kronborgsammensværgelsen. Disse glade Begivenheder paa Krogerup besynger Thura saaledes:

Der var paa Kraagerop da idel Fryyd og Glæde,
Da tvende Systre saaes tillige frem at træde,
Hver med sin Fæste-Mand, og give Haand i Haand,
Til vis Forsikring om et kjerligt Ægte-Baand.
Men Brøllups-Dagen blev ej een før dennem begge
Thi Michel Hansøn først fik Lykke sig at legge
I Bruude-Seng med siin, og blev med Glæde varm
I Peder Christensøns dend ældre Datters Arm.

Rostgaards Bryllup stod først den 21. Sept. 1656, efter at han i Maj var bleven udnævnt til Foged i Kronborg Amt. Da Peder Svenske døde i Juni det følgende Aar, afkøbte Rostgaard, som omtalt, Arvingerne Retten til Krogerup.

Som *Ridefoged i Kronborg Amt og Ejer af Krogerup* er det nu, at Hans Rostgaard udfører sine Bedrifter. Det vil erindres, hvorledes Carl X Gustav efter at have tvunget Danmark til Fred i Roskilde, Februar 1658, fortrød, at han ikke havde taget mere af det danske Rige og saa i August samme Aar atter steg i Land paa Sjælland og begyndte at belejre Kjøbenhavn og Kronborg, hvilken sidste overgav sig 7. Sept. 1658.

Saasnart Belejringen af Kjøbenhavn var begyndt, holdt flere dristige og behjærtede Mænd Forbindelsen ved lige mellem Byen og det øvrige Land; blandt disse var Dronningens Foged paa Hørsholm, Lorens Tuxen og Hans Rostgaard. Denne sidste skaffede Kongen forskellige Oplysninger om Fjenden; han bragte Breve frem og tilbage mellem Kongen og Admiral Opdam, da denne ankom med den hollandske Flaade i Oktober for at undsætte Kjøbenhavn, han bragte Vildt og fersk Kød ind til Kongens Bord, og endelig spillede han en vis, men ganske vist ikke stor Rolle, da de Danske ved List forsøgte at tage Kronborg tilbage. Det er ikke nødvendigt her at give en Skildring af *Kronborgsammen-*

sværgelsen. Blot bør det fremhæves, at Rostgaard ikke var Hovedmanden for den; endnu mindre var det ham, der fandt paa Anslaget. Det var Kammerjunker Corfits Trolle og Hovedmændene var Lorens Tuxen og den bekendte Præst Henrik Gerner. Rostgaard har kun været en Biperson. Men, at vi saaledes maa berøve ham den Glorie og det romantiske Skær, som omstraaler ham i Folketraditionen (man tænke paa H. F. Evald: „Svenskerne paa Kronborg") er ikke Rostgaards Skyld, men Thuras. Han selv har i nogle korte Optegnelser, om hvad han har udført i Svenskekrigen og i en Ansøgning fra 1670 til Kristian V givet to, i det væsentlige samstemmende Beretninger, som klart siger, hvad han har gjort, og desuden ved sin livlige karakterfulde Fremstilling giver et Billede af Manden selv. Det mest karakteristiske af disse to Aktstykker er Ansøgningen. Uden Tvivl maa man tillægge den en ret stor Værdi. Rostgaard anmoder her om paany at maatte faa 300 Rdlr. aarlig af Øresunds Toldkammer, saaledes som det i 1661 var bleven ham lovet, men som han kun havde faaet to Aar. For at støtte sin Ansøgning opregner han sine Fortjenester af Konge og Land, og han gør det, saa man kan se en Mand tale, der ikke stiller sit Lys under en Skæppe og som vil være den sidste til at glemme at omtale en udført Bedrift; paa den anden Side maa man antage, at han heller ikke siger mere end sandt er paa en Tid, da der jo ikke var gaaet mange Aar siden Svenskekrigen, saa at hans Udsagn kunde berigtiges af mangfoldige. Vi vil altsaa lade Rostgaard selv fortælle noget af, hvad han har udført:

„For eders kongl. mayt. hafver jeg underdanigst at andrage, hvorledis jeg i sidste kriegstieder och beleiring giorde adskillige ser tienneste, hvor jeg efter min skyldighed yderlig vofvede mit lif; skaffet og dend første kundskab indtil dend sal. høiloflig herre och konge [Frederik III] omb fiendernis tilstand, hvilket jeg ideligen continiuerede . . . disligeste i allerhaardste beleiring alle tieder frembskaffet med min folk af vildt och adskilligt ferskt,

hvad jeg underdanigst kunde tilveiebringe til dend sal. herris køcken, saa jeg och min hustrue hafver baaren mangen tung byrde til stranden. I lige maade: loed jeg hans mayt. och viede, der dend hollandske flode var i søen ved Helleland saa och der floden komb paa hin side Cronborg at liege, gaf jeg och hans mayt. det strax om natten tilkiende ved min skrifvelse, och bekomb igien ved mine folk hans mayt. bref til Opdamb, saa och it bref fra riegens admiral Bielck; och strax jeg fik samme brefve, begaf jeg mig om natten firre mil fra min gaard ved Helene kielde, hvor jeg laae en dag ofver imellem tvende høie bierge ... Anden nat komb jeg med største lifsfare ud paa en liden baaed til Opdamp och hannem lefverede min allernaadigske herris bref, som glede sig, at hand hørte och fornamb indnu, at hans mayt. var ved macht." R. fortæller nu om, hvorledes Opdam og Sekretær Gabel, som var med paa Flaaden giver ham Breve med tilbage til Kongen, hvorpaa han under store Farer slipper ind til Land „saa at jeg saa sandt gud skal hjelpe mig, aldrig hafde troet at skulle kommet lefvende til lande; och formedelst modvind och storm kunde jeg icke naae dend sted, som jeg roede ud fra, men begaf mig med stor fare til land mellem tvende ryttervachter, eftersom jeg umuelig lenger med den liden baaed kunde holde søen, och var guds underlig verk, at jeg icke blef paagreben . . . Anden natten derefter begaf jeg mig med Opdambs och statholder Gabels bref til Kiøbenhafn och lefverede hans mayt. dennem, . . och giorde jeg underdanigst saa relation omb alt, hvad mig vitterligt var omb de Svenske, begaf mig saa tilbage igen, hvor jeg siden som tilforn continuerede med goede kundskaber; och der de Svenske fik i sinde at ville storme loed jeg hans mayt. viede ald dieris forehafvende, skicked och dend sal. herre modellerne af adskilligt, som di ville bruge til stormen . . . och der det nu endelig skulde angaae, skref jeg dend salig herre och koning til, hvad nat di ville storme, och hvilke poester di ville gaa an paa, skref och hvad tegn di ville føre;

hvorom at blive informerit jeg giorde mangen besværlige reisse til leiren, ja blef udpløndret och afdragen." *„Mens da det verk om Cronneborg blef dend salig herre forrebragt"* sendte Kongen Corfitz Trolle til Rostgaard med Ordre om, at han skulde forsøge at faa den engelske Oberst Hutchinson, der havde hvervet 300 Mand for Svenskerne til at deltage i Anslaget mod Kronborg. Rostgaard var ogsaa i Helsingør sammen med Trolle, der var forklædt som hans Tjener, for at træffe Aftale med den bekendte Bygmester Steenwinkel og for at udspionere Byen og Slottet. Nogle Dage efter kom der enkelte Soldater fra Kjøbenhavn, som han først holdt skjult paa Krogerup „i stor farre och dølsmaal" og derefter anbragte hos sine Venner i Helsingør. Her boede Svogeren Michel Hansen og i hans Hus betalte Rostgaard den engelske Oberst 500 Ducater og Steenwinkel 100 Ducater for deres Deltagelse i Sammensværgelsen. Som bekendt opdagedes denne, endnu inden den var kommen til Udførelse, og Rostgaard ventede at „faa strax dend forsmedeligste døed, di [Svenskerne] kunde hafve optenkt ... hvorforre jeg tenkte, hvorledis jeg kunde rede lifvet;" derfor „tog jeg afsked med min hustrue och sagede hinde min anslag; satte mig paa min hest och red en mils veis fra min gaard, skød der hesten ihiel ved en stor morads, gik saa dend nat til stranden, och samme nat komb jeg med største farre forbi den svenske flodde til Kiøbenhafn, gaf saa hans mayt. forskrefne tilkiende, blef saa i landsdommer Jens Lassens hus udi et cammers stille udi ellefve maaneder, och var faa, enten svenske eller danske, soem vieste, at jeg var i lifve. Hvad jeg sampt min fattig hustrue udstoed før och efter den tied, jeg saaledis maatte fly fra hender, det er dend allerhøjeste gud bevist, och der foruden satte os i stor vidtløftighed och gields besvering; er mig och umueligt, at jeg underdanigst kand her optegne alt, hvad jeg hafver giort mod di svenske i dend onde tied, som er mange høi och nidrige vel bevist, det er alt min plicht och skyldighed ..." For at give sin Ansøgning om atter at faa de 300 Rdlr. bevilget mere

Eftertryk tilføjer Rostgaard følgende Bemærkning i sit Brev til Kongen: „Dend naade, eders kongl. mayt. bevisser imod mig, foraarsager alle erlige tienner it frit moed, baade i slig och andre tilfald i nødstider at vofve sig . . .“ To Aar efter maatte Rostgaard forny sin Ansøgning, og da Amtmanden over Frederiksborg Amt, Overhofmarskalk von Winterfeld, havde udtalt sig mod, at Rostgaard, som foreslaaet fik Jordegods i Stedet for Aarspengene, skriver han selvbevidst og noget pralende til Kongen: „Jeg er forsikret paa, at dersom hans exel. hr. obermarskalk hafde verrit her i haareste nødstid, da jeg yderlig vofvede mit lif och blod och alt det, jeg eiede, ja var af fienderne dømt til steil och hiul [hvad han jo ikke var bleven!] for troe og erlig tienneste, jeg beviste imod min allernaadigste herre och konge och ferder neland, da formodis hans exel. icke skulle misonde mig det, min allernaadigste arfvekonge och herre hafver foront mig . . .“

Hans Rostgaards Fortjenester gik ikke upaaagtet og ubelønnet hen. Den *21. Marts 1661 fik han Krogerup Gaard og tilhørende Jorder til frit Eje* „ligesom alle andre fri Mænd deres Gaarde og Jordegods udi Riget friest haver at nyde“. Desuden fik han, som berørt, Løfte om 300 Rdl. aarlig af Øresundstolden for sin og Hustrus Levetid og Ridefogedbestallingen fornyet; tillige udnævntes han til Fiskemester i Lenet. 1670 var det, at han indgav sin Ansøgning til Kristian V; Toldkassen havde kun i to Aar formaaet at afse 200 Rdlr. til Rostgaard og han bad om, at de atter maatte blive ham betalt regelmæssigt eller, at han måatte faa nogle Gaarde i Krogerups Nærhed, hvad han ogsaa fik. Og mere opnaaede han. 1668—70 fik han Kronborg Ladegaard og Birkets Indtægter i Forpagtning; han blev fungerende Amtmand, ja, da han ikke kunde komme ud af det med Amtsforvalteren i Frederiksborg og Kronborg Amter, blev han selv udnævnt til Amtsforvalter i Kronborg Amt. Men det som næsten mere var end disse Tegn paa den kongelige Naade: de kongelige Familier kom ud til Krogerup. Intet Under, at Thura ikke kan finde

Epitafium i St. Olai Kirke i Helsingør. Malet af Henrik Ditmar. Under Billedet staar: „Gud och Hans Huus Till Ære, Effterkommerne til Aumindelse Haffver . . . Hans R . . . som døde An 1684 D. 31. Dec, . . . Med sine kiere Hustruer, Erlig, Dyderig och Gudfrychtige Matrona Kirsten Pedersdaatter, som Døde 1668 . . . udi hendes Alders 30 Aar, 6 Maaneder . . . och Matrona Chatrine Asmunds Daatter . . . som døde An 1672 udi Hendes Alders $35\frac{1}{2}$ Aar Dette Epitafium . . Ladet Opsætte . . .“ Det er uden Tvivl dette Portræt af R., Thura har ladet stikke i Kobber, for at pryde sin Bog „R.s Liv og Levnet“ og saaledes, at denne, der her viser en Bondes grove, om end vindende og energiske Træk, dèr fremtræder med en romersk Imperators majestætiske Blik og Ansigtstræk.

Vendinger og Lignelser højtidelige nok for at fortælle om disse Besøg; hvor Krogerup blev af „Majesteeters Sool bestraaled“:

De største Guder [om Poeters Oord maa finde
Hos os en liden Plats] enhver med sin Gudinde
Tidt have Stierneborgs det skiønne Slot forladt,
Og sig hos ringe Folk i ringe Huuse sat.
. . . . . .
Dog sligt er digt. Men dråg, o Kraagerup, til Minde,
At Jordens Guder og hos dig sig loode finde,
Naar Konge, Dronning, Prinds, Prindsesse, mildelig,
Med Deres Øye-Sool og Glands bestraalde dig.
Dend Store FRIEDERICH besøgte Gaarden ofte,
Hans kronede Gemahl paa Stædens Eng og Tofte
Sin Naade-Food har sat; Da satte Rostgaard Priis
Paa Gaard, paa Eng og Toft, som paa et Paradiis.
Ja vor Kong CHRISTIAN og Dagmarliig CHARLOTTE,
(Hves Levnet, give GUD af gyldne Tiders Totte
En evig Traad maa sno; saa vist som intet Par
Til Rigets større Fryyd med Kroner prydet var)
Fandt og Behag udi, at see imellem Stunde
Det lilde Kraagerup, og sammes køle Lunde;
Og (som vor Herre selv var Gæst i Mamre Lund)
At see lidt Aftens Kost reed til for deres Mund.

Om hvorledes Rostgaard var i sin Stilling som *Ridefoged og Gaardbruger*, ved vi lidet eller intet. Thura roser ham og fremhæver, at han var god mod Bønderne, og at han med Flid og Omhu udførte Kongens Ordrer og ikke lod brøstfældige Bygninger forfalde — „hand søgde Kongens Gavn, og hjalp, at Bonden blev ved Magt og ved sin Stavn“. — Paa sin Gaard var han „tilsyns allevegne“, han lod Markerne indhegne og plejede med særlig Omhu sin Have.

I Rostgaards *huslige Forhold* var der imidlertid sket store Forandringer. Hans Ægteskab med Peder Svenskes Datter, Kirsten, var lykkeligt, men barnløst og hun døde 1668; hun efterlod Rostgaard 30000 Rigsdaler. To Aar efter giftede han sig igen

med *Cathrine,* en Datter af en Købmand i Flensborg, Asmus Lorenzen, og med hende fik han Sønnen, den senere saa berømte Frederik Rostgaard. Cathrine døde imidlertid allerede to Aar efter, og Hans Rostgaard giftede sig saa tredie Gang med Enken efter Fyrforvalter Jensen Grove til Nellerup, *Dorthe Rhode,* men ogsaa hun døde før sin Mand, i Barselseng tillige med Barnet. Hun bragte ham Anholt, som Jensen Grove 1668 havde købt af Kronen. — 31. December 1684 døde Rostgaard paa Krogerup af Lungebetændelse, 59 Aar gammel, og han blev begravet i St. Olai Kirke i Helsingør, hvor han hviler mellem sine to første Hustruer. Naar vi til Slut med faa Ord vil give et Billede af Rostgaard, saadan som man kan danne sig det ved Hjælp af hans egne Beretninger og af Thuras Skildring, naar vi afklæder den de rethoriske Vendinger, bliver det vel nærmest det af en dygtig og brav Bonde, en pligtopfyldende Ridefoged, en dristig og raadsnar Mand, der ikke tager i Betænkning at vove Livet for sin Konge, men som paa den anden Side ogsaa ved at skaffe sig alle de Fordele, hans Gerninger vil kunne indbringe ham.

Hans Rostgaard efterlod sig kun et Barn, Sønnen *Frederik,* der fødtes paa Krogerup 1671. Allerede da han var et Aar gammel mistede han sin Moder og tretten Aar gammel sin Fader; men han havde arvet en betydelig Formue i rede Penge og i Jordegods, der tillod ham at faa den bedste Uddannelse, Tiden kunde byde. Han kom i Huset hos Rektoren ved Kjøbenhavns Skole, *Peder Foss,* som privat dimitterede ham 1687. Som Student boede han hos Hofpræsten *Masius,* hvis Søn en Gang skulde blive hans Svigersøn. 1690 rejste han ud paa en 8-aarig Studierejse til Tyskland, England, Frankrig og Italien og hengav sig mer eller mindre grundigt til alle Slags Studier bl. a. af Historie, Retsvidenskab, Sprogvidenskab, Naturvidenskab og Matematik. Men fremfor alt samlede han overalt, hvor han kom, Bøger og Haandskrifter. Allerede som ung Student i Kjøbenhavn havde han vist denne Samlerpassion, der blev af saa stor

Betydning for Studierne i hans Land. Det er ikke Stedet her nærmere at komme ind paa hans Rejser. Han afskrev flittigt Haandskrifter og opsøgte lærde Mænd, men rent *menneskeligt* har Udbyttet af disse Vandreaar næppe været stort. Han øgede sin Lærdom, men af Mennesker og de store fremmede Kulturer synes han ikke at have lært meget. Det er saaledes ejendommeligt at se, at han i et Brev, hvori han udførligt fortæller om sin Rejse gennem Svdfrankrig til Italien, ikke med et Ord taler om den Kultur, han der træffer paa, og om Milano kun bemærker, at der findes „det herlige Ambrosianske Bibliothek". I Paris indlod han sig i et Kærlighedsforhold til en Dame, der fødte ham en Søn og en Datter, som han senere lod komme til Danmark. — Hvorledes var det imidlertid gaaet paa *Krogerup* og havde den lærde unge Mand nogen Interesse for sin Fædrene Gaard? Da han begav sig paa sin Udenlandsrejse, havde han overgivet de rede Penge og Obligationer til Morbroderen, Claus Hartvigson, Præsident i Borgretten, og Krogerup og Jordegodset til en Fætter, Jens Rostgaard (f. 1650), der var bleven sin Farbroders Efterfølger 1684 som Ridefoged i Kronborg Amt. Frederik Rostgaard overlod dog ikke alt til dem og lod dem ikke udelukkende sende sig de mange Penge, han brugte til at leve i Udlandet for og til at betale sine Afskrivere; han skriver ofte hjem om Gaardens Drift. Særlig Interesse har et Brev til Fætteren fra Maj 1698: „Jeg saae gierne, at min kiere Broder vilde lade købe 50 eller 60 unge valnødtræer og deraf giøre en allee udenfor Kraagerup paa hvad sted hand selv holder for det beste. Det er et af de træer som voxer snarest og som betaler best det sted, det staar paa. Og omendskiønt vanartede Folk kunde stæle en deel af frugten, saa bliver der dog altid noget tilbage: og ere træerne i det ringeste til stor Siirat". Om Administration af Anholt skriver han et Brev til Morbroderen for nærmere at forklare en Ansøgning, han har sendt til Kongen om, at Anholt maatte fritages for Skatter; det er ganske morsomt, naar man tænker paa Hol-

bergs Udtalelser om, hvorledes de gode Anholtboere ernærer sig „kristelig af Rov" og „hjælper" strandede Skibe. Hvi de nu skal betale Skat „saa er der ingen, der kan hielpe, naar Kongens og andre Skibe støde an paa samme Land. Dend nytte som jeg har af samme Land er ringere end nogen skal tro, ja somme Aaringer har jeg icke 10 Rdlr., somme slet ingen."

I Efteraaret 1699 begav Rostgaard sig fra Italien hjem og den 26. Oktbr. ankom han til Kronborg Ladegaard hos sin Fætter, som ikke kunde genkende ham efter de mange Aars Fraværelse. Jens Rostgaard overgav nu Krogerup og Jordegodset til Frederik Rostgaard, der fra nu af Resten af sit Liv styrede sine Godser selv.

Han havde en Gang skrevet hjem fra Udlandet, at han vilde — hvad han med sin anselige Formue ogsaa kunde — leve som en fri og uafhængig Mand og kun ofre sig for sine Studier. Men saadan blev det ikke. Hele Tidens honette Ambition, og agtig Lyst til at færdes i den store og fine Verden, der bestraaledes af den enevældige Konges Nærhed, Stræben efter Embeder og Sportler førte ham ind i Forretninger op over begge Øren, i Intriger, Sladder og Misundelse, der senere skulde volde hans forsmædelige Fald, og som ikke lod ham tilstrækkelig Tid til alvorlig Fordyben sig i videnskabeligt Arbejde. Hans første Embede kunde dog nok lokke ham som Videnskabsmand og som den Elsker af gamle Manuskripter han var. Han udnævntes *Marts 1700* til *Gehejmarkivar.* Det var Rigets Storkansler Conrad Reventlow, som — uvist hvorledes — havde faaet Interesse for ham og havde store Planer med ham. Kort efter Udnævnelsen forlovede Storkansleren Rostgaard med sin uægte, men adlede Datter, den endnu kun trettenaarige *Conradine Revenfeldt,* Brylluppet stod, paa Grund af Conradines Ungdom først 3 Aar efter, den 1. Marts 1708.

Denne Forbindlse blev uden Tvivl skæbnesvanger for Rostgaard som Videnskabsmand og som Menneske. Conradine Revenfeldt

var meget smuk; hun prises af Digterne og kaldes en „Zirat for det høje Hus“ (det Reventlovske). Men den meget ældre Mand var overordentlig grim. Ansigtsfarven var meget rød og Næsen uforholdsmæssig stor; da Rostgaard blev ældre, havde den et næsten vanskabt Udseende og frastødte ofte Folk paa de højste Steder, bl. a. Anna Sophie Reventlov. Langebek, Rostgaards Beundrer, digter ved en Lejlighed følgende:

Se Rostgaards Billede, hvis Pund og milde Gaver
Den lærde Verden og det hele Land jo ved.
Om nogen Slags Uheld end dette Ansigt haver
Det bøder Hierte, Haand, Forstand, Gudfrygtighed.

Om dette i Hustruens Øjne har været nok til at bøde paa Uheldet er et andet Spørgsmaal. Det, man ved om Forholdet mellem dem, tyder paa, at hun ikke var den Hustru, der passede for Rostgaard. Hun var en kølig og forfængelig Natur, og hun har uden Tvivl skubbet Manden fremad i hans Stræben efter indflydelsesrige Stillinger, for at han kunde være værdig til at staa ved hendes Side blandt hendes fornemme Slægt.

Det hjalp jo i denne Henseende, at han inden Giftermaalet var bleven optagen i den danske Adelsstand (Adelspatentet er dateret 2. Juni 1702); men man skumlede over, at en Mand som Rostgaard af saa jævn Stand, uden særlig Fortjeneste var bleven adlet. Han imødegik de misfornøjede paa lignende Maade som Baron Holberg, der gjorde Skumlere opmærksom paa, at hans Baroni var en Realitet, medens mangen en kun havde sit Baroni liggende paa Maanen. Rostgaard fremhævede nemlig, at Krogerup Gods var tilskødet Faderen til frit Ejendomsbrug „ligesom andre fri Mænd deris Gaard og Jordegods ejer og nyder“ og at man „virkelig kan sige at have nobiliseret ham [Hans Rostgaard] thi det er bekiendt, at slige talemaader i de tider [1661] alleene passer paa dem, som vare Adelsmænd eller ved Kongelig Naade nøde lige Privilegier med dem.“ Som Gehejmearkivar kunde

Rostgaard endnu faa nogen Tid til overs til videnskabeligt Arbejde; saaledes begyndte han Udarbejdelsen af et *dansk Adelslexikon* og en *dansk Ordbog*. Men Enevælden havde Brug for alle Landets dygtige Mænd til sin nye og udviklede Administration, og Rostgaard blev sat ind i nogle af de mange Kommissioner, der skulde afgive Betænkninger om administrative Forhold, Retssager osv. Desuden blev han 1709 udnævnt til *Dommer i Højesteret*, 1720 til *Justitiarius*, 1712 indtraadte han som *Direktør* i det vestindiske og genuesiske Kompagni, 1714 som Medlem af Direktionen for Brandvæsenet og Vandvæsenet i Kjøbenhavn. 1721 endelig blev han *Oversekretær for danske Kancelli.*

Stene i Muren om Krogerup Have. Stenen til venstre bærer Indskriften: Hans Rostgaard, Fød: 26: Fik Kraag: 61. Død 1684; den til højre bærer den versificerede Indskrift: Rostgardus murum hunc et Revenfeldia conjux struxerunt: ipsis arx erit ipse deus. A. C. 1734 Conjugii 32 (ɔ: Denne Mur lod R. og hans Hustru, født Rev. bygge; deres (ɔ: dem) Borg (ɔ: Værn) vil Vorherre selv være. Kristi Aar. 1734; deres Ægteskabs 32te).

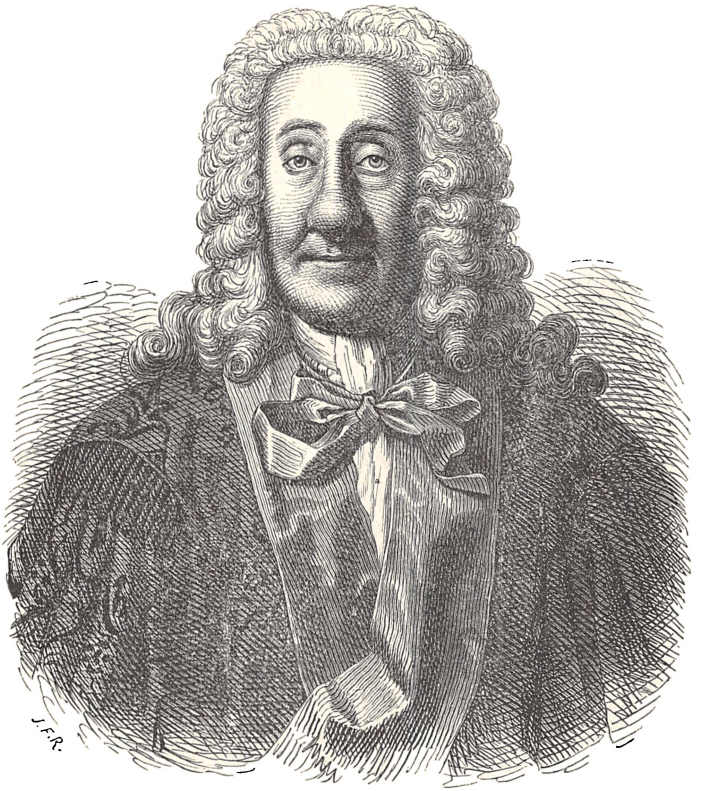

Portræt paa Universitetsbibliotheket. Paa Bagsiden staar Federicus Rostgaard Etatis 70. I. Hørner pinx. Hafniæ 1741. Rostgaard er iført en pragtfuld rød Kappe, saaledes som Medlemmerne af Højesteret bar den; han bærer en hvid Allongeparyk. Udtrykket er meget elskværdigt. Han har smaa, blaa, lidt missende Øjne med et noget forlegent Blik. Han er tandløs. Næsen er stor og rød, som om den har kendt meget Snus og megen Vin.

Lad os imidlertid, inden vi gaar over til at se, hvorledes det stod til med Krogerup under Godsherrens mange Hverv søge i faa Ord at give en Ide om Rostgaard som *Embedsmand og literær Personlighed.* Som Oversekretær i danske Kancelli havde han at gøre med alt, som vedrørte Justits og kirkelige Sager,

Lovgivning, civile og gejstlige Embedsbesættelser, Besvarelser af Andragender osv. Rostgaard udførte alt dette med Omhu, Nøjagtighed, Retfærdighedssans — med en Omhu, der nærmede sig Pedanteri. Men saa fortræffelig og paalidelig Embedsmand Rostgaard end var, saa var han dog smittet af den Sot, som saa mange af det 17. og 18. Aarhundredes ledende Embedsmænd var ramt af: Bestikkelsessoten; han tog imod „Skjænk og Gave" af Ansøgere til Embeder, og da en af hans Fjender, den bekendte og som Karakter langt ringere Biskop Deichman, fik Kongen til at undersøge Sager, i hvilke Embedsmænd havde taget mod Bestikkelse, blev Rostgaard dømt (1725) til at have sine Embeder som Gehejmearkivar og Oversekretær forbrudt og til at skulle stille Kaution for Tilbagebetalingen af de Pengebeløb, han havde modtaget; det tilføjedes, at han ikke under Straf maatte komme for Kongens Aasyn, men skulde flytte fra Kjøbenhavn. Rostgaard kom dog i Naade igen, vel takket være sin Svoger, Storkansleren Holstein-Holsteinborg, som var gift med en af Conrad Reventlovs ægte Døtre; han fik endnu forskellige mindre Embeder, men 1731 søger han sin Afsked fra dem og bor fra nu af til sin Død paa Krogerup.

I Rostgaards *literære Personlighed* genfinder vi noget af hans embedsmandsmæssige Kølighed og Pedanteri. Rostgaard var en ret produktiv Digter, hvis Vers vel forekommer os indholdsløse, men næppe er ringere end Tidens i Almindelighed. Man leder hos ham forgæves efter det mindste Stænk af Selvironi, endsige Satire. Selv siger han et Sted:

> Jeg aldrig haver brugt Et ord, En Skrivemaade
> som kunde nogen Siæl til Spot og Harm geraade,
> Men Guds og Kongens Priis min Pen beskrevet har,
> Samt Mænds og Quinders Dyyd, og hvis roosværdigt var.

Intet Under var det derfor, at „Peder Paars", som vi alle ved, vakte hans største Harme, da den udkom 1719; han formaaede ikke i dens guddommelige Humor at se andet end Bagvaskelse

og Ondskab mod de ærlige Anholtboere og deres Godsherre — en Harme, der resulterede i, at han klagede til Kongen og forlangte saavel Forfatteren som Bogtrykkeren straffede.

Emnets Begrænsning tillader mig ikke her at komme ind paa nærmere at paavise, hvorledes Rostgaards Opfattelse af „Peder Paars" hang sammen med det begrænsende i hans hele Livsyn og i hans ensidige Opdragelse og Uddannelse, og at omtale hvilken *Uret,* man paa den anden Side har gjort Rostgaard i denne Sag, saaledes at Peder Paars-Sagen [1] en Tid næsten gjorde hans Navn latterligt. Blot skal jeg fremdrage, at Forholdet mellem Holberg og Rostgaard — om der end en Tid har været nogen gensidig Uvilje til Stede — senere blev meget godt; Rostgaard var f. Eks. blandt de fremtrædende Mænd, som Holberg siger, trængte ind paa ham, for at han skulde skrive Komedier, da den danske Skueplads aabnedes, og vi ved, at Rostgaard regnede Holberg blandt sine Venner. Huskes bør det ogsaa altid, at Rostgaard, den fornemme Embedsmand, Oversekretær i danske Kancelli, ikke holdt sig for god til at støtte den danske Skueplads, da den aabnedes, ved selv at skrive Prologen og det paa en Tid, da man almindelig betragtede Skuespillere som Gøglere og Skuespil som Markedsgøgl.

Krogerup synes Rostgaard trods alle sine Forretninger at have haft Tid til at bestyre selv. Hans Embeder bandt ham til Kjøbenhavn, hvor han boede paa Købmagergade lige overfor Skindergade, men han tog ofte ud paa Krogerup for at lede dens Drift. Af Krogerups Godsarkiv findes bevaret en Skifteprotokol fra 1673—1751, og vi kan her følge Skifteforretningerne paa Godset, Bøndernes økonomiske Stilling osv., flere Steder findes tilføjet Anmærkninger med Frederik Rostgaards egen Haand. Han havde store Planer om at faa Krogerup gjort til en Hovedgaard og ved Mageskifter med Kongen faa sine Jorder samlede. Faderen

[1] Bl. a. takket være N. M. Petersens Skildring af Rostgaard.

havde udlagt flere Summer for Frederik III, bl. a. til Hammermøllens Bygning og Fiskeriernes Forbedring, og nu mente Rostgaard til Gengæld at kunne faa 126 Tdr. Hartkorn udlagt til sig i Nærheden af Krogerup; Rentekamret fandt imidlertid ikke Rostgaards Forslag derom akceptabelt.

Snart efter at Rostgaard var kommen hjem fra Udlandet, var Krogerup bleven Vidne til vigtige *historiske Begivenheder.* 4. August 1700 var det, at Karl XII gik i Land ved Tibberup. Uden at komme nærmere ind paa Skildringen af Episoden ved Tibberup [1] skal jeg kun fremhæve, at det atter her var en Rostgaard, som udmærkede sig, idet Frederik Rostgaards Fætter, den før omtalte Jens Rostgaard gjorde sig bemærket ved sin Iver og Dristighed. Der findes en morsom lille Piece paa 4 Tryksider udgiven i Helsingør, to Dage efter Begivenhederne ved Tibberup; den kalder sig „Kort og sandfærdig Beretning om hvis sig haver tildraget ved Landværnet mod de Svenske, som med de Engellænder og Hollænders hjælp den 4. Aug. 1700, en meelsvejs fra Croneborg gjorde Landgang paa Teberups mark." Det skildres her, hvorledes Jens Rostgaard „mere end en Gang" red igennem Fjendernes Ild mellem Stranden og Krogerup Stendiger for at vise Rytteriet, som ikke var stedkendt, hvor de bedst kunde angribe. Det var jo imidlertid til ingen Nytte, men de danske „viste deres Troesskab og flittighed i alt det, som efter den lejlighed kunde lade sig gøre". Krogerup blev plyndret af de engelske Matroser „og aldeles spolered, som de svenske har fortrødt og de har befalet ingenstæds noget ondt at øve". *Langebek,* hvis Erindringer om Krogerup vi straks kommer nærmere ind paa, fortæller, at det var Svenskerne, som plyndrede, men at de skød Skylden paa Englænderne og Hollænderne. Langebek gengiver Krogerups Ejers, Frederik Rostgaards Ord, saa det kan være, at han

[1] Se Generalmajor Tuxens udførlige Fremstilling heraf i Aarbogens Aargang 1910.

har Ret. Hvorledes det nu end har været, saa var det ingen ringe Skade, Krogerup havde lidt, thi Rostgaard opnaaede, at Kongen bevilligede ham Fritagelse for Skatter af Krogerup (Gaarden var den Gang sat til 19 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn) undtagen af Bøndergodset m. m. Langebek fortæller følgende Anekdote fra Plyndringen. Englænderne eller Svenskerne havde slængt alt Gaardens Bohave og Løsøre ud midt i Gaarden; nogle svenske kom til, og paa deres Spørgsmaal fik de at vide, at Ejeren af Gaarden var Gehejmearkivar; ikke uvittigt udbrød da en af dem: „Da ligger hans Arkiv i en Fandens Orden."

Efter Landgangen kom Karl XII daglig ind paa Krogerup og „fornøjede sig i dets Have". Det er ogsaa Langebek, der fortæller dette, og han tilføjer, at der i Haven var en „Laage eller Dør, hvilken, skønt den kun er lav, Karl XII red igennem paa sin Hest læggende sig tilbage langs ad Hestens Ryg . . . Samme Laage staar endnu [1738] til en Amindelse og skulde Ingen gjøre Kongen det efter at ride den igennem, uden at faa et stakket Halsben." Denne Laage existerer ikke mere.

Det var i 1731, at Rostgaard, som vi har hørt, tog Afsked fra sine Embeder, og at han trak sig *tilbage til Krogernp* for at tilbringe Resten af sit Liv i Stilhed. Disse Aar blev hans Livs lykkeligste. Han delte her sin Tid mellem Arbejde med Land- og Havebrug og literære Sysler. Da han var bleven dømt til Fortabelse af sine Embeder, havde han ved Auktion 1726 maattet sælge sit store og overordentlig værdifulde Bibliothek, men han havde dog selv beholdt en Samling Haandskrifter og købt flere sjældne Bøger tilbage; nu forøgede han denne Samling ved nye Køb.[1] Af videnskabeligt Arbejde frembragte Rostgaard kun lidet her paa Krogerup, men han syslede en Del med Digtekunst; bl. a. oversatte han tyske Salmer og digtede nogle selv. Ogsaa

[1] Blandt store Sjældenheder, som R. erhvervede sig i disse Aar, bør nævnes en „Jydske Lov" fra det 15de Aarh., indrettet til at kunne bæres ved Bæltet, idet Bogens Skindsider er forlængede til en Pung. („Pungbog"; Paa Universitetsbiblioteket.)

Sten i Muren omkring Krogerup Have, med Frederik Rostgaard og Hustrues Conradine Revenfelds Vaabenskjold. Rostgaards dannes af en Tyr i Skjoldet (i Sølv paa rød Grund); over dette en tilgitret Hjelm, hvorpaa et Tyrehoved. Tyren havde ogsaa været Hans R.s Mærke, som han havde baaret i en Signetring. Fru R.s Vaaben dannes af et firdelt Skjold (af Sølv og Rødt); i 1. og 4. Felt et (blaat) Skjold med (Guld- og rød) Rand og (Guld) Spids; i 2. og 3. Felt en (Guld-) Hjelm med en Busk (hvide) Hejrefjer mellem 4 (hvide) Strudsfjer. Paa den kronede Hjelm en jærnklædt væbnet Arm, 1671 og 1687 er henholdsvis Rostg.s og Hustruens Fødselsaar. 1703 er deres Vielsesaar; 1738 det Aar Stenen er rejst.

latinske Digte skrev han. Rostgaard viste sig som en dygtig Landmand. Langebek, der i nogle Møder i Videnskabernes Selskab 1749 holdt en Mindetale over Rostgaard, omtaler paa følgende Maade Rostgaards Glæde ved at trække sig tilbage til Krogerup. „Han fortrød aldrig det Val, han nu havde giort, og fandt saadant Behag i sin Rolighed, at han undertiden talte derom, som om een af de bedste Ting, ham nogentid var vederfaren . . . Næst Gudfrygtigheds Øvelse og Godhed imod

Nødlidende, fornemlig iblandt de Studerende, havde han i sin sidste Rolighed ikke andet Arbejde end i sine Bøger, og ikke andre Fornøjelser, end de han hentede af Landvæsen, Havedyrkelse, og hvad der ellers paa Landet kunde give en fornøjet Alderdom. Det han i sine unge Aar havde lært af Fysik, Botanik og oekonomiske Videnskaber fandt han nu først frugten af paa sine gamle Dage . . ." Rostgaard havde Forvalter og Foged paa Krogerup, Anholt og Sejerø, som han havde købt 1710 af Jens Rostgaard, og paa Nexelø, som han havde købt af Fætterens Enke; men det var dog ham selv, der ledede alt. Hans Regnskabsbøger og Lister over Driften paa Krogerup viser, med hvilken Orden Godset blev drevet. Vi finder der Fortegnelser over Mejerierne, Bestanden af Køerne, der nævnes ved deres Navne, Udbyttet af Sædemarker og Enge, hvor mange mange Læs Tørv, der produceredes, hvor mange Teglsten, der brændtes osv. . . Et stort Arbejde sattes i Gang med at rense Markerne for Sten; nogle af dem anbragtes rundt om Markerne og Haven som Stendiger, der er bevaret endnu. Den Stenkiste, man endnu ser under Landevejen ved Humlebæk Kirke er bygget af ham. Med særlig Omhu plejede Rostgaard sin Have. Frugttræer plantedes; Plantager og Planteskoler anlagdes; de Alleer i Haven, som endnu findes, er anlagt af ham. Hans Yndlingstræer var Kastanietræer, Ask, Lind, Løn og Eg. Med særlig Glæde omtaler han to ægte Kastanietræer, han havde plantet, efter at han var kommen hjem fra sin Udenlandsrejse, og som i 1738 kunde byde ham sine modne Frugter at spise; et sjældent stort og pragtfuldt Eksemplar staar endnu i Haven.[1] Hvad han har bygget, og om han har ombygget Krogerup, som det stod efter Faderens Død, kan ikke afgøres. Det Stuehus, som staar nu, er opført af A. A. v. d. Maase i 1779 i Stedet for et Bindingsværkshus og er ombygget 1837. —

[1] En Beskrivelse af det i „Gartnertidende" 1899.

Ægte Kastanietræ i Krogerup Have, plantet af Fr. Rostgaard 1699.

Rostgaard var en fortræffelig og elskværdig *Vært*. Det, der havde virket stødende paa Folk, da han var den fornemme Embedsmand, det pedantiske, kolde faldt nu bort. Han havde, siger Langebek, „stedse et fornøjet Sind, som gjorde ham alting let. .... Hans Omgang var ikke herskende, men jævn og ligefrem, og han plejede at rette sig efter alle. ... Alle, som have kendt ham, tale om ham ej alene som en elskværdig Mand, men endog som en besønderlig Højagtelseværd."

Gram, den berømte Historiker, der var Rostgaards Ven, skriver efter et Besøg paa Krogerup: „Paa det kjære Krogerup kand jeg aldrig tænke, uden med et Hjerte fuldt af allerstørste ærbødighed og taknemlighed, saavel for alt det, som mig i utallige maader tilforne, som for det mig nu sidste gang blef tildell af overflødig ære, glæde og forlystelse. Gud velsigne saa sandt det dejlige stæd med dets Beboere og unde dem bestandig held, lif og velsignelse." Foruden Gram kom, som vi flere Gange har berørt, den senere saa berømte Historieskriver *Jacob Langebek* paa Krogerup. Han var da ung og fattig. Rostgaard holdt meget af ham, hjalp ham paa forskellig Maade, medens Langebek paa sin Side hjalp Rostgaard med hans videnskabelige Arbejder, med at ordne hans Samlinger og udføre Kommissioner inde i Kjøbenhavn. Langebek har fra sit første, tre Maaneder lange Besøg paa Krogerup efterladt sig en Dagbog, hvori han bl. a. gengiver de føromtalte Smaaannekdoter, som Rostgaard har fortalt ham. Man faar af den et Indtryk af det hjertelige Forhold, der her herskede mellem Gæst og Vært. Da en Gang en af Langebeks Venner i Kjøbenhavn i et Brev til ham klager over, at han bliver saa længe ude paa Krogerup, svarer han (24. Febr. 1743): „Her er Rolighed, som er blandet med Sindsforlystelse, her er Adstadighed, som er blandet med Yndighed og Belevenhed . . . Her er en Vert som er elsk og Ære værd, et Selskab, som er angenemt og Omgængelse værdt, en gout, saa god som jeg af Verden forlanger . . ."

Takket være det sunde Liv paa Krogerup, blev Rostgaard en gammel Mand. Han døde i sit 74. Aar uden foregaaende Sygdom, 25. April 1745; den 8. Maj blev hans Lig nedsat i et Gravkammer i Holmens Kirke, saaledes som han selv havde ønsket det. Nogle Aar før sin Død havde Rostgaard opsat et Gavebrev til Kjøbenhavns Universitet, hvorefter der skulde henlægges en Sum Penge til forskellige videnskabelige Øjemed bl. a. til at

lønne en Professor i nordisk Historie og nordiske Oldsager (den nuværende Professor Rostgardianus).

Rostgaards Hustru fødte ham 7 Børn. Af disse døde det eneste, der var en Søn, kort efter Fødslen og af Døttrene blev kun 3 voksne. Den ældste af dem var *Conradine Sophie,* som 7. August 1720 paa Krogerup havde fejret sit Bryllup med en Søn af Hofpræsten Masius, Ritmester Masius, adlet under Navnet von der Maase. Ifølge Rostgaards testamentariske Bestemmelse arvede Sønnen af dette Ægteskab, *Frederik v. d. Maase,* Krogerup Gods.[1]

Endnu i mange mange Aar levede Rostgaards Enke paa Krogerup. Men Livet her forandredes, og den jævne, hjertelige Tone, der havde hersket i Frederik Rostgaards Dage, veg for en fornem og kold. Fruen lod nu sin adelige Afstamning træde mere frem og valgte sin Omgang blandt de højeste Kredse; blandt andre omgikkes hun meget Halvsøsteren, Enke efter Storkansleren Holstein-Holsteinborg. Hun døde 83 Aar gammel 22. Oktober 1770. —

[1] Conradine Sophie skildres som højt begavet; hun skrev Digte, af hvilke et endog vandt en af Holberg udsat Pris. Allerede i 1728 døde hendes Mand, og hun ægtede saa 1736 Oluf Bruun, en god Ven af Langebek, senere Kancelli-Assessor, Birkedommer og Byfoged i Kjøbenhavn. Bruun havde været Huslærer for hendes Børn siden 1733 og staaet i Kærlighedsforhold til hende; da hun ægtede ham, vakte det en umaadelig Harme og Forargelse hos Rostgaard og hans Hustru, som syntes Ægteskabet var en Mesalliance, deres adelige Datter havde indgaaet med denne, sine Børns Huslærer. Rostgaard optraadte med stor Strænghed overfor hende, og fik hende gjort arveløs. Se iøvrigt om hende Bruun: anf. Værks S. 420 ff. og Schønau: Samling af danske lerde Fruentimmer, II, 1283 ff. Hendes Sønnesøn, Kammerherre, Staldmester F. A. A. v. d. Maase fik ved Bevilling af $^{10}/_{2}$ 1800 Tilladelse til at sælge Krogerup mod at oprette en Fideikommiskapital. 1804 solgtes Gaarden til Generalinde P. Sehested, der 1813 atter solgte den til Konferentsraad C. Bruun, i hvis Families Besiddelse Krogerup siden da er forbleven.

Det er saaledes kun godt 100 Aar, at der bor Rostgaarder paa Krogerup; men saalænge denne Gaard bestaar, vil til den knytte sig Mindet om Hans og Frederik Rostgaard. Ingen af dem kan vel gøre Fordring paa nogen fremtrædende Plads i vort Lands Historie; men begge vil de dog bestandig nævnes blandt Danmarks tro og gode Mænd. Hans Rostgaard vil huskes som den dygtige og djærve Ridefoged, Frederik Rostgaard som den trofaste og pligtopfyldende Embedsmand, den store Elsker og Beskytter af vort Sprog og den danske Skueplads, den rundhaandede Mæcen.

Hornbæk.

Johannes Ewald: Fiskerne.

Af

Hans Laurits Ellekilde.

Den største og mindeværdigste Begivenhed i Hornbæks Historie fandt Sted *den 19. November 1774,* da 8 raske Hornbækfiskere reddede den strandede skotske Skipper Thomas Brun og bagefter, da han var kommet til sig selv igen, afslog at tage imod de Penge, han vilde give de fattige Fiskere til Belønning for deres Daad. Ikke fordi dette var en saa ganske enestaaende Begivenhed i Hornbæks Historie. Baade før og siden har Hornbækfiskere udført Redningsbedrifter fuldt saa kække, fuldt saa livsfarlige som denne, hvor de ligeledes har afslaaet at tage imod Penge af de ulykkelige Skibbrudne, der efter deres Ævne gærne vilde gøre det godt for deres fattige Redningsmænd, uden hvis uegennyttige Hjælp de havde mistet Livet. Men i Modsætning til saa mange øvrige Redningsbedrifter, som er ukendt af øvrige Landsmænd, men bevaret i stolt og taknemmeligt Minde af Hornbæk, er denne Bedrift den 19de November 1774 i højeste Grad kommet til Landsmænds Kundskab, først igennem den berømte Skildring af denne Begivenhed, som findes i *Ove Mallings* navnkundige Bog: *„Store og Gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere"* S. 48—51. Denne Bog udkom 1777, knap 3 Aar efter Strandingen, og dens jævne Beretning om de modige Hornbækfiskeres Daad og menneskekærlige Handle-

maade greb den store Digter, *Johannes Ewald*, saa stærkt, at han digtede et af sine allerskønneste Arbejder „*Fiskerne*“ derover.

Dette Arbejde er i Nutiden ikke kendt efter Fortjeneste, hvad der skyldes dets ikke helt lette Tilgængelighed. Johannes Ewald har nemlig ladet sine Fiskere tale et højpoetisk Sprog af vældig lyrisk Flugt, navnlig i Beskrivelsen af Havet, i Stedet for det stilfærdige, humorfyldte Hornbækkermaal, som de virkelig har talt,[1] og derved er jævne Læsere blevet frastødt af dette skønne Værk og har lagt det fra sig uden at forstaa, at disse Personer, der talte dette, som man troede, højttravende, opstyltede Sprog, var Skikkelser af ganske utvivlsom folkelig Ægthed, Fiskere som den store Digter havde set og lært at holde af, ikke just i Hornbæk, hvor han muligvis end ikke har været, men derimod i andre nordsjællandske Fiskerlejer, først og fremmest Rungsted (Foraaret 1773 — Efteraaret 1775, det berømte Digt „Rungsteds Lyksaligheder“), men ogsaa Espergærde, hvor han havde opholdt sig nogle Aar i Søbækshuset. (Efteraaret 1775—Efteraaret 1777).

En kort Gennemgang af dette Dramas væsentlige Indhold vil tilfulde vise min Paastands Rigtighed og vil dernæst forhaabentlig ogsaa være en Haandsrækning for de Læsere, der efter at have læst denne Undersøgelse gærne vil gøre sig bekendt med dette gamle, paa mange Maader forældede, men dog alligevel saa forunderlig livskraftige og gribende Skuespil.[2]

Trodsige og vilde
Brøle Bølgerne.
Natte-Stormen svinger
Tung de vaade Vinger
Blant de skummende.

[1]) Et Ord, som Ewald bruger de utallige Gange „Havet“, mindes jeg aldrig at have hørt i folkelig Brug i min Fødeby Ellekilde, ½ Mil fra Hornbæk; man bruger i Stedet for: „Søen“ eller „Vandet“. Jeg antager, at Forholdet er ganske det samme paa Hornbæk. [2]) Det er lettilgængeligt i Dansklærerforeningens Skoleudgave ved Frk. Ida Falbe-Hansen.

Med disse Vers begynder Dramaet, og hermed er Stemningen anslaaet: en mørk, stormfuld, uhyggelig Morgen, hvor den gamle Fiskerkone Gunild og hendes to Døtre sidder og bøder et Fiskergarn, mens de venter paa deres Mandfolk, Faderen, den gamle Anders, og de unge Pigers Fæstemænd Svend og Knud, der for en Times Tid siden gik ned til Stranden for at se til deres Bundgarn. Navnlig Lise er næsten ude af sig selv af Angst for sin Svend, der

> iilte dristig nynnende mod Stormen,
> Al Havets Skrek, maaskee sin Grav i Møde!

Ogsaa Birthe er ængstet, mindre vel for sin Knud, skønt hvis et Uheld traf ham,

> Hvor fandt jeg een saa kiek som Knud? Nej aldrig!
> Ei paa det hele Leie.

Mere frygter hun for, at de i Dag som i Gaar, som de foregaaende Dage, skal komme tomhændede tilbage, deres Bundgarn, deres Baad er ikke betalt, det har lange Udsigter til Bryllup, langt nærmere til Nød og Elendighed.

> Er vi rige? Har vi Køer og Agre.
> At trøstes ved, naar Havet længe glipper?

Anders og Knud kommer hjem med daarlige Nyheder. Pælen, der holdt deres Bundgarn, har revet sig løs,

> Tre gange prøvte vi, at roe mod Stormen,
> Tre gange slengte Bølgen os tilbage.
> Dit Been kan vidne det.

siger Anders, men Knud vil ikke, skønt saaret, give fortabt.

> Uselt er det, jammerligt, at gabe,
> Og folde Hænderne, og ønske Haabet
> God roelig Nat, før man har seet det synke
> I Havets Dyb.

Den kærlige Lise tænker:

> Ak, Svend, den arme Svend! hvad maa han lide!

Men Birthe bliver rent fortvivlet over, at de har mistet alt og har en stor Gæld ovenikøbet, hendes gamle, fromme Moder mener, at en af Pælene kan holde Garnet.

> Om Almagt vil. — Og om den
> Ei vil -- o hvem tør sige, den gjør Uret?
> Dens Vink er altid got og altid helligt.

I sin oprevne Sindsstemning forlanger hun af sin Fader, at han skal prøve endnu en Gang at redde deres Bundgarn, han afslaar det, han opfatter det som en Formastelighed mod Himlen at vove sit Liv saa yderligt for Vinding, og Knud erklærer, at alene vil han ikke kunne udrette andet end „til Ære for sin Mø, at maale Dybet", og han vil ikke overtale sin Svigerfader og sin Frænde Svend til et nyt Forsøg, han vilde ikke kunne bære Ansvaret, hvis det gik *dem* galt, men hun bliver saa forbitret over, at han „hende til Behag" har skiftet Mening, at hun slaar op med ham, hun erklærer, at hun ikke vil give sin Haand derpaa, at dø med ham af Mangel. Anders stiller sig paa sin Svigersøns Side, skænder paa hende for hendes alt for store Brødsorg; da kommer Svend op nede fra Stranden med Tidende om det grundstødte Skib.

> Ak Fader, ak! — ifald du saae den Jammer
> Ak, saae du dem, hvor ængstelig de fremstrække
> Den ene Haand mod os, som staae ved Bredden,
> Og klamre sig ved Livet med den anden!

Den raske Knud behøver ikke at overtales, den gamle, sindige Anders gaar ud og ser, og kommer til det Resultat:

> Jeg veed ej ret. — Dog er det vist, at Stormen
> Ei klinger nær saa farlig i mit Øre.

Og nu, hvor det gælder Menneskeliv og ikke som før et „aandløst Garn", føler han sig sikker paa Himlens Bistand

> Og kan en Mand da frygte Storm og Bølge?

Birthe, men navnlig Lise søger at holde dem tilbage:

„Kan du forlade mig,
Naar kun et fremmed Skrig
kalder til Død og Grav?

Men Svend svarer:

Tænk, at det gielder om
Menneskers dyre Liv!

Og da de faar Medhold af Gunild, kan intet holde dem tilbage. De prøver forgæves at arbejde sig ud til det strandede Skib, og kastes i Land. Baaden bliver beskadiget, Svend faar et slemt Hul paa sin Arm, Lise forbinder hans Saar, bebrejder ham hans Ukærlighed mod hende, prøver for anden Gang at holde ham tilbage, tilmed da han nu er saaret, men han afslaar det, og det kommer til et Brud mellem dem:

(er) Den Piges Bryst, som uselt egennyttig
Veier sin kielne Frygt, sin muelig spildte Kummer.
Mod Brødres Liv og mod sin Elskers Ære.

Imens Svend er borte for at lede efter de to brave Dannemænd: Peder Knudsen (Knuds Fader) og Jens Bagge — de er til Gilde paa Møllen — frier Knud paa Skrømt til Lise og opnaar ganske godt sin Hensigt, at gøre Birthe skinsyg, men midt under denne smaalige Kiv kommer den gamle Gunild med det rystende Budskab, hvorledes „en vild afskyelig Bølge rev den ene (af de 3 tiloversblevne) jamrende i Havets Afgrund", og just som Vraget, der er kommet i Drift, driver forbi dem, omkommer den næstsidste for deres Øjne, forgæves klamrer han sig til Masten, han falder ned, han prøver endda at bjærge sig, men et „Vandbjærg" indhenter ham og sender ham til Bunds.

Lise først og Birthe bliver saa rystede deraf, at de vil springe ned i Baaden for at redde, da kommer de længselsfuldt ventede, Knuds Fader og Jens Bagge. Med faste sikre Aaretag arbejder de sig under Knuds Førerskab ud til Vraget.

Lige Slag!
Dvæl ej længe!
Seie Tag,
Danske Drenge!

Kvinderne og Fiskerne paa Stranden synger en Hymne til „Havets mægtige Betvinger". Den forvandler sig til jublende Taksigelser, da det lykkes de 5 Fiskere at vende tilbage med den sidste Skibbrudne.

Svend udsoner sig snart med sin Lise, beder hende om Tilgivelse, fordi han har miskendt hende. Knud vil ikke lade sin Elskede slippe saa let, men ogsaa han kommer til Erkendelse af, at han har miskendt Birthe. For da Thomas som Tak for sin Redning tilbyder at give de fattige Fiskere alt, hvad de har reddet med ham: det vil just forslaa til Baad og Bundgarn og til de Elskendes Bryllup, saa beder Birthe om at maatte føre Ordet paa alles Vegne, og beder ham selv at beholde sine Penge, de vil ikke kunne tage imod dem. „Den Danskes Liv er ei tilfals" og „Den blide Himmel, som frelste dig, skal sørge for os andre". Og Knud, der tidligere har besvaret den Skibbrudnes Tilbud med de haanlige Ord:

Mig undrer,
Hvorfor du ei har hængt din Pung i Merset,
Til Lokkemad for vore danske Søemænd!

udbryder begejstret over Birthes Svar:

Det var min Brud, min brave Møe, som talte!
Omfavn mig! glem vor Tvist! — Brum, naar Dig lyster!
Kuul frisk i mine Seil! Hvad, mon jeg agter
Den Storm, der blæser fra saa got et Hiørne.

Thomas er bedrøvet over, at han slet ikke maa faa Lov at hjælpe de retskafne Folk, men da kommer en Adelsmand, Odelhejm, til Stede og paa Danmarks Vegne, under Appel til deres Fædrelandskærlighed:

Og vil I vel, at Fremmede ska' sige:

De Arme hædrede det stolte Danmark,
Med Glandsen af en ædel Daad — og nedsank
I Nød og Sorg, som Danmark ei har lindret?

beder han dem modtage sit Tilbud.

Alt har jeg nedlagt hos min Ven paa Gaarden,
Hvad Garn, og Baad, og Bryllupsfærd kan koste.
Og til vor Anders og de to Retskafne,
Som kiekke toeg enhver sin Deel af Faren,
Et Hæders-Tegn, af samme Værd som eders.
Og til et Speil for Børne-Børn, skal aarlig,
Indtil den sidste af de Fem er jordet,
Paa denne Dag den skiønne Daads Erindring,
Fornyes ved samme Pant paa Danmarks Bifald.

Og det mener de ikke, de kan undslaa sig for at modtage, Knud faar Taarer i Øjnene, og Anders svarer:

Giør, hvad du vil! Du har fortient den Glæde,
At hielpe brave Dannemænd!

og den gamle Gunild mener sòm han.

Det var Uskiønsomhed og Trods mod Himlen!

og nu ender alt i Fryd og Glæde.

Ved Førsteopførelsen af „Fiskerne" den 30te Januar 1780, var de virkelige Fiskere fra Hornbæk med i Teatret. Efter Forestillingen skal Skuespillerne have spurgt dem, om det ikke var saadan det gik til, og den af dem, der var Knud, svarede alvorligt: Just saadan var det, men vi sang ikke.

Denne brave Fiskers Dom er ganske træffende, det er jo det, der er Hovedfejlen ved Fiskerne, at Ewald har ladet sine Fiskere „synge". Men godt, at han alligevel har gjort det. For mellem disse mere eller mindre kendte Sange er den Sang, som Folket har kaaret til sin kæreste, til sin Nationalsang: *„Kong Kristian stod ved højen Mast"*, som Ewald har lagt i Munden paa den djærve havfriske Knud, af alle Redningsmænd ene hans Yndlingshelt.

I de første 3 Vers forherliger Digteren Danmarks store Heltekonge, den adelige Søhelt og Folkets kaarne Helt, Peder Tordenskjold,

i det 4de, maaske skønneste Vers af dem alle, forherliger han den kække Fisker, de andres jævnbyrdige Helteætling, der

uforsagt
Tør møde Faren med Foragt,
Saa stolt, som Du mod Stormens Magt,
Sortladne Hav!

og samtidig lovpriser han dette „sortladne Hav", der, naar han skuer ud over Danmarks Historie, — har været de „Danskes Vej til Ros og Magt" fordi det, som Knud synger i Slutningssangen, „sprudler Ild i Danskens Bryst":

„O elskte Hav! din Aande tænder
Sin raske Giæring i vort Blod;
Din Bølge hærder Bryst og Hænder,
Din Luft udvider Haab og Mod,
O, Nord-Hav! du vor Roes og Lyst,
Du sprudler Ild i Danskens Bryst."

Jeg skal ikke her indlade mig paa en ny Undersøgelse af vor Nationalsang eller af dette Drama, hvis Hovedindhold jeg nu har gennemgaaet, det jeg vil undersøge er, hvorledes den Begivenhed, Strandingen ved Hornbæk den 19de Novbr. 1774, historisk er foregaaet, der har inspireret Ewald til vor for sin digteriske Skønhed og Fuldkommenhed saa højt beundrede Nationalsang og til *Fiskerne,* der trods alle sine uomtvistelige Svagheder med Rette er et af den danske Litteraturs berømteste Arbejder, vel et af de mest *danske* Digterværker, nogen dansk Digter overhovedet har skrevet.

Denne Begivenhed kender Ewald først og fremmest af Ove Mallings Beretning, han siger det selv i første Udgave af sit Arbejde.

„Anledningen til dette Stykke er tagen af en Hendelse, som Herr Kammer-Raad Malling i de Store og Gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere, Side 48—51, fortæller saaledes:

„For to Aar siden (1775) indstrandede et Skib imellem Fisker-

leierne Hornbek og Villingebek paa Cronborg Amt. Skibet, som var bestemt til Skotland med Byg, førtes af en Engelsk Skipper, Thomas Brüun, og havde, foruden ham, endnu fem Mand ombord. Det var om Efteraaret i en mørk og stormende Nat at disse ulykkelige Mennesker maatte friste saa haard en Skiebne. De ventede kun efter Dagens Anbrekning, for at see, hvor de vare, og hvad Haab de kunde giøre sig om Redning. Dagen kom; de saae sig et Bøsseskud fra Landet, og raabte om Hielp. Ved disse ynkelige Raab forsamlede Bønderne af Hornbek og Villingebek sig paa Strandbredden. De satte Baade ud for at roe ombord; men Stormen blev ved at rase saa stærk, at det ei var mueligt at trænge igiennem. Ofte giorde de Forsøg derpaa; men Forsøgene mislykkedes; de maatte hver gang vende tilbage, uden at naae deres Hensigt. Imidlertid stode de arme Skibbrudne paa Vraget, overladte til dem selv. Trættede af forrige Nats Arbeide, udmattede af Kuld, Hunger og Angest, tabte de efterhaanden Mod og Styrke, og styrtede døde ned ved Siden af hinanden. Hen paa Eftermiddagen var aleene Skipperen og Styrmanden tilbage. Styrmanden, forfærdet ved at see Ligene omkring sig, besluttede da at anvende de sidste Kræfter, han havde tilbage, paa at svømme i Land. Han favnede Skipperen, sagde ham Farvel, og kastede sig derpaa ud. Men neppe var han kommen nogle Favne ud fra Vraget, før et Stykke flydende Træ stødte paa ham; det knusede hans Hoved, han sank. Alle disse ynkelige Scener maatte Bønderne paa Strandbredden være Tilskuere til. Enhver Scene havde rørt dem. Denne sidste satte dem i saadan Bevægelse, at de paa ny begyndte at beraadslaae, om det da ei paa nogen Maade skulde være mueligt at redde Skipperen, som nu eene var tilbage. Da traadde frem Huusmændene[1] *ANDERS JENSEN, PEDER JENSEN, SVEND*

[1] o: Fiskerne; Husmænd er Datidens officielle Betegnelse for Fiskere som Fæstere af Hus, i Modsætning til Gaardmænd, o: Fæstere af Gaarde. Malling bruger Ordet *Bønder* i Betydningen *Beboere*.

BAGGE, og Tieneste-Karlene[1]) *JENS LARSEN* og *SVEND PEDERSEN*, alle af Hornbek, og forbandt sig til at vove det alleryderste paa det sidste Forsøg. De sette sig i en Baad, legge Aarer til, anspænde alle Kræfter, arbeide sig frem igiennem Bølgerne, naae endelig ud til Vraget, tage Skipperen med i Baaden, arbeide sig igien tilbage, og bringe ham i Land til almindelig Glæde. Den halvdøde Mand blev derpaa baaren op til et Huus, hvor de forfriskede ham efter deres fattige Evne, det beste de kunde, indtil han kort efter blev modtagen i Dronning-Møllen, et Sted der i Nærheden, hvor han ved omhyggelig Pleie efterhaanden fik Liv, Helbred og Styrke igien. Da Skipperen var kommen til sig selv, og saae disse gode Folk, som havde vovet deres Liv for at redde hans, tog han frem de Penge, han havde hos sig, og bød dem en Deel deraf. Men saa modige, som de før havde været til at gaae Faren i Møde, saa uegennyttige vare de nu. De forlangte ingen Belønning, men ansaae det for Pligt, at have udrevet en ulykkelig Mand fra Døden. Dog deres ædle Handlinger fortienede Belønning, og fik den. En indfødt dansk Mand, som lever udenfor Fædrenelandet, da han hørte Fortællingen derom, glædede han sig over sine Landsmænd, og besluttede at vise dem den Skiønsomhed, der tilkom dem. Til den Ende tillagde han enhver af benævnte fem Personer 25 Rigsdaler saa længe de leve. Disse Gaver nyde de nu aarlig. Naar nogen af dem døer, skal hans Anpart deles mellem de overlevende, og den, der bliver sidst tilbage, nyder de fulde 125 Rigsdaler aarlig paa sin Livstid."

Inden vi beskæftiger os med de andre Kilder for denne Begivenhed, lad os saa ved en Sammenligning med Ewalds berømte Skuespil se at faa det fulde Indtryk af, hvad der virkelig er foregaaet den 19de November 1774 paa Stranden mellem Hornbæk og Villingebæk.

[1]) Hornbækkerne selv vilde have sagt „Fiskerkarle".

Ligesom i Mallings Beretning finder vi hos Ewald fem Redningsmænd, væsentlig med de samme Navne som i Virkeligheden. Men Ewald har af Redningsmændene foretrukket de to unge, Jens Larsen og Svend Pedersen, og den førstnævnte af de 3 Husmænd (ɔ: gift Fisker) Anders Jensen. Han gør den første af de unge til sin Yndlingshelt *Knud* (i Udkastet kaldet *Jens,* men Ewald har foretrukket Navnet *Knud* som mere karakterfuldt), den anden til den varmhjærtede, menneskekærlige, følelsesbestemte *Svend,* og den første af de ældre til den gamle besindige, gudfrygtige *Anders.* De to andre har han trykket i Baggrunden, de har ikke som de andre Særkarakter, de er i Almindelighed to gode brave Dannemænd, hvoraf han gør den ene, Peder Jensen, til Knuds Fader *Peder Knudsen,* og hvor han giver den anden Knuds virkelige Navn *Jens* Bache (for at undgaa at faa to Redningsmænd af samme Navn, Svend). I Stedet for har han anvendt sin Karakteriseringsævne paa de to unge Piger, hver med sine stærkt fremtrædende Fejl, den altfor blødhjærtede og ængstelige Lise, den altfor næringsbekymrede, haardsindede Birthe, og han har i højeste Grad lagt Vægten paa at vise, hvorledes disse to af Strandingsoplevelsen opdrages til at blive Hustruer, de to unge Redningshelte værdige. Ved denne Tildigtning har Ewalds Syngespil vundet noget af Livets Varme og Inderlighed, men det har desværre til Gengæld mistet ikke saa lidt af den Virkelighedsoplevelsens vældige Patos, der er saa gribende, selv i Mallings lidt ubehjælpsomme Genfortælling af de 5 Redningsheltes stilfærdig jævne Beretning. Hvorfor er de fem *Helte* i Modsætning til deres unævnte Bysbørn efter Ewalds Fortolkning, og hvorfor er de det i Virkeligheden? Hos Ewald er de 5 de eneste Hornbækkere som prøver, de andre Fiskere og Fiskerinder staar uvirksomme paa Strandbredden og synger. Vi hører ikke som hos Malling om de mange forgæves Forsøg, som disse Redningsmænd har foretaget i Dagens Løb, de 3 virkelige Redningshelte har kun prøvet een Gang forgæves at redde de Skib-

brudne (naturligvis maa man for deres Vedkommende ikke glemme det ypperlige Træk, som Ewald har tildigtet om det mistede Bundgarn, som de 3 Gange forgæves har forsøgt at bjærge), og de to tilfældige Redningshelte har overhovedet ikke lidt noget Nederlag i Dagens Løb, de har blot været til Gilde paa Møllen. Derimod har *i Virkeligheden* de 5 Redningsmænd, ganske som de andre Hornbækkere, deltaget i de *mange* Redningsforsøg Dagen igennem, fra de om Morgenen har hørt de Skibbrudnes jamrende Skrig. De maa se de 4 af de 6 Skibbrudne falde om og dø af Kulde, Hunger og Angst, uden at have kunnet hjælpe dem. En af de tiloversblevne — Styrmanden, faar de senere at vide af den reddede Skipper — opgiver fuldstændig Haabet om, at Redningsmændene kan naa igennem; i Dødsensangst fatter han den fortvivlede Beslutning at svømme i Land, han omfavner Kaptajnen til Afsked, han kaster sig ud, — han er kun kommet faa Favne fra Vraget, før en Planke knuser hans Hoved. Denne Scene gaar Tilskuerne til Marv og Ben; 5 af dem forbinder sig om at vove det alleryderste for at frelse den sidste, og *de sejrer i Kraft af denne Beslutning om Sejr, hvad det saa skal koste.* De 5 er Helte, fordi de i Modsætning til deres Bysbørn kan gribes saa voldsomt af Styrmandens Død, at de vil vove det alleryderste for at frelse den sidste fra samme Skæbne. Denne Virkelighedsoplevelsens dybe hemmelighedsfulde Mystik finder vi ikke hos Ewalds Redningsmænd, de inspireres ikke paa saadan Maade af den tragiske Oplevelse, at vi forstaar, at uden den havde de umulig kunnet redde Thomas Brun. Hans Forklaring af Sejren er egentlig ret prosaisk, uden ewaldsk Genialitet; hvad der mislykkes for tre, kan lykkes for fem.

Den gribende Scene, hvor de to Dødsviede omfavner hinanden, har Ewald mærkværdigvis fuldkommen fortegnet, han lader dem holde paa hinanden (!), og han har ikke forstaaet Mallings Beretning om Styrmanden, der af *egen fri Beslutning* springer over Bord og faar Hovedet knust af et Stykke flydende Træ.

Ewald lader ham nemlig forgæves klamre sig fast til Masten, han falder ned i Havet, han kæmper endda for Livet, et „Vandbjærg" indhenter ham og sender ham til Bunds, — og denne Dødsskæbnes afgørende Karakter har Ewald endda følelig svækket ved gamle Gunilds i og for sig gribende Skildring af den trediesidstes Død. Og han skildrer desværre ikke denne Oplevelses Opildnen af *Mændenes* Sind: de mange lidte Nederlag til Trods, at fatte den afgørende sejrrige Beslutning om at ville Sejr *eller Død* — nej, han skildrer væsentlig dens Virkning paa *Kvindfolkenes* Sind, det modige og kække kommer frem hos den blødsødne Lise, den snæversindede Birthe: Forudsætningen for Forsoningen mellem Kærestefolkene og Dramaets lykkelige Afslutning. Lykkeligvis er Ewald ikke nogen habil Teaterskrædder, og vi forskaanes derfor for rørende Balletdramatik af den Beskaffenhed, at de to Pigebørn blev gjort til Redningsheltinder i Stedet for de to Redningsstatister, men allerede som det er nu, kan Ewalds pragtfulde Digterværk ikke paa langt nær, hvad dette Hovedpunkt angaar, maale sig med den virkelige Redningsbedrift den 19de November 1774 i dramatisk Virkningsfuldhed, i simpel, storslaaet, vidunderlig Patos.

Ewald kender den ædle Velgørers Navn, skønt Malling i sin Bog har fortiet det. *Odelhejm*[1] hed i Udkastet *Pless.* At han skulde have set selve det Gavebrev, som den tidligere Godsejer til Næsbyholm og Bavelse i Midtsjælland *Chr. Siegfried Plessen,* der paa den Tid levede i Languedoc i Sydfrankrig har udstedt blot 3 Maaneder efter Strandingen, den 24de Februar 1775, er ikke rimeligt. I saa Fald havde han vidst, at Strandingen var foregaaet den 19de November *1774*, og *ikke,* som han tror: Foraaret *1775* (jfr. her S. 93 n. — Malling kender, skal vi senere se, fuldt vel den rette Dato — og jfr. Sceneangivelse til 3die Akt).

[1] Har Ewald valgt dette norskklingende Navn for at symbolisere den dybe Hjemkærlighed hos dets Bærer? Er Odelhejm tænkt som *Nordmand?*

Dette Gavebrev[1] indledes med en Strandingsberetning, som jeg vil anføre her; saa kortfattet og summarisk den er, er den ikke uden Betydning for vor Forstaaelse af Strandingshistoriens Problemer.

„Da det er kommen til min Kundskab, hvorledes Huusmændene Anders Jenssen, Peder Jenssen og Svend Nielsen Bache, samt Tieneste-Drengene Jens Larssen og Svend Pedersen, alle fra Hornbech paa Cronborg Amt udi Siælland have den 19de November 1774 vist den Menneske-Kiærlighed, at de med deres eget Livs øyensynligste Fare, have reddet en ved bemelte Hornbech strandet Skipper, naunlig [ɔ: ved Navn] Thomas Bruuns Liv, og, efter at have giort denne gode Gierning, været saa ædelmodige, at de have vægret dem ved at imodtage den dem derfor af Skipperen anbuudne Belønning". (Saa, i Beundring for deres Menneskekærlighed, udsætter Plessen en Livrente af 125 Rigsdaler aarlig til lige Deling mellem de til enhver Tid levende Redningsmænd).

Vi ser, at baade Gavebrevet og Mallings Store og gode Handlinger opfører en Liste af 5 Redningsmænd *ganske i samme Orden*, rimeligvis et Vidnesbyrd om *fælles Hjemmelsmand* (saa meget mere som, hvad vi snart skal se, denne Liste er ufuldstændig, mangler *3* først fornylig opdagne Redningsmænd). Denne Hjemmelsmand maa have staaet Hornbækkerne saa nær og kendt dem saa godt, at han ved, at den Fisker, hvis Kendingsnavn er *Svend Bagge* (Malling), til fulde Navn har heddet *Svend Nielsen Bagge* (Gavebrev), hvad der stemmer med det faktiske Forhold. Hans Beretning til Plessen er afgivet umiddelbart efter Strandingen paa en Tid, hvor de to yngste Redningsmænd Jens Larsen og Svend Pedersen endnu var *Tjenestedrenge* (Gavebrevets Titulatur)

[1] I sin Helhed er det trykt i Ida Falbe-Hansens Udgave af Ewalds Fiskerne. Yderlig Oplysning findes f. Eks. i en Afhandling af Dr. Bobé Personalhistorisk Tidsskrift V. Række, 2det Bind, S. 293 ff.

ɔ: Fiskerdrenge, hvad der stemmer med det faktiske Forhold, da Strandingen foregik. Jens Larsen var nemlig født i 1755, var altsaa 19 Aar i 1774, og Svend Pedersen var født i 1756 og var altsaa 18 Aar gammel[1]. Derimod antyder Mallings Titulatur *Tjenestekarle* muligvis, at denne Beretning først er indsendt fra Plessens Hjemmelsmand til Malling paa et Tidspunkt, hvor Jens Larsen og Svend Pedersen var steget i Rangklasserne fra Tjenestedrenge til Tjenestekarle (ɔ: Fiskerkarle). Denne Hjemmelsmand er endnu ukendt, jeg *gætter* af Grunde, som senere skal blive fremlagte, paa, at det er Hornbæks Sognepræst, den ærværdige Provst *Rasmus Henriksen Garbo,* som i over 50 Aar (fra 1723) havde været Præst i Tikøb og Hornbæk Menigheder, der umiddelbart efter Strandingen er Plessens (indirekte?) Hjemmelsmand, og antagelig $1^1/_2$ Aar senere, senest Juni 1776, er Mallings direkte Hovedhjemmelsmand. Skønt Malling rimeligvis heller ikke har set Gavebrevet med egne Øjne, er han dog fuldkommen nøjagtig underrettet om dets Bestemmelse angaaende den ligelige Fordeling af de 125 Rigsdaler aarlig mellem de til enhver Tid levende Redningsmænd. Ewald, der gør den ædle Velgører personlig nærværende, har jo naturligvis undgaaet at nævne de nøjagtige Pengesummer, men omskrevet dem i sit Digtersprog (jf. overfor S. 92 øv.)

Spørgsmaalet, om Ewald har kendt Gavebrevet eller ej, har dog forholdsvis liden Interesse i Sammenligning med det Spørgsmaal, om han har gjort sig personlig bekendt med Redningsmændene og med egne Ører hørt Redningsberetningen af deres Mund. Jeg er ikke tilbøjelig til at tro det; han vilde i saa Tilfælde have faaet et saadant Indtryk af deres Ungdomskraft, at han ret vanskelig vilde kunne digte f. Eks. Anders Jensen

[2] I Følge Tikøbs Kirkebog (Provinsarkivet) er Jens Larsen døbt den 21. Søndag i Trinitatis 1755, og Svend Pedersen døbt 2den Søndag i Advent 1756.

om til en gammel ærværdig Gubbe, Anders. Efter Folketællingslisten 1. Juli 1787 var han den Gang (1787) *43* Aar, paa Strandingstiden altsaa en *30—31* Aar. Og fuldvoksne Døtre havde han ikke, hans Datter Johanne var 1787 12 Aar gammel, altsaa 1774 maaske lige nyfødt. Da Anders og hans 5 Aar ældre Hustru, Ane Jensdatter, 1774 blot havde været 3 Aar gifte,[1] saa havde Ewald muligvis lagt sit Syngespil nærmere op ad Virkeligheden, hvis han havde kendt den, og digtet Konflikten om den unge Hustru og vordende Moder, der vil holde sin Ægtefælle tilbage fra det, som efter hendes Forestilling er Galmandsværk, at han med sine Fæller vil vove det yderste for at redde den sidste, efter de mange forgæves Forsøg Dagen igennem — uden Tanke paa hende, hvis Forsørger han er, hvorimod han afviser hendes Indvendinger, fordi det er hans Manddoms dybeste Hu, grebet af Styrmandens Død, at sætte endogsaa sit Liv ind paa at redde den sidste Skibbrudne. Heller ikke er det let tænkeligt, at Ewald i saa Fald kunde gøre den i Strandingsøjeblikket 26- (el. 27-) aarige Peder Jensen[2] til den 19-aarige Jens Larsens (Ewalds Knuds) Fader. Virkelighedsindtrykket vilde været ham for stærkt. Jeg antager derfor efter nogen Rimelighed, at Ewald har nøjedes med Malling som sin Kilde,[3] og at han ikke har talt med Redningsmændene personlig.

Men hvis vi alligevel tænker os, at Ewald i 1778 har været paa Hornbæk for at tale med Redningsmændene og faa et personligt Indtryk af dem, saa er det ret usandsynligt, at han ikke

[1] De blev trolovet d. 21. Søndag i Trinitatis 1770. [2] Ogsaa denne nævnes i Folketællingslisten 1787 (Nr. 30) som 39-aarig, (efter Kirkebogen er Jens Larsens Søn Peder døbt 1743 Fastelavnssøndag), ligesom Svend Pedersen (Nr. 38) 30 Aar, derimod nævnes Svend Nielsen Bache ikke (hans Fader Niels Bache var 1787 70 Aar, gift 3 Gange) og heller ikke Jens Larsen. Den Svend Nielsen, der 16 Aar gammel er konfirmeret 1764, er rimeligvis vor Svend Nielsen Bache, der i saa Fald har været Peder Jensens jævnaldrende og ligesom han gift. [3] Har Ewald Navnet Pless fra Malling personlig?

skulde have hørt noget om, at der var flere Redningsmænd end de 5, Malling havde berømmet, og Plessens Gavebrev belønnet: Fisker *Arved Olsen*, Skipper *Ole Pedersen* og Gaardmand *Peder Eriksen*, ogsaa Folk i deres bedste Ungdomskraft (den ældste Arved Olsen blot 35—36 Aar), den Gang de med deres 5 velkendte Fæller øvede Redningsdaaden den 19. Novbr. 1774.

Den bekendte Litteraturforsker Hans Brix, der særlig har givet sig af med Studiet af Ewalds Digtning, er den Mand, som har Æren af at have draget disse 3 gode Mænd frem af ufortjent Glemsel. Inde paa Provinsarkivet i København har han i Kronborg Amts Justitsprotokol for 1772—78 fundet et Forhør, som er holdt 3 Dage efter Strandingen, den 22de November 1774, hvor de tre lige nævnte Mænd aflægger Ed paa, at de har reddet Thomas Brun. Men Hans Brix har desværre ikke nøjedes med den utvivlsomme Ære at have fremdraget en ny, overordentlig værdifuld Kilde til Strandingen ved Hornbæk den 19de Novbr. 1774, der gør en Uret god igen mod 3 brave Mænd, der altfor længe har været glemte; han har tillige villet bevise, at kun de tre og ikke nogensomhelst andre kan være de virkelige Redningsmænd. Han paastaar, at det er et Faktum, at de 5 fra Plessens Gavebrev og Mallings Beretning ikke har været fra Landjorden den skæbnesvangre Dag, men at de ikke desmindre har tilvendt sig en dem ikke tilkommende Ære ved at udgive sig for Redningsmænd, og han kalder derfor sin lille Afhandling derom (Tilskueren 1913 S. 668—672) for „En køn Historie."

Denne Hypotese, der paa Forhaand lyder saa fuldkommen urimelig, har ikke desmindre vundet almindelig Tilslutning. Ida Falbe-Hansen udtrykker det saaledes i en Anmeldelse af Hans Brix Bog Johannes Ewald 1913, hvor Forhøret ligeledes er trykt (S. 119 f.): „Kronborg amts justitsprotokol, som hverken Ove Malling, Plessen eller Ewald har kendt, giver den autentiske beretning om den skotske jagts stranding ved Hornbæk, og den aabenbarer desværre, at baade æren og livrenten rettelig tilkom ganske an-

dre mænd end dem, der fik den". (Danske Studier 1914 S. 150).

Men denne Hypotese om de 5 Hornbækfiskeres uberettigede Udgiven sig for Redningsmænd er ikke saa selvindlysende selvfølgelig som denne nationalt varmt interesserede Forfatterinde til sin Beklagelse maa indrømme, og ikke saa uimodsigelig som Folk ved første Blik tror; den er i Virkeligheden en ganske forhastet og forfejlet Hypotese, der ganske ufortjent nyder Ære som Videnskabens sidste Ord i den Sag, fordi den svæver i Luften, uden Rod i Virkelighedens Jordbund, uden Kendskab til det Fiskerleje, hvorfra Redningsheltene udgik, Hornbæk. Jeg har derfor anset det for nødvendigt at rette en skarp Kritik mod dette lille Arbejde, hvor, det skal jeg være den første til at indrømme, Hans Brix ikke har været paa Højde med sig selv.

Lad mig nu anføre det af Brix fremdragne Retsforhør i sin Helhed, for at Læseren kan faa det fulde Indtryk af det. Det bestaar af to Halvdele: den første Halvdel er Skipperen Thomas Bruns Forklaring, den anden Halvdel er 3 af Redningsmændenes edelig aflagte Vidnesbyrd.

„Anno 1774 dend 22de Novembr blev efter begiering sadt og holdet Gieste Rætt her udi Dronninge Møllen[1] under Cronborg Amts Rytter District af de sædvanlige Rættens Betientere i overværelse af efterskrevne trende bisiddere Isaach Lund i Friderichsborg, Sogne Fogden Lars Jensen i Soeborg og Anders Pedersen fra Hornebech, og hvor da indfandt sig for Rætten Skipper Tomas Brun fra Kincardin[2] som vedmodelig beklagede sig at han med sin førende Jagt Nelly & Isabell kaldet kommen fra Kiøbenhavn med 700 Tdr. Byg Destineret til Dunbar i Schotland, ulykkelig er strandet her ved Dronninge Møllen sidste afvigte Løverdag Morgen Klocken 6 slet dend 19. hujus[3] och det med dend eelendige omstændighed, at hans paa Jagten husende Skibs-

[1] 3 Fjerdingvej fra Hornbæk mod Gilleleje. [2] I Østskotland. [3] Dennes.

folck, nembl. En Styrmand William Drysdale, de andre Matroser Tomas Comment, Francis Linsay, Tomas Scotland og Drengen Alexander Devart alle satte Livet til samme tiid og ey kunde Rædes, fordie Vind og Veyer var saaledes at ingen kunde komme Dem til Hielp; til hvilket at bevise hand fremstillede 3de beboere af Hornbech Fiske Leje, som, da Nøden var haardest, kom til den om vundene [1] Løverdag Eftermiddag Kl. imellem 3 og 4 slet og Rædede Skipperens Liv, som næsten deel havde været ude, i fald Gud ikke havde paa den tiid tilsendt ham saadan Hielp, hvilke trende Hornbechs Fiskere, nembl. *Arved Olsen*, *Ole Pedersen* og *Peder Erichsen*, efter at Eedens Forklaring for dennem af Lovbogen var bleven oplæst med Rættens Formaning om Sandheds udsigende aflagde hver for sig deres Eed i følge Loven at ville Vidne Deres Sandhed i denne Sag og derpaa Forklarede enstemmig: at da de sidst afvigte Løverdag Formiddag Kl. ongefähr 7, saae, at denne Skipper Tomas Brun med sin Jagt var strandet ved Dronninge Møllen, og saae, at hans baad var borte fra Skibet og altsaa ikke kunde bierge endten sig selv eller Skibs Folck, søgte de der hen til stædet og giorde adskillige Forsøg paa at vilde bierge Folket i Land, men, da Skibet stoed paa Grund, og Søen gick over Det meget hæftig var al deres umage forgæves, da de imidlertiid meget ynkelig maatte see, at saavel Capitainen som Skibsfolckene deels søgte op i Skibets taugværk og deels need igien paa Skibet, naar de ey længere kunde udholde at holde sig fast i Taug værcket, og det saa ofte, indtil een efter dend anden deels af Søen og deels af Frost omkom og Døde for deres Øyne; endelig holder Capitainen det saa længe ud, indtil Kl henimod 4 om eftermiddagen, da Søen og Vinden lidet lagde sig, hvormed Vidnerne fick Leilighed til at practicere bemelte Skipper Tomas Brun fra den Strande[de] Jagt og op

[1] Den om hvem Vidneudsagn afgives. At vidne udtalt·s i Datidens Sprog „vinde" og bøjedes fejlagtigt som Udsagnsordet at vinde ɔ: sejre.

paa Landet, endskiønt han da befandtes i saadan tilstand af Søen, frost og Arbeide, at hand næsten deel var saagodt som Liv løs; men hvad Jagten angaaer, da befindes samme tillige med sin Ladning af Korn, i dend tilstand, at indtet deraf kand bierges uden hvad som af Jagten ved dens istykkerslaaen skulle kunde drive paa Land. 3de ankere og 2de derved værende tauge er af Vidner[ne] siden dend tiid blevne opbierget, og naar Vejerliget tillader det, haaber de fremdeeles at bierge hvad Lidet Seil der forefindes samt Jagtens Tagelasie og som de [icke] kunde giøre nogen anden og yderligere Forklaring saa blev de fra Gieste Retten Dimitteret og hvis[1] som passeret er, efter begiering sluttet for beskreven at meddeeles".

Efter Læsningen af dette Retsforhør med Mallings Beretning i Minde, er der to Ting man allerførst maa spørge om:

1) Har de 3 Fiskere overhovedet været med, siden de slet ikke nævnes i Gavebrevet og hos Malling?

Dette Spørgsmaal maa jeg som min Modpart besvare med et klart *Ja,* der kan ikke rejses nogensomhelst begrundet Tvivl om, at de 3 virkelig har været med, skønt de af en os foreløbig ukendt Grund ikke nævnes i Plessens Gavebrev og hos Malling. I modsat Fald har de altsaa begaaet Mened for den Ære at nævnes Redningsmænd. Men hvis det var Tilfældet, skulde man ventet, at de havde pralet af alle de Farer og Besværligheder, de havde maattet udstaa, men det gør de tværtimod slet ikke: enstemmig aflægger de Vidnesbyrd om, at det sidste Redningsforsøg henved Firetiden om Eftermiddagen lykkes, „da Søen og Vinden lidet lagde sig". Der er over deres Vidnesbyrd en egen jævn Stilfærdighed, der er en ypperlig Borgen for deres Beretnings Sandfærdighed, og paa en inderlig smuk Maade aflægger de Vidnesbyrd om deres Medfølelse med de ulykkelige Skibbrudne, som de forgæves søger at redde, og som de derefter „meget ynkelig" maa se dø for deres Øjne.

[1] d: hvad.

Det næste Spørgsmaal er: kan saa de 5 Fiskere, som nævnes i Gavebrevet og Mallings Beretning overhovedet have været med, siden de slet ikke nævnes i et Retsforhør, der er holdt ikke mere end 3 Dage efter Strandingen? Deres Fremstilling af Strandingen, som vi har den først og fremmest hos Malling, er ikke vidnefast som deres 3 Fællers paa Dronningemøllen, men at den skulde være mindre sandfærdig af den Grund, er urimelig; naar man har med brave Mænd at gøre, behøves ikke Ed, for at de skal tale Sandhed, og deres Beretning bærer da fuldt saa vel som deres 3 Fællers Sanddruhedens Præg. Hvis de havde villet lyve, hvorfor fortæller de saa om de mange forgæves Redningsforsøg i Dagens Løb, hvorfor fortæller de navnlig, at den reddede Kaptajn kun tilbød dem „en Del af sine Penge", hvorfor fortæller de ikke, at han tilbød dem *alle* sine Penge (jf. Ewald), saa havde jo deres Vidunderlighed og Dydefuldhed, naar de afslog hans Belønning, været saa meget des større.

Vi har en Skildring af de 5, der ingenlunde tyder paa, at de er Bedragere, tværtimod. Teaterchefen, Kammerherre Warnstedts Søster, Grevinde Sofie Schulin har set dem i Teatret ved Førsteopførelsen af „Fiskerne". „Midt imellem de pyntede Damer i de oplyste Loger saa man lige overfor Scenen de fem gode Fiskere i deres simple brune Dragter, med kortklippet Haar paa engelsk Maner og alle med det beskedneste Væsen, alle med de prægtigste Fysiognomier". (Tilskueren 1901 S. 229).

Naar nu baade 1) Retsforhør og 2) Mallings Beretning paa Forhaand gør et sandfærdigt Indtryk, saa maa vi følgelig opstille og prøve den Hypotese, at *baade de 3 og de 5 har været* med, men at af foreløbig ukendte Grunde de 5 ikke nævnes i Retsforhøret og de 3 omvendt ikke i Gavebrevet og hos Malling.

Denne Hypotese: *3 + 5 Redningsmænd* hviler i Modsætning til Hans Brix Hypotese: *kun 3 Redningsmænd* fuldt ud paa Virkelighedens Grund. Jeg har spurgt den gamle Fisker Julius Jensen (f. 1842), en ægte gammel Hornbækker, der ofte selv har været med til

at redde Skibbrudne: „Er det muligt, at *3* Fiskere i Storm kan gaa ud og redde Skibbrudne?" Nej, sagde han, de kunde ligesaa godt ro oppe i Sandet, de kunde ikke udrette det mindste, de vilde ikke engang kunne skyde Baaden ud. Jeg spurgte ham: „hvor mange var I, naar I var ude at redde Søfolk?" Jeg kan aldrig huske, at vi var under *8*, og sommetider var vi *10*. — Hvad der var umuligt for Fiskere i Julius Jensens Ungdom for ca. 50—60 Aar siden, har selvfølgelig ogsaa været umuligt for Fiskere for ca. 150 Aar siden. De 3 brave Fiskere kan *umulig* have reddet den strandede Skipper *alene*, det er en erfaren og prøvet Redningsmands Vidnesbyrd, der *maa* nødvendigvis have været *flere* Fiskere.

Hvis nu Juristernes Domstol blot 3 Dage efter Begivenheden i Modsætning hertil hævder, at der *kun* har været 3 Redningsmænd, saa følger det af sig selv, at denne Gæsteret nødvendigvis maa have taget grovelig fejl, misforstaaet de 3 Fiskeres Vidnesbyrd el. lign. Men vi behøver ikke i mindste Maade at vælge mellem Julius Jensens Vidnesbyrd og Retsforhørets Antagelse, der hævdes ikke i fjærneste Grad i Retsforhøret, at der *kun* har været *3* Fiskere med.

De 3 Hornbækkere Arved Olsen, Ole Pedersen og Peder Eriksen har aflagt Ed paa, at de har reddet Thomas Brun (ɔ: *været med til at redde Thomas Brun)*, men de har ikke paa nogensomhelst Maade aflagt Ed paa, at *kun* de og *ingensomhelst andre* har reddet Nelly et Isabells Skipper. Følgelig er med dette Retsforhør ikke Muligheden udslukt for, at de 5 som nævnes i Plessens Gavebrev og hos Malling *kan* have været med som virkelige Redningsmænd, der fuldt ud fortjente den Ære og Belønning, de fik, og ikke bare, som Hans Brix vistnok mener, som Hjælpere inde paa Land, de tog sig større Ære, end der paa nogen Maade kunde tilkomme dem. Hvis de 5 fra Mallings Store og gode Handlinger, en Beretning, hvis Sandfærdighed, som vi har set, paa Forhaand er rimelig, virkelig har været med, saa

vilde vi netop faa det Tal, som Julius Jensen nævner, som det almindelige og gængse i hans Ungdom, nemlig *8*. Der er ogsaa al god Grund til at tro, at det allerede i 1774 var Hornbæks Fiskere ved lang og prøvet Erfaring velbekendt, hvor mange Mand der skulde være med i den reddende Baad, naar Redningsforsøget skulde have nogensomhelst Udsigt til at lykkes og ikke være et hensigtsløst Spild af Menneskeliv. Fiskere er virkelighedsbundne Realister, de vil vove Livet, men ikke med den sikre og visse Udsigt til at gaa nedenom og hjem, men med en rimelig Sandsynlighed for, at Foretagendet kan føres til en virkelig lykkelig Afslutning. Min Hypotese, at baade de 3 i Retsforhøret og de 5 i Gavebrevet og hos Malling har været Redningsmænd i fuldeste Forstand, hviler følgelig paa Virkelighedens Grund, det er ikke blot muligt, men ovenikøbet sandsynligt, at Redningsmandskabet ikke har været 3 (hvad der er umuligt) eller 5 (hvad der i alle Tilfælde er for lidt) men 8, som er Sædvane i det Leje, hvorfra Redningsdaaden bliver øvet.

Spørgsmaalet bliver nu, hvorfor nævnes nu kun 3 af disse 8 Hornbækkere, de 3 ældste den 35—36-aarige Fisker Arvid Olsen, den omtrent jævnaldrende Skipper Ole Pedersen, og den ca. 34-aarige Gaardmand Peder Eriksen[1] som Redningsmænd i Retsforhøret, men ikke samtlige 8? — Indledningen til selve Retsforhøret giver os Nøglen i Hænde til dette Spørgsmaals Løsning.

„Anno 1774 den 22. November blev efter Begæring sat og holdt

[1] De nævnes alle tre i Folketællingslisten 1. Juli 1787: Arved Olsen (Nr. 22), „Husmand og Fisker" 48 Aar; *Ole Pii* (Nr. 34) (= Ole Pedersen Pii) „Husmand og Fisker" ligeledes 48 Aar og Peder Erichsen (Nr. 75) 46 Aar. Denne sidste betegnes som „Gaardmand og Bonde", i den næste Folketællingsliste 1ste Febr. 1801 (59 Aar) som „Bonde og Gaardbeboer, enrolleret Fisker". Han har ernæret sig baade af Jordbrug og Fiskeri, for de andres Vedkommende er Husmand maaske kun en Titel o: Fæster af Hus (i Modsætning til Fæster af Gaard), behøver ikke at betyde, at de tillige har drevet Agerbrug (Saml. S. 94. n.)

Gæsteret udi Dronningemøllen." — Man spørger uvilkaarligt „efter hvis Begæring?" Naturligvis den strandede Kaptajns, hvad der ogsaa fremgaar af Forhørets Slutningsbemærkning „hvad som passeret var, efter Begæring sluttet for beskreven at meddeles." Hvad Interesse har han i at faa holdt Forhør? Mon for at faa konstateret, hvem der havde været hans Redningsmænd, om det var Arved Olsen eller Anders Jensen, Ole Pedersen eller Peder Jensen, Peder Eriksen eller Svend Nielsen Bagge? Ikke i mindste Maade, det har naturligvis ikke den fjærneste Interesse for ham, at faa det konstateret ad Rettens Vej, det kunde han vide ganske umiddelbart. Nej, Forhøret selv røber tydelig, hvad der var hans Interesse, det var en retskraftig og vidnefæstet Beretning om Strandingen, og først og fremmest, først og sidst om det strandede Skibs Tilstand, et Dokument altsaa, som det er den selvfølgeligste Sag, at han kunde have den størst mulige Brug for overfor sin Reder eller Befragter, naar han kom hjem til Skotland.

At denne Forklaring er rigtig, kan vi se af et andet Strandingsforhør, som tidligere den samme Dag bliver holdt paa Dronningemøllen den 22de Novbr. 1774. Den svenske Kaptajn Niels Asping af Karlskrona, der var strandet med sin Galease ganske samtidig med Thomas Brun paa den anden Side af Dronningemøllen ved Nakkehoved, men som uden Fiskernes Hjælp havde bjærget sig i Land med sin Besætning, „begierede, at hans paa bemelte Gallease hafde og hyrende Skibsfolck maatte blive Eedelig afhørte, hvorledes det er tilgaaed med Skibets Stranding" samt, efter at de har aflagt Ed paa hans Skibsjournals Fremstilling, „begiert [det] lovformeligt beskreven, som Retten bevilgede". Mandskabet anlægger bagefter Sag mod deres Kaptajn til Betaling af fuld Hyre, Rejsepenge til Karlskrona og Bjærgningsdusør og vinder deres Sag. Kaptajnen havde i Forvejen erklæret, at de i alle Maader havde opført sig som honnette og brave Søfolk.

I Modsætning hertil er Thomas Bruns Sag paa Forhaand ganske klar og ligetil, og, hvad der ikke er uden Betydning, Birkeskriver *Christian Claudi Rehfeldt* paa Dronningemøllen har, som det fremgaar af en Erklæring, han indsender til Ove Malling den 22de Juni 1776, selv været Øjenvidne til denne Stranding, og det fremgaar tydelig af hans Beretning, som man vil finde aftrykt nedenfor, at der har været flere end 3 Redningsmænd, selv om han ikke har lagt saa nøje Mærke til det, at han bestemt ved, at der var *8*. Med andre Ord: det er slet ikke nødvendigt at indkalde samtlige Redningsmænd som Vidner, det anses for fuldkommen tilstrækkelig at indkalde 3, og de 3 indkaldes, fordi de som de ældste anses for bedst i Stand til at afgive et fuldgyldigt, retskraftigt Vidnesbyrd til Fordel for Tomas Brun om Strandingens Forløb og det strandede Skibs Tilstand. De tre aflægger som før sagt Ed paa, at de var Redningsmænd og derfor vidste Besked, men det optages ikke i Retsforhøret, at der har været *flere* med, det var en lige saa selvfølgelig Sag som f. Eks., at der havde været mange Mennesker til Stede paa Strandbredden, og at Baaden var trukket til Strandingsstedet over Land (rimeligvis af Gaardmand Peder Eriksens Heste) og ikke af nogensomhelst Interesse i Sammenligning med Vidneudsagnet om Skibets Tilstand efter Strandingen. Jeg tror, at denne Forklaring ikke alene er mulig, men at den er, hvis jeg selv maa sige det, en ganske naturlig Forklaring af, at kun de 3 nævnes og ikke samtlige 8.

Vi har nu set, hvorledes det har sig med Hovedhjørnestenen for den af Hans Brix fremsatte, almindelig antagne Hypotese: de 5 kan umulig have været med, fordi de ikke nævnes i Retsforhøret. Vi skal herefter undersøge, hvorledes det forholder sig med det Bygværk, som Hans Brix har opført paa denne Grundvold, der synes at være Klippegrund, men i Virkeligheden kun er det løse Sand. Vi skal nu se, om hans Hypotesebygning trods det utilstrækkelige Fundament alligevel skulde have

en saadan indre Styrke og Fasthed, at den kan trodse Kritikens Vandstrømme, eller om den ikke snarere bliver skyllet bort deraf?

Hans Brix vakler mellem to Forklaringer af, hvorledes det er gaaet til, at de 5 nævnes i Gavebrevet og hos Malling og i Teatret blev hædret som virkelige Redningsmænd, skønt 3 helt andre var de virkelige Redningsmænd:

1) de 5 har af egen fri Vilje udgivet sig for Redningsmænd, skønt „det var et Faktum, at de 5 Helte overhovedet ikke havde været fra Landjorden den skæbnesvangre Dag, og skønt ethvert Forsøg paa at gøre de 3 til Ledere af Redningsforetagendet og de 5 til deres Redskaber glipper overfor Forhørets uomtvistelige Udtryk."

2) De 3 kan paa Grund af Almuens sædvanlige Angst for Opsigt have henvist til 5 unge Mennesker, der *kan have været til Stede og hjulpet ved Redningsforsøgene* og udgivet dem for de egentlige Redningsmænd.

Jeg skal ikke opholde mig ved den Selvmodsigelse, at de 5, som S. 671 umulig kan have været de 3's Redskaber, paa S. 672 viser sig som dem, der muligvis kan have været deres Hjælpere, heller ikke ved Hypotese No. 2's Modstrid med Retsforhøret, *bogstavelig læst* staar der jo, at kun de 3 Fiskere og ingen som helst andre har været til Stede ved Strandingen, — jeg vil blot understrege, at de to Hypoteser udelukker hinanden, og at man derfor maa træffe sit Valg imellem dem. I det første Tilfælde er de 5 Fiskere Bedragere og deres Beretning løgnagtigt Opspind, i det andet Tilfælde er de 5 (ligervis som Jeppe i Baronens Seng, der er kommet i Paradis „saa ganske uforskyldt") skyldfri og behøver ikke, som Hans Brix mener, at gaa rundt i en stadig Angst for „Afsløring", men saa er de tre *Bedragere*, intet mindre, og det er dem, der bærer Ansvaret for Mallings Beretning.

Vor Undersøgelse skal altsaa gaa ud paa at se, om der er nogensomhelst Sandsynlighed for 1) at de 5 er skyldige; 2) at de 3 er

skyldige, (og de 5 følgelig er blevet hædrede som Redningsmænd uden at kunne gøre for det).

Hans Brix har egentlig selv givet den første Hypotese, at de 5 bedragerisk har udgivet sig for Redningsmænd, dens Grundskud: „Man kan ikke forudsætte nogen egentlig Sammensværgelse paa Hornbæk med egennyttige Formaal", skriver han, og det har han den fuldeste Ret i. Disse fem Fiskere maatte nemlig have været nogle ganske overordenlige Genier, hvis de havde kunnet ane det mindste om, at *her*, ved denne ganske tilfældige Stranding, var Ære og Berømmelse at hente, hvis man bare holdt sig til i Tide, at Danmarks største Digter vilde blive saa begejstret over deres Opspind, at han vilde forherlige deres Daad i de skønneste Ord og lægge en af Danmarks bedste Fædrelandssange i deres Mund, at der vilde blive udsat en ret betydelig Livrente for dem osv. osv.

Men sæt nu, at disse fem Fiskere virkelig havde kunnet ane noget om kommende Berømmelse og rare Livrenter, mon de saa havde vovet at foretrække Hæderen og Belønningen ude i den store Verden for den Haan og Spot, de vidste naturnødvendig maatte blive dem til Del i deres Fødeby, ved Gilder, ved Sammenkomster, i det daglige Arbejde? Mon de ikke skulde betænkt, at ingen i Hjembyen vilde have med dem at bestille, at de ikke vilde blive taalt paa Lejet, at de vilde blive udstødt af gode Mænds Lag, fordi de havde tilvendt sig Ære og Penge, der ikke tilkom dem. Og sæt nu, at Higen efter de fremmedes Ære og Guld var saa brændende, at den overvandt Ulykken ved Bymænds Foragt, og de altsaa diskede op med deres løgnagtige Fortælling til Mallings og Plessens Hjemmelsmand, hvorledes vilde saa deres Eftermæle blive paa Hornbæk? Deres Navn vilde naturligvis blive overdynget med Skam og Skændsel.

Og saa betragtes de paa Hornbæk tværtimod som Mennesker, det er en Ære at stamme ned fra. Fisker Edvard Ellekildes Hustru, Else Kirstine Jensdatter, der i personalhistorisk Henseende

er en saa ganske ypperlig Kilde — det har jeg kunnet konstatere ved Hjælp af Kirkebøger og Folketællingslister — fortæller, at hendes Oldefar (Farmors Fader) hed Svend Pedersen, og han var med til at redde Kaptajnen og *fik Penge for det.* (Det plejer man, som jeg senere skal vise, *ikke* at faa paa Hornbæk). „Det har vi altid været stolte af". Ogsaa Jens Larsen, „Fatter Lassen" som han kaldtes, — han skildres af hendes Broder, den førnævnte Julius Jensen, som en gammel, meget gemytlig Mand — ved man bestemt har været med. En af Hornbæks allerpaalideligste Fortællere, den gamle Fisker Svend Poulsen (f. 1837), er min Hjemmelsmand.[1] For disse to yngstes Vedkommende, som har levet længst, betragter jeg Traditionen som sikker,[2] det var i de ældste Fiskeres Barndom ca. 1840 en given Sag, at de havde været Kaptajnens Redningsmænd. Om det Lys, hvori de stod for deres unge Samtid, vil følgende Historie være et fuldgyldigt Vidnesbyrd: Else Christine Jensdatters Svigerinde, Frk. Marie Ellekilde paa Hornbæk, har fortalt mig, at Redningsmændene havde aftalt indbyrdes, at naar en af dem døde, skulde Enken have hans Part til sin Død, og først naar hun døde, skulde den deles mellem de tiloversblevne. (Marie Ellekilde mener, at de ældre Redningsmænd narrede de yngre ind paa den Overenskomst).[3] Og der var flere af de andres Enker, som overlevede dem, saa den sidstlevende

[1] Han husker dog ikke hans Navn, men ved, at Fisker Svend Peter Nielsens Bedstefar har været med. Ved Forespørgsel hos denne Fisker (f. 1849) fik jeg at vide, at hans Morfar hed *Jens Larsen.* [2] Usikker er Traditionen for den ca 9 Aar ældre Svend Nielsen Baches Vedkommende. Else Christine Jensdatter *mener*, at han ogsaa havde været med (hun kendte baade hans og hans Broder Rasmus Navne). Hun havde hørt Tale om Arved Olsen og hans Datter „Ellene Arveds", — i Arveds Gyde ved Kroen spøgede det — men hun vidste ikke, at han var med. [3] Jeg anser det for ganske givet, at Forhørets 3 Redningsmænd hjemme i Hornbæk ikke er blevet forurettet af deres Fæller, men at de alle i Gavebrevets Aand har delt de 125 Rigsdaler ligeligt sig imellem.

„Svindte Per“ [1] (= Svend Pedersen) maatte dele sine Penge med nogle af de andres gamle Enker[2]. Men de unge Fiskere syntes, det ikke var rigtigt, at han skulde nøjes med en mindre Part, (en Fjerdedel, Trediedel e. lign.) i Stedet for alle Pengene, han var en meget gammel Mand, der kunde trænge haardt til alle Pengene. Men naar de slog paa, at han var en rigtig gammel Tosse, at han fandt sig i det, saa sagde Svindte Per:

„Naar man er ung, saa lar man sig lokke,
Og naar man er gammel, er man en Tosse.“ —

Det var nu hans humoristiske Maade at udtrykke det paa, at vel var det en ærgerlig Aftale, han havde ladet sig lokke med til i sine unge Dage, han havde ikke kunnet overse dens Rækkevidde og Konsekvens, men, en Mand en Mand, et Ord et Ord, han vilde ikke for personlig Fordels Skyld bryde den Aftale, han havde gjort med sine afdøde Fæller, selv om de unge Fiskere vilde overtale ham dertil, (og han altsaa havde den offentlige Mening for sig). — Af den yngre Slægt er altsaa Svend Pedersen, den yngste af Gavebrevets Redningsmænd, blevet opfattet som en ægte gammel Hornbækker, *trofast* mod sit givne Ord paa Trods af sin juridiske Ret, *trofast* mod sine afdøde Fæller paa Trods af Fiskerlejets offentlige Mening. En Mand, der viser en saadan Trofasthed mod sine Fæller i sin Alderdom, kan umuligt i sin Ungdom have begaaet den Troløshed imod de virkelige Red-

[1] Hornbækkere har en stærk Tilbøjelighed til Øgenavne, de understreger ligesom, at man hører med til „Stokken“. — Frk. Marie Ellekilde kender ikke Svend Pedersens virkelige Navn, i den Grad er han blevet til „Svindte Per“.
[2] Svend Pedersen døde den 14. Januar 1828, 72 Aar gammel. I Kirkebogen tilføjes der: „Den sidste blandt de 5 af Evald besungne Fiskere i Hornbæk“. Peder Jensen døde d. 23. Januar 1804; Arved Olsen (født paa Villingebæk) døde d. 17 Nov. 1811; Ole Pedersen Pii d. 6. Januar 1818 og Peder Eriksen d. 9de Juni 1819. Af Enkerne har jeg fundet 2: Bente Mogensdatter († 10. Okt. 1828), „Enke efter Lods Jens Larsen i Helsingør“ og Ole Pii's Enke Bodil Olesdatter († 5. Marts 1833), — rimeligvis var der flere.

ningsmænd at være med til at skubbe dem til Side for selv at faa Ære og Løn.

Men som jeg tidligere har gjort opmærksom paa, Hans Brix har jo alt paa Forhaand haft sine Betænkeligheder ved denne Hypotese. Det er den anden Hypotese, at de 3 har udgivet de 5 som Redningsmænd, han hælder mest til.

„Den naturlige Forklaring er den, siger Hans Brix, at de 3 Mænd ikke har ønsket at blive trukket frem, da deres Bedrift viste sig at vække Opsigt. Af Almuens medfødte Ulyst til at blive stillet til Skue har de ladet sig tilskynde til at henvise til nogle unge Mennesker, der kan have været til Stede og hjulpet til under Redningsforsøgene."

Hvor megen *Opsigt* denne Stranding har vakt, i Forhold til de saa utallige mange andre Strandinger der fandt Sted i de Tider, kan vi kloges af, ved at læse hvad de to københavnske Blade, Berlingske Tidende og Adresseavisen, den 21. og 25. Nov. 1774 indeholder om denne Stranding, der skulde faa saa mærkelige Følger:

De to Blades Søfartskorrespondent i Helsingør meddeler nemlig om ikke mindre end 5 Strandinger, der fandt Sted den samme Morgen den 19. Novbr. 1774 paa „siellandske Vallen" [1], den ca. 3 Mil lange høje nordsjællandske Kyst fra Helsingør til Nakkehoved.

„18de huj (c: dennes) indkom fra Nordsøen 9 Skibe .... Samme Dag, da Vinden gik til S.-O. med tyk Luft, gik 20 Skibe til Sejls . . . Om Natten derpaa, da Vinden sprang til N.-O. med en forskrækkelig stærk Storm og Sneefug, retournerede nogle af bemeldte Skibe hertil, og udi samme Storm ere paa Siellands Vallen forulykkede 4 af dem, nemlig 2 Hollandske og 1 Skotts Sloop fra Kiøbenhavn med Byg, samt 1 Svensk fra Bourdeaux

[1] Samme Ord som i 3die Vers af Kong Kristian „fra *Vallen* hørtes Vraal, som brød Din tykke Sky".

med Viin og Brændeviin. Skippernes Navne, eller hvad som kan bierges af disse Skibe, vides endnu ikke. Det befrygtes meget, at man endnu vil faae mere Søeskade at høre, som er skeet i Cattegattet i den Storm, som paa 8 Dage har været". I næste Nummer, den 25de November, faar vi nærmere Underretning om de 5 Skibe, „som her paa Siellandske Vallen er forulykkede", og her hedder det om det Skib, der interesserer os mest: „En Engelsk Sloop, ført af Capit. Thomas Brauwn fra Kiøbenhavn med Byg, Fartøyet i Stykker, og intet af Ladningen bierget, som alt staaer under Vand. Hele Besætningen, som bestod af 5 Mand, alle frosne ihiel, og Capitainen allene halv død bierget, og har af den stærke Frost mistet to Fingre, men meenes at komme sig igien."

Denne Korrespondent, der ved, at „Capitainen haver mistet 2 Fingre aldeles af den stærke Frost[1]", havde utvivlsomt kunnet fortælle noget mere om denne Redning, om den øjensynlige Livsfare, Fiskerne har været i. Naar han ikke gør det, er det naturligvis, fordi han har ment, at det hele var saa ganske hverdagsagtigt, at der ingen Grund var til at fortælle om det, af saare liden Interesse i Sammenligning med det mærkværdige, at Kaptejnen mistede to Fingre. Den brave Mand interesserede sig ogsaa langt mere for Skibets Tilstand efter Strandingen og Ladningens Bevarelse end for Redningshistorier; han fortæller om den ene af Thomas Bruns Lidelsesfæller, Peter von Oven af Rotterdam, hvorledes han efter at have forliist to Ankre, løb paa Grund $^1/_2$ Mil uden for Kronborg, for at conservere Skib og Ladning — det er den Slags Skipperbedrifter, hans Rederhjerte banker for. Det er med stor Sorg, at han fortæller om Skipper Aspelund [ɔ: Niels Aspings] af Karlskronas Hukkert Galease, som samme Nat strandede ved Gilleleje (sml. her S.109).

[1] Adresseavisen d. 25. Nov. 1774, ganske utvivlsomt fra samme Korrespondent

„Ladningen, som bestod af Viin og Brændeviin, flyder omkring paa Strandbredden, hvad deraf kan blive bierget, vides endnu ikke, men Sukkeret er smeltet og Caffebønnerne bedærvede."

Vi har nu set, hvormeget Hans Brix Paastand om den Opsigt, denne Stranding har vakt, er værd. En søfartskyndig, velunderrettet Mand, der kan meddele os noget, har hverken ment det værd at fortælle om Thomas Brun selv, Forhørets 3 eller Mallings 5 Fiskere, men om de to affrosne Fingre, har fundet det interessantere at fortælle om smeltet Sukker og bedærvet Kaffe end om den kække og dristige Redringsdaad, der skulde inspirere Johannes Ewald til et af hans bedste Arbeider, Fiskerne, og til vor Nationalsang. Vi kan altsaa med temmelig Sikkerhed slutte: denne Begivenhed har *ikke vakt Opsigt* (før efter Mallings: Store og gode Handlinger og Ewalds: Fiskerne, det er en anden Sag). Ewald, der boede saa forholdsvis nær i Rungsted, har ikke ladet sig inspirere af nogen mundtlig Beretning om den livsfarlige Redningsdaad og Fiskernes Uegennytte — han har rimeligvis slet ikke hørt om det, før han læser det hos Malling. Med andre Ord, den „Opsigt", denne Stranding straks har vakt, har ikke været af anden Art end den, som sædvanlig blev Strandinger til Del: omtales lidt i Nabolaget og glemmes kort efter af de uvedkommende, bevares i trofast og stolt Minde af de vedkommende: Deltagerne i Redningsdaaden og Øjenvidnerne fra det Leje, hvorfra Redningsheltene hørte hjemme.

Dermed bortfalder altsaa Motivet til de 3 Fiskeres paa Forhaand højst mærkværdige Handling at udgive nogle unge Mennesker, der kan have hjulpet til inde paa Landjorden, for de egentlige Redningsmænd. De havde ingen Grund til at flove sig over deres Heltebedrift, naar den i ordinær Forstand ingen Opsigt har vakt. Man kan indvende, at Strandingen *maa* have vakt Opsigt, naar den danske Godsejer Plessen helt ovre i Sydfrankrig er saa vel underrettet om denne Stranding, at han ikke mere end godt 3 Maaneder efter Strandingen kan udstede sit Gave-

brev. Det behøver den ingenlunde, blot en enkelt troværdig Hjemmelsmand tæt ved Hornbæk, der kender Fiskerlejets Beboere personligt og har talt personligt med Fiskerne, er tilstrækkelig. Han maatte naturligvis være af en anden Støbning end vor gæve Handelskorrespondent i Helsingør, han maatte have haft Ævne til at undres over Fiskernes Redningsdaad og Uegennytte, ellers vilde han ikke kunne inspirere Plessen til den Beundring, der lyser ud af hans Gavebrev og til den ikke saa helt ringe, men tværtimod særdeles betydelige aarlige Gave af 125 Rd. til alle Fiskerne.

Overfor denne ukendte Hjemmelsmand *kunde* de 3 Fiskere muligen have udgivet de unge Fiskere som virkelige Redningsmænd. Spørgsmaalet er blot, hvorfor de har udgivet hele *5* unge Fiskere for Redningsmænd og ikke bare *3*. Vi savner en „naturlig Forklaring" af, hvorlunde det tilgaar, at 3 kan udgive 5 som 3?

Vi savner ligeledes en Bevisførelse for, at det er Hornbækkersæd at krybe i Skjul for de Heltegærninger, man desværre er kommet til at begaa, og udgive andre som Redningsmændene, naar man faktisk selv har været med. Vi kan ikke nøjes med en almindelig Anvisning paa Almuebeskedenhed, vi kan ikke stilles tilfreds med den Omtrentlighed, som Hans Brix i Reglen anser for tilstrækkelig, naar han vil udtale sin Mening om folkelige Anliggender. Spørgsmaalet er altsaa: kan Hans Brix af de Strandingshistorier, han har hørt i Hornbæk, eller af de Kendsgerninger, han ellers kan anføre om Hornbæk, af mundtlige og skriftlige Kilder *bevise,* at Hornbækkere bare een Gang har undset sig for at vedstaa Deltagelse i Redningsbedrifter, men i Stedet derfor henvist til andre, som vitterlig ikke har været med, som virkelige Redningsmænd? Mit Indtryk er afgjort, at den Slags falsk Beskedenhed ligger Hornbækkerne lige saa fjærnt som Praleri af de Redningsbedrifter, de har deltaget i. Simpelt og ligefremt svarer de, naar de bliver spurgt, at ved den Stranding har de været med, og

ved den Stranding har de ikke været med, sættende en Ære i at være saa sanddru og paalidelige som mulige.

Dernæst skal der godtgøres Sandsynligheden af, at netop de 3 navngivne Fiskere har baaret sig saa utilbørligt ad. Overfor Øvrigheden har de tre Fiskere ærligt og frit bevidnet deres Deltagelse i Redningsdaaden, hvorfor skulde de saa pludselig overfor Plessens og Mallings Hjemmelsmand (muligvis deres egen kære Sognepræst Rasmus Garbo) være kommet paa den besynderlige Idé, at de ikke kunde være bekendt at have begaaet den Heltebedrift, ja endog i den Grad skammet sig derover, at de maa skyde Skylden over paa 5 unge Fiskere, deres Hjælpere inde paa Landjorden?

Og sidst og ikke mindst skal det forklares, hvorledes det saa, naar alt dette er klaret, gaar til, at de 3 i Retsforhøret siger, at det var, fordi Vinden lidet lagde sig, at det lod sig gøre at redde den sidste af de skibbrudne, Thomas Brun, mens de til Mallings Hjemmelsmand fortæller om de „unge Mennesker", at det var paa Grund af den ved Styrmandens Død vakte Beslutning om at vove det alleryderste, at det lykkedes at redde Thomas Brun? Hvorfor er Mallings Beretning i det hele taget ikke en fuldkommen Kopi af Retsforhørets Fremstilling, hvorfor er der ikke den pinlige Lighed, som man i saa Fald kunde vente mellem de to, som vi senere skal se, i Temperament saa karakteristisk forskellige Beretninger?

Jeg tror ikke, det skal lykkes Hans Brix at rydde disse Vanskeligheder til Side og naa frem til en virkelig „naturlig Forklaring" af, hvorledes det gaar til, at 3 rigtige Redningsmænd uden tvingende ydre Grunde (Opsigt m. m.) paa Trods af Hornbækkerkarakter i Almindelighed og deres egen Karakter i Særdeleshed, udgiver ikke 3 (hvad man dog skulde vente) men hele 5 urigtige som Redningsmænd, og oven i Købet kasserer deres egen sandfærdige Fremstilling i Retsforhøret og udstyrer dem med en løgnagtig Beretning i Stedet. Vi kan vist med stor Sindsro gaa ud fra, at denne Mulighed, at de 3 udgiver de 5 som Redningsmænd,

er en Umulighed, og vælge den førstnævnte af Hans Brix Muligheder: at de 5 af egen Drift udgiver sig for Redningsmænd, som den mest sandsynlige, eller for at udtrykke os mere korrekt: den *mindst usandsynlige* af de to Hypoteser. Thi nu møder der et nyt Enten—Eller: *Enten* taler de 5 med Bevidsthed Løgn, *eller* ogsaa taler de efter deres bedste Overbevisning Sandhed. I første Tilfælde bliver det Hans Brix og Meningsfællers Sag at forklare, hvorledes det gaar til, at 5 Fiskere fra et Leje, hvor det er en Mands Ære og Mands Pryd at tale Sandhed, ikke give sig ud for mere end han er og holde sit givne Ord, hvor ufordelagtigt det er for ham selv, er blevet saa drevne i *Løgn*, at de kan opdigte en løgnagtig Historie som den om Styrmandens Død, der er af en saadan dramatisk Virkningsfuldhed, at ikke engang Johannes Ewald har kunnet digte noget, som kan maale sig dermed i simpel og storslaaet Patos, og at de tilmed kan give deres Løgnagtighed et saadant raffineret Præg af Troværdighed, at de fortæller om deres „Ædelmod", at det kun var *en Del* af sine *Penge*, Kaptajnen tilbyder dem, ikke dem *alle*. Eller ogsaa er det trods de 3 Fiskeres Tavshed i Forhøret om Styrmandens Død psykologisk *sandt*, hvad de 5 fortæller, og vi maa se, hvorledes vi paa en naturlig og rimelig Maade skal forstaa Uoverensstemmelsen i Forklaringerne af Sejrens Mulighed: de 5's: Styrmandens Død, de 3's: Vind og Sø lægger sig lidt.

Til Besvarelse af dette afgørende Spørgsmaal er det saa heldigt, at vi har et Øjenvidne, Birkeskriver *Christian Claudi Rehfeldts* paa Dronningemøllens Erklæring[1] til Ove Malling den 22. Juni 1776 som Svar paa en Forespørgsel, Ove Malling havde rettet til ham om Strandingen d. 19de Nov. 1774.

[1] Den findes paa det kongelige Bibliothek Ny kgl. Samling No. 111 *k* i Folio (en Haandskriftpakke vedrørende Store og gode Handlinger) og har ikke tidligere været offentliggjort.

Pro Memoria.

Capitain Thomas Braun kom fra Kiøbenhaun med en ladning Byg Distineret til Engeland, hvormed hand strandede den 19de Novbr. 1774 imellem Willingebech og Hornebech Om Morgenen Kl. 3 slet, men blev icke Reddet før en (ɔ: end) samme dags Efftermiddag Kl. 4 slet, deels formedelst det haarde Veir, og dels i mangel af tilforladelige Baade og brave Søe Folck, som Mangler ved Willingebechs Fiskeleie, da Boeligerne sammestæds, som alletider forhen har været beboet af Fiskere, nu beboes af nogle uforfarne Bønder Karle, som icke for staae sig det ringeste paa Stranden og hvad dertil hører, saa at det Fiskerleie med allerførste qva Fiskeleie maae undergaae, og derfore var at ynske, at samme igien maatte blive Forsywnet med brave Fiskere, dette er og at Observere, at Willingebechs Fiskeleie er det beqvemmeste til Fiskerie, som findes paa Cronborg Amt. —

Capitainens Strandning ellers andgaaende, da er mig videre af hands Bergere (ɔ: Bjærgere) med delt en saadan effterretning.

Bergerne ere de her effter følgende: Anders Jensen, gifft, Peder Jensen og Svend Nielsen Bagge, do. Jens Larsen og Svend Pedersen, begge unge Karle og alle hiemmehørende paa Hornebech; bemeldte 5 Mand vare de, som Reddede Capitainen, dog havde nogle andre Fiskere af samme leie tilligemed en af Bergerne nogle gange forhen Prøvet paa at ville Redde, saavel Capitainen, som det andet Mandskab 5 i tallet, hvilke alle Om Morgenen tillige med Capitainen vare levende, men effter Omstændighederne maatte Riterere [ɔ: retirere]; bemeldte 5 Mandskab saae de fore Deres Øyne Døde af Frost og Kulde en effter den anden paa Skibet, undtagen en, som sprang udi Stranden for at ville Svømme til Lands, men maatte sette Livet til.

Effter udseende af Strandens Høyde den gang, lod det til at Skibet stod fast et Bøsse Skud fra landet, men nu ved Lave Vande kand man nesten gaae tør skoet ud til Skrooget, som endnu

i denne Dag er tilsywne; skulle nu denne Beretning icke være saa fuldstændig, som ynskes, beedes Om en liden Notice, hvorledes den skulle være, da jeg med ald flid skal udforskee alle Omstændighederne. —

Dronninge Møllen den 22. Junii 1776.

C. C. Rehfeldt.

Denne mærkelige Erklæring byder ikke faa Problemer. Det vigtigste er det, hvorledes det kan gaa til, at den Mand, der den 22de Novbr. 1774 har holdt Forhør over Fisker Arvid Olsen, Skipper Ole Pedersen (Pii) og Gaardmand Peder Eriksen, den 22. Juni 1776, 1 Aar og 7 Maaneder senere, kan erklære, at de 3 gifte og de 2 ugifte Fiskere, vi kender fra Gavebrevet, var de eneste, som reddede Kaptajnen. — Vi behøver naturligvis ikke at tro, at det i Mellemtiden er konstateret, at de 3 Fiskere fra Retsforhøret har begaaet Mened, og at 5 er indsatte i deres Rettigheder. Sagen er ganske anderledes simpel. Det fremgaar af Erklæringen, [1]) at Rehfeldt har været Øjenvidne til Strandingen (af Bemærkningen om Vraget et Bøsseskud fra Land); [2]) at han som Birkeskriver kender Plessens Gavebrev, enten direkte eller vel snarest indirekte som Embedsskrivelse (Beviset er, at vi møder de 5 Redningsmænd nøjagtig i samme Orden som i Gavebrevet), [3]) at han ingen personlig Interesse har haft for Hornbækkerne, men at han har ærgret sig over, at det ikke var hans Villingebækkere (lige ved Dronninge-Møllen), de Landkrabber, der reddede Kaptajnen og (kan vi underforstaa) fik den gode Livrente af 125 Rigsdaler aarlig, men derimod de Pokkers Hornbækkere.

Som Øjenvidne har Rehfeldt en ubestemt Fornemmelse af, at der var flere Redningsmænd end 5 i det afgørende Forsøg, men han er en retskaffens, dokumenttroende Jurist og slutter derfor, at naar der i Embedspapirerne staar 5 Redningsmænd, saa kan der *kun* have været fem, og de andre, ja de maa ikke have været med den sidste Gang, de maa have været med tidligere paa Dagen sammen med en af Redningsmændene i de forgæves

Forsøg. Navnene paa de Redningsmænd, der har vidnet ved Forhøret den 22. Novbr. 1774 har han ikke *husket*, af den simple Grund, at han *ikke har kendt dem personligt* — han husker i det hele ikke ganske nøjagtigt, han fortæller, at det strandede Skib skulde til *England* (efter Skipperens egen Forklaring til Dunbar i *Skotland*), og at det strandede Kl. *3* om Morgenen (efter Th. Bruns Forklaring Kl. *6*). Han husker naturligvis, at han har holdt Forhør over 3 af Redningsmændene, men han tror aabenbart, at det er Anders Jensen, Peder Jensen og Svend Nielsen Bache, han har holdt Forhør over, han siger jo: „Capitainens Strandning ellers andgaaende, da er mig videre af hands Bergere meddelt en saadan efterretning". Denne Efterretning, som vi nu har citeret, er altsaa en Krydsning af, hvad han husker af de *3 Fiskeres Forklaring ved Forhøret + egne Erindringer som Øjenvidne ved Strandingen.*

Forhøret og hans egne Erindringer som Øjenvidne stemmer overens i en Række Punkter: de 5 Mænd levende om Morgenen, de forgæves Redningsforsøg Dagen igennem, Mandskabets Død den ene efter den anden af Frost og Kulde, Kaptajnens Redning Kl. 4; men paa et afgørende Punkt stemmer de *ikke* overens, der hvor han siger: „undtagen en, som sprang udi Stranden for at ville Svømme til Lands, men maatte sette Livet til" — det er, *hvad han selv har set som Øjenvidne*, og som han — med Urette — gaar ud fra maa have staaet i Forhøret.

At han skulde have talt med de 5 personlig ved denne Lejlighed efter at have modtaget Ove Mallings Forespørgsel om, hvordan det var gaaet til ved Strandingen, anser jeg for lidet sandsynligt. Vi forstaar vel meget godt, at de 5 Mænd ikke overfor denne overlegne Jurist har kunnet tale om den Beslutning, de tog, ved at opleve Styrmandens Død, saadan som de har kunnet overfor Mallings Hovedhjemmelsmand (deres gamle Præst?), men de havde dog nok kunnet fortælle ham, at han var Styrmand (hvad de havde faaet at vide af Thomas Brun). Hvorfor skulde Rehfeldt ogsaa ulejlige

sig til Hornhæk, 3 Fjerdingvej borte, efter nye Oplysninger hos Fiskerne, som han selv ingen personlig Interesse havde for, paa Forespørgsel af en ung, den Gang ukendt Historiker[1]? Han maatte selvfølgelig som Øjenvidne til Strandingen og Øre-vidende ved Forhøret over nogle af de selv samme Redningsmænd udi egen Indbildning vide den ypperligste Besked.

Denne ligegyldige Jurist, der vel har set Styrmandens tragiske Død, men i Modsætning til de jævne Fiskere ikke har mægtet at føle noget afgørende ved den, er som Øjenvidne af stor Betydning for os som Kontrol af Justitsprotokollens tilsyneladende uomstødelige Udsagn. Han har set, at der var *flere* Redningsmænd end de 3, som han husker, han har forhørt — det nøjagtige Antal husker han derimod ikke. Han har set, at selve Redningsmændene (naturligvis) ikke har været med i samtlige mislykkede Forsøg, men at en enkelt af dem særlig har udmærket sig tidligere paa Dagen. Vi ser altsaa, at det er ganske urigtigt, hvad man med altfor slavisk Bogstavtro kunde slutte af Forhørets Udtryk, at overhovedet *kun* de 3 har været til Stede ved Strandingen, at *kun* de 3 havde deltaget i de mislykkede Forsøg.

Vi ser dernæst, at det Udtryk, som Retsforhøret har lagt i Munden paa de 3 Redningsmænd „ved Dronninge Møllen", er unøjagtigt, siden Strandingen i Virkeligheden fandt Sted *imellem Villingebæk og Hornbæk.* Dette stemmer med Traditionen paa Hornbæk (Svend Poulsen: ved Femhøje; Marie Ellekilde: ved Kildekrog), ligesom med de 3's Fortælling, at de kunde se, at Skibet manglede sin Baad — det kan man næppe se en Novembermorgen, hvis Skibet var strandet lige ved Dronninge-Møllen omtrent 3 Fjerdingvej fra Hornbæk.

Jeg vil ikke undlade at understrege det for en rettroende Hi-

[1] Ove Malling er født den 10. December 1748 paa Herrehaarden Taarupgaard i Salling. Hans Barndomserindringer er trykt i Bobé og Carl Dumreicher: Gemt og Glemt III. 1916.

storiker forbløffende, rystende Særsyn, at en folkelig Tradition 140 Aar efter Begivenheden kan give bedre og nøjagtigere Underretning om en (tilsyneladende) uvæsentlig og ligegyldig Enkelthed end et edsfast Retsforhør, afgivet blot 3 Dage efter Strandingen. Den gamle Fisker Svend Poulsen (jf. S. 113) fortalte mig, at han i sin Barndom havde set Vraget af denne Jagt ved Femhøje lige i Strandkanten. Jeg kunde ikke rime det sammen med Mallings Beretning om, at Skibet var grundstødt et Bøsseskud fra Land, jeg mente, at hvis Vraget virkelig var blevet staaende til 1840, saa maatte det da staa et Stykke ude i Vandet. Saa finder jeg Rehfeldts Erklæring og ser til min Glæde, at min gamle Ven havde fuldstændig Ret; hos Rehfeldt staar der jo: „Efter udseende af Strandens Høyde den gang, lod det til, at Skibet stod fast et Bøsse Skud fra landet, men nu ved Lave Vande kand man nesten gaae tør skoet ud til Skrooget, som endnu i denne dag (1776) er til sywne". Ved Femhøje, ved Sognegrænsen, gaar det gamle Strandingsskel mellem Villingebæk og Hornbæk. Indenfor ad Hornbæk til havde Hornbæk, udenfor ad Villingebæk til havde dette Fiskerleje Bjærgningsret. Jeg formoder, at Skibet har „staaet" paa Villingebæks Grund lige uden for Skellet ved Femhøje, men at Villingebækkerne intet kunde udrette, fordi de, som Rehfeldt maa indrømme, var ude af Stand til det, fordi de havde opgivet Fiskeriet, hvorfor de har maattet overlade Nød og Fare, Ære og Løn til Hornbæk.

Men hvorfor træffer vi saa den unøjagtige Betegnelse „ved Dronninge Møllen" i Forhøret? De 3 Fiskere har sikkert sagt: ved Femhøje, eller ved Kildekrog og ikke ved Dronnigemøllen, det vilde ikke falde dem ind at bruge en saa unøjagtig Betegnelse; Strandingssted er altid nøje angivet i Hornbæks Strandingsfortællinger. Niels Aspings svenske Galease strandede ved Nakkehoved $1^1/_2$ Fjerdingsvej fra Dronningemøllen, men til den anden Side, og her finder vi ligeledes i Justitsprotokollen, at Strandingen foregaar „ved Dronningemøllen". Aarsagen til denne Unøjagtighed er ganske simpelt den ,stran-

dede Skippers praktiske Brug af Forhøret i sit Hjemland: Der ved de ikke, hvor Nakkehoved eller Femhøje er, de ved i og for sig heller ikke, hvor det lige saa ukendte Sted Dronningemøllen er, men een Ting ved de: Skibet er strandet lige ved det Sted, hvor Retsforhøret holdes, ikke i ukendt Afstand derfra, det øger Garantien for Retsdokumentets Paalidelighed.

Vi ser af denne i og for sig ubetydelige Enkelthed, at vor Metode ikke er helt forkert; det gælder om ved et Dokument som dette Retsforhør, at læse baade hvad der staar, og ikke mindst hvad der *ikke* staar, fordi det har været Retsskriveren en saa ganske selvfølgelig Ting, at det ikke er faldet ham ind at nævne det. Og vi ser dernæst, at selv et saadant højtideligt Retsdokument er Genstand for en Redaktion, ɔ: hvad man populært vilde kalde en Genfortælling, og det skiller sig i saa Henseende ikke ved et absolut svælgende Dyb fra Mallings Beretning. Bægge Steder maa vi gennem en ufolkelig Genfortælling trænge ned til Kærnen, den folkelige Fortælling, Fiskernes Vidnesbyrd om Redningsbedriften, de 5's og de 3's.

Vigtigst er Rehfeldts Oplysninger med Hensyn til Styrmandens tragiske Død: han vil svømme i Land, men maa sætte Livet til. Der kan altsaa faktisk, trods de 3 Fiskeres Tavshed, ingensomhelst Tvivl være om denne Begivenheds Realitet i Hovedsagen, men vel i dens Enkeltheder Vi ved fra Rehfeldt, at en af de Skibbrudne er omkommet paa den Maade, men Rehfeldts Beretning bekræfter ikke, om det var den næstsidste af alle, om det var Styrmanden, om Styrmand og Kaptajn *omfavner* hinanden til Afsked osv. Om dette sidste Træk kunde man ovenikøbet sige, at det næppe var sandsynligt, fordi Rehfeldt maatte tænkes at have fortalt det, hvis det virkelig var passeret. Tværtimod, det kan han have glemt, han er for meget Jurist til at interessere sig for det Foleri, og han har til Undskyldning, at ikke en Gang en Johs. Ewald har forbarmet sig over dette simple, uendelig gribende Træk.

Men har nu Malling ikke selv digtet sin gribende Skildring paa Grundlag af Rehfeldts magre Beretning? Paa Forhaand ikke meget sandsynligt; som Digter var Malling i Forhold til Johannes Ewald som en Tællepraas til et Alterlys, og naar Ewald har faaet saa forholdsvis lidt ud af sit ypperlige Grundlag, saa er det ikke at vente, at Malling, den langt ringere Digter, skulde have digtet noget saa ypperligt paa det ganske tarvelige Grundlag. Og hvorledes skulde vi saa forklare Mallings Fortælling om Fiskernes Uegennytte, som Rehfeldt ikke nævner det ringeste om? Den simple Forklaring er den, at Malling i Forvejen har besiddet en Beretning med alle de karakteristiske Træk, der viser, at dens Meddeler i Modsætning til Rehfeldt, virkelig har haft at gøre med de 5 Fiskere: Styrmandens Død, Afslag af en Del af Skipperens Penge er de vigtigste af disse Træk. Denne Kilde har Malling tillagt større Troværdighed end Rehfeldts Erklæring; skønt R. erklærer, at det strandede Skib var bestemt til *England*, har Malling dog optaget sin Hovedkildes Fremstilling: til *Skotland*, og at dette er rigtigt, viser Thomas Bruns Forklaring i Gæsteretten, hvor han siger, at han skal til Dunbar i Skotland. Naar Mallings Hovedhjemmelsmand paa dette Punkt har kunnet vide ret Besked, er det, fordi han har talt med de 5 Fiskere, der selvfølgelig igen har deres Viden fra Thomas Brun. Vi ser, at det har interesseret de 5 Redningsmænd at faa at vide, hvad den reddede selv hed, hvor han skulde hen, og hvad hans Skib var lastet med, og naar de paa disse Punkter har forstaaet Thomas Bruns Besked — idet deres Fortælling stemmer med hans egen Forklaring i Retsforhøret, saa er der al god Grund til at antage, at de ogsaa har spurgt Kaptajnen om, hvem det var, der sprang udenbords og satte Livet til, samt at de har faaet rigtig Besked: Styrmanden. Lad mig anholde en ganske lille Fejlslutning hos de brave Fiskere: de gaar ud fra, at Kaptajnen efter sit Sprog var *Englænder*, han var i Virkeligheden *Skotte*, fra Kincardin i Østskotland (Retsforhør). Vi ser i det Hele heraf,

at Malling havde god Grund til at stole paa sin Hjemmelsmands Troværdighed i Sammenligning med Rehfeldts Erklæring.

I Indledningen til sin navnkundige Bog gør Malling Rede for, hvorfor han har sat Kildeangivelser under de „Handlinger", han har taget fra trykte Kilder. Det er for, at man kan kontrollere hans Gengivelses Paalidelighed og skaffe sig nøje Underretning om de Ting, der interesserer en, og han tilføjer dernæst: „Nogle faa har jeg optegnet enten efter mundtlige Fortællinger, eller efter skrevne Efterretninger fra Folk, som nu leve. Disse ere dog kun faa og alle fra meget paalidelige Hænder". Til disse hører Beretningen om Hornbækkerne, der i Modsætning til de allerfleste hos Malling ingen Kildeangivelse har. At Malling *selv* skulde have hørt den Historie ved mundtlig Fortælling fra de 5 Fiskere, anser jeg for lidet sandsynligt, da Strandingen ikke vakte „Opsigt", og Malling ikke stod Fiskerne saa nær, at han kunde have faaet dem til at fortælle om denne Stranding. I saa Fald vilde han vel ogsaa være saa sikker i sin Sag, at han ikke vilde henvende sig til Birkeskriver Rehfeldt om en Erklæring. Jeg antager derfor, at Malling har faaet Fortællingen fra, enten som tidligere *formodet* Provst Garboe, eller nogen anden, der har staaet Begivenheden saa nær, at han af den forsigtige Historiker Malling har kunnet regnes til de „meget paalidelige Hænder". Øm over sit Værks Troværdighed og historiske Paalidelighed har Malling, da han fik den Beretning fra vor ukendte Hjemmelsmand villet kontrollere sin Kildes Paalidelighed, og han har i den Hensigt henvendt sig til Birkeskriver Rehfeldt. Den Erklæring, han modtog fra ham, og som vi nu kender, har forekommet ham saa betryggende for hans Hovedkildes historiske Sandhed, at han med stor Sindsro kunde genfortælle den. Vi ser, at Muligheden for, at det er Malling, den brave Historiker han var, som skulde have omdigtet Rehfeldts tørre Fortælling om den Skibbrudnes Død til den poetiske Skildring, vi finder hos ham, svinder ind til et Minimum af Sandsynlighed; men at han der-

imod har stolet paa den Fortællings Troværdighed, han fandt hos sin Hovedhjemmelsmand om Styrmandens tragiske Død, netop fordi Rehfeldt i sin Erklæring fortæller det samme — paa en anden Maade.

Spørgsmaalet bliver nu: har Mallings Hovedhjemmelsmand, der naturligvis ikke kender Rehfeldts Erklæring, digtet denne Scene? Da denne Mand er ukendt, kan det ikke nytte at drøfte hans mulige Digterbegavelse; vi maa gribe Spørgsmaalet fra den sikre Ende: Har vi noget Middel til at kontrollere, hvad de 5 Fiskere har fortalt? Jo, Hornbæks *levende Tradition.* I alle de Strandingshistorier jeg har hørt, huskes en bestemt Situation, som af den ene eller den anden Grund har bidt sig fast i Mindet. Det kan godt være et Optrin af tragikomisk Art: Da „Saltsyreskonnerten" strandede, saa fik de reddet de andre Folk, men Kaptajnen var fuld, han vilde ikke reddes, han vilde dø sammen med sit Skib, sagde han. Saa springer Formanden og en anden Fisker op paa Skibet, tar ham i Nakken og Buksebagen og varper ham ned i Baaden. (Fisker Edvard Ellekilde, der selv var med). Helt tilbage til 1780, Russervinteren som den kaldes, gaar Mindet, den store russiske Fregat der strandede, Matroserne der døde af Koldbrand, den stakkels Tyrk der ikke maatte begraves paa Kirkegaarden, men blev begravet ude paa en Høj paa Horneby Fælled, Tyrkerhøjen[1]. Det var den Stranding, hvor Jens Kaptajn druknede med Julius Bygger under Redningen (Edvard Ellekilde).

Samme Mand, der har fortalt om Russervinteren 1780 og om de toneangivende Mænd, der (til deres Hjembys Sorg) satte Livet til under Forsøget paa at redde de skibbrudne

[1] Hans Søster Marie Ellekilde fortæller, at der voksede saa mange Krogebær der paa Tyrkerhøjen, men hendes Moder sagde altid til dem: „Vi maa ikke tage Tyrkens Krogebær — har han ikke andet, saa skal han have det". Lad mig gøre opmærksom paa, at Ellekilderne paa Hornbæk slet ikke hører til min nærmeste Slægt, de er en anden fjærnere Gren af samme Æt.

russiske Orlogsmænd, Edvard Ellekildes Fader, *Peder Ellekilde* (født 1807), har fortalt sin Datter Marie om Strandingen i Kildekrog *„saadan som han havde hørt af de gamle"*, og hun har fortalt mig det, som hun husker det fra sin Barndom. Det var den Stranding „hvor Kaptajnen og Styrmanden omfavnede hinanden, og en af dem kastede sig over Bord, hun husker ikke bestemt hvilken, han vilde svømme i Land, men der kom en Planke og knuste hans Hoved." Marie Ellekilde hævder paa det bestemteste, at hun ikke selv har læst denne Fortælling, men har hørt den af sin Fader, og vi har ingen Grund til at tvivle paa, at han virkelig har hørt den af de gamle, vi kan næsten sige, han kunde ikke undgaa det: det Vrag, der endnu ca. 1840 stod ved Femhøje, maatte bringe ham til at spørge, navnlig da vi ved, at han har interesseret sig levende for de gamle Redningsmænd, det er nemlig ham, der har fortalt om „Svindte Per", som (jf. S. 114 n. 2) døde den 14de Januar 1828. Jeg stoler derfor fuldt og fast paa denne Fortællings folkelige Ægthed[1] — i det mindste til Hans Brix og hans Meningsfæller paaviser: 1) „Russervinterens" og „Svindte Pers" Uægthed og Afledning fra boglig Kilde, 2) hvorledes det gaar til, at denne ubelæste Fisker netop faar fat i Kærnen i Mallings noget

[1] Jeg har gennem hans Datters Mund hørt ikke saa faa af hans Fortællinger, der alle bærer Præg af ægte folkelig Overlevering og Iagttagelse. I Modsætning til sin Hustru, der ikke var Ellekilder (jf. N. til 129), troede denne Mand ikke paa, hvad de gamle fortalte, hverken paa „den hvide Dame" i det gamle Ellekilde, eller paa, at de Skrig, der i mørke Efteraarsnætter lød ude fra Kysten, var Strandvaskere, der gik og jamrede sig over, at de ikke var begravet, han var klar over, at det var Fugleskrig. Det var det, de henne ved Gurre kaldte Kong Valdemars vilde Jagt." — Denne kritiske Sans er imidlertid ikke nogen Lasefrugt, dertil var den i altfor levende Grad forbundet med Kærlighed til og Glæde ved denne gamle Tro, hans Tanke havde vraget. Det er noget andet end Halvdannelsens fladbundede, smaasindede Rationalisme, der ikke har Brug for den gamle Visdom og ligegyldig vender sig fra den eller haansk vender sig mod den, det er folkelig Dannelse at ville ære de Gamle, hvis Tro og Sæd man er vokset fra.

ubehjælpsomme Beretning, og fremstiller det med en plastisk Anskuelighed, som den store Digter Ewald, som tidligere paavist, savner. Med andre Ord, det er bevist, at de Hornbækkere, der var tilstede ved Strandingen den 19de Novbr. 1774, enten som Deltagere eller som Øjenvidner, har set Kaptajn og Styrmand *omfavne* hinanden, og set Styrmanden kaste sig ud og faa Hovedet knust af en Planke, d: at Mallings Beretning herom er *sand*, selv om Øjenvidnet Rehfeldt ikke har gidet være over at fortælle selve den gribende Scene, og skønt de 3 Fiskere i Retsforhøret har *fortiet* det.

Spørgsmaalet bliver nu: har denne Scene, som har gjort et saadant Indtryk paa Tilskuernes Sind, at den er mindedes i over 140 Aar fra Slægt til Slægt, virket saa stærkt paa de 5 Fiskeres Følelsesliv, at de beslutter at vove det alleryderste for at redde den sidste af de skibbrudne. Traditionen taler jo, som vi har set, ikke om denne Beslutning, men det er jo ganske selvfølgeligt, at denne Begivenhed ikke 140 Aar efter har den samme voldsomme Spændkraft som i selve Oplevelsens Øjeblik. *Bevise* det i fuldeste Maal kan vi ikke, vi kan væsentlig kun *tro,* og efter mit Kendskab til Hornbæks sjælelige Liv, tror jeg det fuldt og fast. Jeg tør vistnok anføre en lille kort Historie, en af dem, hvorpaa jeg støtter min Tro, (en anden har jeg anført S. 129 n.), den er som talt lige ud af Hornbæks dybeste Sjæl. Det er den udmærkede gamle Fisker Julius Jensen (se S 106), en af de smukkeste Hornbækkertyper jeg kender, der fortæller. Han fortæller om Kapergasterne, nævner mig en hel Række, Svend Pedersens Søn, Johannes, var derimellem. Det var ikke om ham, men om „Kaptajn Klamp" følgende fortælles. „De plyndrede en hollandsk Kuf under Kullen. Kaptajnens Kone bad for deres Ejendele, men de vilde ikke høre, de var *ligesom Sørøvere, der var ingen Følelse i dem,* saa forbandede hun dem, det skulde gaa i første, andet, tredie Led". — Det er ligesom Hornbæk, der gennem Julius Mund fordømmer Kapertidens Forvildelser, af hvis Rovbegær og

Vildskab endog Hornbækkere kunde blive saa henrevne, at de blev ligesom Sørøvere, i hvem ingen Følelse var. Forbandelse i tredie Led som Straf for at glemme, hvad man som Hornbækker skylder sig selv, at have *Følelse,* Menneskesind.

At de to Redningshold i den Henseende er *Hornbækkere,* begge lige fuldt, er der ingen Tvivl om. Mallings Hjemmelsmand har faaet et stærkt Indtryk af de 5's Medfølelse, *„enhver af de ynkelige Scener havde rørt dem"*, og de 3 paa Dronninge Møllen, der ikke har fortalt om Styrmandens Død, fortæller til Gengæld hvorledes de — „meget ynkelig" siger Retsskriveren, det er hans Indtryk, oversat i vort Sprog betyder det: *med menneskelig Medfølelse,* — havde set Kaptajnen og hans Mandskab søge fra Dækket, der bliver overskyllet af Søerne, op i Masterne, og naar de ikke kan holde det ud længere der for Frost og Kulde, ned paa Dækket og tilbage igen, naar Søerne blev for slemme, indtil de tilsidst ikke kunde mere „indtil een efter dend anden deels af Søen og deels af Frost omkom og Døde for deres Øyne".

Hvorfor taler de brave Mænd, der har meddelt et saa gribende Synsbillede som dette — som Rehfeldt betegnende nok for ham ikke har opfattet, fordi der ikke er den *Følelse* i ham som i den af ham ringeagtede Fiskeralmue — ikke om det Indtryk, Styrmandens Død har gjort paa dem, og om den Beslutning, som de selvfølgelig ligesom deres 5 Fæller har deltaget i af fuldeste Hjærte. Ganske simpelt fordi det har grebet disse jævne Mænd saa overvældende stærkt, betaget dem paa en saadan Maade, at de ikke mægter at tale om det i Retssalen. Naar de skal give nogen Grund for, at Foretagendet lykkedes, ja saa angiver de, at det var „fordi Søen og Vinden lidet lagde sig". Urigtigt er dette selvfølgelig ikke, selv om deres Fæller tier om det; samtidig med at de reddede Thomas Brun henved Kl. 4, saa reddede Gillelejerne Mandskabet paa det hollandske Skib Juffrow Zykke ved Nakkehoved, som det hedder i den officielle Oversættelse af deres Skibsbog: „Om Efter-

middagen imellem 3 og 4 kom Fiskerne fra Leyet med en Jolle over Land og bragte samme liige ud for Skibet i Søen og hentede os dermed i Land, folkene som ikke kunde gaae, bleve med Vogne bragte til Leyet." Men Hovedaarsagen til de 8 Hornbækfiskeres Sejr i Modsætning til Gillelejernes er *ikke* denne ubetydelige Sagtnen af Vind og Sø, det er det *sjælelige*, den Anspændthed, de blev sat i, ved at være Tilskuere til Styrmandens tragiske Død — det er min *Tro* om Hornbækkerne. Hvorfor taler det yngre Hold ikke om Stormens Sagtnen? Ganske simpelt, de har været saa optagne af deres Beslutning at vove det yderste, at de ikke har lagt Mærke til det. Naar det nu er godtgjort, at begge Holds Fremstilling er sand, saa er det ejendommeligt og gribende at lægge Mærke til den Karakterforskel, der er mellem de to Hold, det lidt ældre 3 Mands og det lidt yngre 5 Mands Hold, indenfor begges fælles Hornbækkerkarakter: menneskelig Medfølelse med de ulykkelige og Mod til at vove det yderste paa at redde dem fra Døden, en Kamp der efter en lang Række Nederlag ender med Sejrens Vidunderlighed. De yngre fortæller nemlig, at de hører de Skibbrudnes Skrig „ved Dagens Anbrækning", Morgengryet altsaa, og iler til Hjælp sammen med hele Hornbæk, de 3 ældre fortæller, at de Kl. 7 *saa*, at den strandede Jagt ingen Baad havde og derfor ikke var i Stand til at redde sig selv (som Skipper Niels Asping og hans Folk i det lige foregaaende Forhør). De yngre rives med af deres umiddelbare Følelse; de ældre ser praktiskt og fornuftigt, at Hjælp er fornøden, for de mangler deres Baad. De yngre er fuldstændig optagne af Styrmandens Død, *nu* skal det være, om det saa skal gælde Livet, de 3 ældre er ligesaa grebne som de yngre, men har tillige Øjet oppe for, at nu er det Tid, nu er dette Foretagende muligt, nu har den oprørte Sø sagtnet en lille Smule, nu eller aldrig, inden den sidste dør. Vi kender de to Hold, ikke sandt, det er den følelsesfulde Svend, og det er den praktiske Knud i Ewalds

Fiskerne. Det yngre Hold er Svend, der af sin fortørnede Lise faar det Skudsmaal:

> Thi det var dig, som fristede de andre.
> *Selv Knud var ei saa fræk, som du*, og Anders
> Betroede sig kun frygtsom til sin Medynk.
> Du *gikst foran*, du *slæbte dem i Baaden.*

og som fortjener det, det var ham som ved sin Følelses Vælde rev de andre med sig til Redningsdaaden. Det ældre Hold er *Knud*, Førernaturen, der i det afgørende Øjeblik tager Styret:

> Du, Gunild, hold os got Øl varmt, og mød os
> Med Kruset i din Dør; det kan behøves.
> Nu alle Mand, som een! nu træk med Kræfter!

Er der noget i Vejen for at tænke sig, at de yngre har revet de ældre med ved Synet af Styrmandens Død, at de lidt ældre som Knud med deres praktiske Sans har taget Førerskabet og gennemført Sejren i det rette yderste Øjeblik?

I Plessens Gavebrev siges der, at de 5 har vist den Menneske-Kiærlighed, at *de med deres eget Livs øjensynligste Fare* har reddet Thomas Brun. Det er Plessens egen eller hans Hjemmelsmands Slutning draget af Fiskernes Beretning, for Hornbækkere fortæller ikke direkte, at de har sat Livet paa Spil. Den gamle udmærkede Fisker Svend Poulsen (jf. S. 113) fortæller om en Stranding han har været med til i sine unge Dage. „1857 3die Juledags Morgen var der to Engelskmænd strandet i Nordost-Snestorm. De unge Fiskere havde været til Dans hele Natten. Hornet lød igennem Byen, at der var strandet to Skibe. 8 unge Fiskere gik i Baaden, men han, der hørte Baaden til, vilde ikke med, han var gift". — Jeg spurgte Svend Poulsen, om det ikke havde været en farlig Historie, de havde jo ikke sovet hele Natten. Svend Poulsen mente ikke, det havde været saa farligt, men lidt efter tilføjede han ligesom for sig selv: „Fik vi

nogle rigtige Braadsøer, naar vi var paa den yderste Revle, fik vi nok blive der". —

Og saaledes er det ogsaa her, hverken Mallings 5 eller Retsforhørets 3 har fornægtet deres Hornbækkernatur ved direkte at fortælle, at de har været i Livsfare. At de ikke desmindre har været i „øjensynlig Livsfare", endskøndt Søen og Vinden lidet lagde sig, fremgaar navnlig af de 3 Fiskeres Redegørelse for, hvorledes de praktiserede Skipperen Thomas Brun fra den strandede Jagt og op paa Land „*endskiønt* han da befandtes i saadan tilstand af Søen, frost og Arbeide (ɔ: Anstrængelse), at hand næsten deel var saagodt som liŷløs". Jeg har lagt Eftertryk paa Ordet „endskøndt", det Ord viser til fulde, hvor overmaade vanskeligt det har været, at faa den næsten bevidstløse Mand fra Fartøjet over i Baaden. Han har ikke selv kunnet hjælpe til ved sin Redning, de har maattet over til ham i Skibet og practisere ham ned i Baaden. Vi behøver ikke at tro, at Heltegerningen er blevet mindre, fordi de 3 Fiskere har vidnet om, „at Søen og Vinden lidet lagde sig", det er sandt, men det er lige saa sandt, hvad Plessen skriver om Hornbækfiskerne, at de har haft Mod til i den øjensynligste Livsfare at redde Thomas Brun.

Men med Livsfare at redde Menneskeliv, det er ikke den eneste „Menneskekærlighed" som Samtid og Eftertid har beundret hos de kække Hornbækfiskere. „Saa modige, som de før havde været til at gaae Faren i Møde, saa uegennyttige var de nu. De forlangte ingen Belønning, men ansaae det for Pligt, at have udrevet en ulykkelig Mand fra Døden", hedder det hos Malling, og Plessen beundrer i sit Gavebrev Hornbækfiskernes Ædelmod, (efter den ovenfor S. 99 anførte korte Strandingsberetning som Begrundelse for sit Gavebrev):

„Saa, da dette deres Foretagende giør Menneskeligheden saa meget mere Ære i disse fordærvede Tider, som man ikke skulle vente sig sligt af Folk der ei have havt bædre Opdragelse og Vilkaar, holder jeg for, at det kunde tienne andre til Opmuntring

[til] i liige Tilfælde at viise samme Menneske-Kiærlighed og Ædelmodighed, naar der fandtes nogen, som ved en liden Belønning til bemeldte Folk vilde vise dem Høy-Agtelse, Velbehag og Skiønsomhed, som gode og dydige Mennisker have Ret til at paastaae af ethvert deres Med-Menniske." —

Det er Ord ulige mere prosaiske, men ligesaa dybtfølte som de Udtryk Ewald lægger ham i Munden, hvor han lader ham, under Navnet Odelhejm, personlig nærværende, paa Danmarks Vegne belønne de kække, ædelmodige Fiskere.

Viid, at det (Danmark) alt udstrakte sine Arme
Til Hjælp! — Thi mægtigt er dets Vink, og evig
Dets tause Lov, til sine rige Sønner;
At skatte til de Kiekkes Dyd; at tro det
Just Velmagts Pligt, at yde den den Lise,
Den Drift, og selv den Glands, som Guld kan give.
Held mig, at Rigdom blev min Lod! og at jeg
Var nær, og hørte Danmarks Røst! O Brødre,
O, under mig den Vellyst, at adlyde
Saa øm en Moders Bud!

Men hvorledes skal vi i vore Dage forstaa denne Ædelmodighed fra Hornbækfiskernes Side. Var den dette enkelte Redningsholds ganske enestaaende Uegennytte, maaske fremkaldt af det særlige gribende Skue de havde overværet: de 5 som døde for deres Øjne, uden at de kunde hjælpe, eller var den, hvad Ewald i sin Fædrelandsstolthed hævder (gennem den gamle Gunilds Mund, efter at Birthe har givet det rette Hornbækkersvar):

Tilgiv mig (Fremmede).
De Glædes Taarer, som du seer mig fælde.
Troe mig, det er ei Stolthed af min Seier;
Ei heller, at jeg daarlig skulde tænke,
At slig en Adfærd var saa stor og sielden.
Jeg veed for vel, *at her til Lands, de fleeste*
Vist svarte dig, som vi har svart.

Den gamle Redningsmand, Julius Jensen, der har løst Problemet for mig om de 3 og de 8 (jf. S. 131) har ogsaa givet mig forstaaelse af dette Træk, Hornbæks egen Forstaaelse. Jeg spurgte ham, om de aldrig tog Penge for at redde Skibbrudne, han svarede ganske dæmpet, midt i sin ellers humorfyldte Fortællen: „Vi tager aldrig Penge af de Søfolk vi redder, vi ved jo aldrig, hvad Dag vi selv kan komme i samme Stilling". Jeg er overbevist om, at de unge Hornbækfiskere for 140 Aar siden har afslaaet den engelske Kaptajns Gave ud fra samme dybe menneskelige Følelse: Vi redder Dig i Livsfare og Besvær, ser ikke rolig til, at Du drukner ud for vor Kyst, vi er forvisset om, at der saa, hvis *vi* strander paa ukendt, fremmed Kyst, vil være Mennesker, der vil vove Livet for at frelse os, de ikke kender, ligesom vi har vovet Livet for at frelse Dig ukendte, personlig os ligegyldige Skipper. Og vi tager ikke Dine Penge til Løn, for saa er der al Sandsynlighed for, at Folk paa fremmed Kyst, der redder os, vil tage vore fattige Skillinger fra os, saa vi vel bjærger Livet, men kun for bagefter at leve det i Nød og Elendighed.

Men dette har, ser vi jo, den højsindede danske Godsejer borte i det fremmede Land, der giver de brave Fiskere en saa betydelig aarlig Livrente, slet ikke forstaaet. Han har ikke anet, at dette var noget Hornbækfiskerne altid gjorde, at det var et Fiskerlejes af Livsforholdene dybt begrundede Sædvane, dets jævne menneskelige Forstaaelse af det kristelige Bud: Gør mod andre, hvad Du vil, at de skal gøre mod Dig, men han har i sin romantiske Begejstring misforstaaet dette Træk, anset det for saa meget mere beundringsværdigt, som man ikke kunde vente sligt af Folk, der ei have havt bædre Opdragelse og Vilkaar. —

Men vi forstaar tillige efter dette, at de brave Fiskere, som troskyldigt har fortalt Mallings og Plessens Hjemmelsmand, at den reddede Skipper tilbød dem en Del af de Penge han havde hos sig, men at de havde afslaaet det, ikke kan have haft mindste Anelse om, at de ved deres Adfærd har indlagt sig særlig For-

tjeneste, for dem var det noget selvfølgeligt, saaledes skulde man gøre, saaledes havde de Gamle gjort. Men *han*, som hørte det af deres Mund, har følt det som noget saa enestaaende, noget saa vidunderligt, at han ved sin Beretning har kunnet inspirere Plessen, som før sagt, ikke blot til den Begejstring, der lyser ud af hans Gavebrev, men ogsaa til et efter de Tiders Pengeforhold ikke ubetydeligt Offer, 125 Daler aarlig i en uoverskuelig Aarrække, og at han, gennem Malling, har kunnet inspirere vor store Digter Johannes Ewald til hans af Danskhed og Menneskelighed straalende Værk, *Fiskerne*. Men hvem er denne Mand? Han er værd at finde; uden ham var Fiskernes Daad forlængst glemt af Landsmænd, som saa mangen anden kæk Redningsdaad udført af Hornbæk Fiskere, uden ham var *Fiskerne* næppe blevet skrevet, og vi havde været vor Nationalsang „Kong Kristian stod ved højen Mast" foruden.

Jeg har ovenfor formodet, men det er kun en Formodning, at denne Mand er Hornbæks gamle ærværdige Sognepræst, Provst *„Rasmus Henriksen Garboe"*, der 1774 i over 50 Aar havde været Tikøb-Hornbæk Menigheders Sognepræst, som stod i et sjældent ideelt Forhold til sin Menighed, og som vi ved har omfattet sine Sognefolk, først og fremmest i Annekssognet Hornbæk, 5 Fjerdingvej fra hans Præstegaard i Tikøb med den største Varme og Beundring, og hvem de sikkert til Gengæld har set op til med en saadan Tillid og Kærlighed, at de 5 Fiskere har kunnet fortælle ham, hvad Følelser der besjælede dem ved Styrmandens Død, og den sejrrige Beslutning, de tog om at vove det yderste. Men ligesom han har misforstaaet deres troskyldige Fortælling om Afslaget af Skipperens Belønning, saaledes har han muligvis ogsaa paa et andet Punkt misforstaaet deres Beretning. Jeg tænker mig, at han *kun har truffet de 5 Fiskere* — men derimod *ikke de tre*, at han altsaa har talt med de 5 Redningsmænd umiddelbart efter Strandingen, efter at de 3 var taget med den syge Thomas Brun til Gæsteretten i Dronninge-Møllen, hvor

Birkeskriver Rehfeldt boede. De 5 unge Fiskere har ligesom deres 3 Fæller i Dronninge-Møllen *svaret for sig selv*, ɔ: de har sagt, at *de var med* (men tiet om, at der ogsaa var 3 Fæller med), og den gamle Præst kan have sluttet, at de 5, han tilfældig havde talt med, var de eneste Redningsmænd — den samme Fejlttagelse som Hans Brix 140 Aar senere gør sig skyldig i, naar han tror, at de 3 som tilfældig efter deres Alder indkaldes som Vidner, er de eneste virkelige Redningmænd. Garboe er næppe direkte Plessens Hjemmelsmand, men indirekte gennem et eller flere Mellemled — disse Mellemled kender jeg ikke, men det skal være min Opgave, at faa dem fastslaaet. Derimod er han sikkert direkte Mallings Hovedhjemmelsmand, antagelig· Foraaret 1776, halvandet Aar efter Begivenheden, da Jens Larsen (19 Aar) og Svend Pedersen (18 Aar), der ved Strandingen endnu blot var Tjeneste*drenge* (Gavebrevets Titulatur) ɔ: Fisker*drenge*, er steget op til at blive Tjeneste*karle* (Mallings Titulatur) ɔ: Fisker*karle*,[1] med en Beretning, som Malling, sandhedskærlig Historiker som han var, har søgt og den 22. Juni 1776 faaet bekræftet af Birkeskriver Rehfeldt, paa hvis Gaard det var, at Thomas Brun „ved en omhyggelig Pleje efterhaanden fik Liv, Helbred og Styrke igen."

Ja det kan jo gærne være, at en mere kyndig ved en dybere Undersøgelse vil finde, at jeg fuldstændig har fejlet i min Formodning — denne ukendte Hjemmelsmand maa jo i alle Til-

[1] Jeg er ikke blind for denne Hypoteses Vanskelighed og mener ingenlunde, at have fastslaaet et uomstødeligt Faktum, nej, det er den Hypotese, som paa dette Sted af min Undersøgelses Udvikling forekommer mig den sandsynligste, jeg kan finde til at forklare, hvorledes det gaar til, at vi har den ufuldstændige Liste i Gavebrevet og hos Malling. Vanskeligheden er først og fremmest den, hvorledes kan det gaa til, at Garboe ca. $1^1/_2$ Aar efter ikke ved, at der er 8 og ikke bare 5 Redningsmænd. Har Garbo $1^1{}_2$ Aar efter opgivet samtlige 8 Redningsmænd, men Malling i sin Forsigtighed kun optaget de 5, som hans Kilder 1) Garbo og 2) Rehfeldt har fælles, og troet Rehfeldt, Øjenvidnet, at der *kun* var 5 Redningsmænd? ?

fælde være en, som har kendt Hornbækkerne saa godt og saa personligt, at han ved, at den Fisker med Kendingsnavnet Svend Bagge (Malling) har haft til fulde Døbenavn: Svend *Nielsen* Bagge, og som har staaet i et saadant Tillidsforhold til de 5 Deltagere, at han har kunnet faa dem til at aabenbare deres Følelser ved Styrmandens Død og den Beslutning der opildnede deres Sjæl — samtidig med, at han har staaet dem saa fjærnt, at han ikke ved, at det at afslaa Skibbrudnes Tilbud om Penge var ganske selvfølgelig Hornbækkerskik; anderledes kunde det ikke være. Og her tror jeg, at det ikke vil være let at finde nogen bedre end Rasmus Garboe. Han har nemlig haft den sjælelige Betingelse for gennem sin Beretning at inspirere Johannes Ewald, at han ikke som den ladningsbekymrede Handelskorrespondent var ligegyldig for Fiskerbedrift, eller som Rehfeldt paa Dronninge-Møllen paa Villingebæks Vegne var uvillig stemt mod Hornbæk, nej, han havde Ævne til at undres over sine Sognefolk i Hornbæk. Dette viser han tilfulde ved en lang Beretning, han 30 Aar før, 1743, da han havde kendt Hornbæk omtrent 20 Aar, har skrevet. Den hedder: „De mærkværdigste Ting i Tikiøb og Hornbechs Sogner", og er saa værdifuld til sjælelig Forstaaelse af det Fiskerleje, som Danmark staar i Taknemmelighedsgæld til for sin Nationalsang, at den absolut bør drages frem, selv om det senere skulde vise sig, at det ikke er Garboe, der i allerførste Række er Ewalds Hjemmelsmand. Den er forfattet som Svar paa en Forespørgsel fra det „Høy-Lovlige Cancellie" om „1) Indvaanernes Egenskaber, Inclination [ɔ: Tilbøjelighed] og ungefærlige [ɔ: omtrentlige] Tal og Sognernes Døde og Fødde i nogle Aar 2) Sognets Beskaffenhed og hvad besynderligt det kand have frem for andre, 3) Sognets Antiquiteter [ɔ: Levninger fra gamle Dage] og 4) særdelis Ord og Talemaader i Sproget og Optegnelse paa nomina propria [ɔ: Egennavne] som icke alle stæder ere almindelige". Denne Skildring findes i Blandingshaandskriftet *Kall 48* (i Folio) inde paa det kongelige

Bibliotek, tilligemed en Række andre Præsteindberetninger fra de nordligste Nordsjællandske Sogne (gamle Kronborg Amt). Ingen af disse vidner om et saa ideelt og saa godt Forhold mellem Menighed og Præst som den af norsk Æt rundne, i Vestjylland fødte Rasmus Henriksen Garboes Skildring af sine Sognefolk; han holder i høj Grad af Bønderne i sit Hovedsogn, men Fiskerne, først og fremmest i Hornbæk, beundrer han, som man vil se af følgende Skildring af deres Karakter.

„I *Sognerne* findis *trende Fisker-Leyer*,[1] hvor *Fiskerne* ere alle hurtige Søe Folk, beqvemme baade til Lands og Vands. Paa *Hornbechs* Leye, som bestaae ei alleene af Gudfrygtige, men end og Gavmilde Mennisker, endskiønt Fattigdom alle Tider haver trykket Dem, har deris Forfædre dog effter Kongelig Tilladelse paa eegen Bekostning først ladet opbygge et *Capel* paa Leyet,[2] hvilket for sin Brøst-fældighed effter vor allernaadigste Arve Herre og Konges *Kong Christian den Siettes* priselige Omhue er bleven Forandret til een smuk Grund-muuret Kirke, som af mig blev Indviet *1737 Dom: 19 Post Trinitatis*, [ɔ: 19. Søndag efter Trinitatis], da de Ord *Hagg* [ɔ: Haggai]: 2. v: 9 blev af mig forklarede, *det sidste Huusis Herlighed skal være større end det førstes.* Efter at ieg tilforn i *May*-maaned, Da den første grundsteen blev lagt til *Kirchen*, I Hans Mayts Nafn, hafde holdet een Tale for en heel Forsamling der paa Stæden, da de ord af mig bleve Forklarede, som findes beskreven i *Esræ 3. v. 10 der nu Bygnings-Folkene lagde Grundvold til Herrens Tempel, da lode de Præsterne staae iførdte, med Trommeter, og Leviterne Asaphs Børn, med Zimbler at love Herren*". *Fiskerne* paa samme Leye

[1] Garboe tænker paa Snekkersten Syd for Helsingør og Aalsgaard midtvejs mellem Hornbæk og Helsingør. [2] Det hedder i Traps Danmark II S. 57: Vistnok har Hornbæk allerede fra det 16de Aarhundrede haft en Kirke, men den blev ødelagt af Storm og Uvejr, hvorfor Beboerne opførte en ny og 1672 fremkaldte en Befaling til Sognepræsten i Tikøb om herefter som tilforn at betjene Hornbæk Kirke.

bevarere endnu Deris Forfædris Gavmildhed imod deris Guds Huus, at naar Gud velsigner deris Garn, nedlegger de hver gang een liden Gave til Tempelen [ɔ: Templet, Kirken], som beløber sig af Dem til een smuk *Summa* aarligen, Foruden det [at] de Fattige fra Landet omkring, som hver Morgen møder ved deris Baade, naar de kommer i Land, bliver skickeligen betænkte af de Fiske vor Herre giver dem.[1]"

„Ei alene gudfrygtige, men endog gavmilde Mennesker", det er Kærnen i Rasmus Henriksens Garboes Dom om Hornbækkerne, efter at han har kendt dem i 20 Aar. Ved denne pudsige Stigning, — pudsig, fordi Gavmildhed ikke plejer at rangere højere i Dydernes Række end Gudsfrygt — røber Kristian den Sjettes brave Præstemand, at paa denne „vor allernaadigste Arve Herres og Konges Tid" var der bedre Tid paa Gudsfrygt end paa Gavmildhed, med andre Ord, i disse Pietismens Dage var der mere kristeligt Føleri end jævn praktisk Gerningskristendom i Danmark. Man han vidner tillige, at Hornbæk var en Undtagelse fra den almindelige Regel. Her stod Lære og Liv i den smukkeste Overensstemmelse, her var rodfæstet Kristentro forbundet med

[1] Vidnesbyrd om den Karakteristiks Gyldighed for Hornbæk ca. 1865 er Kristian Hegnsmand i Ellekildes Fortælling om sin Fødeby som den var i hans Barndom for ca. 50 Aar siden. „De fattige oppe fra Landet kom i Sildefiskeriets Tid ned med Sælke, Avnekurve, Spaankurve. Drengen gik hen til den første Baad, der kom i Land og bad om Sild, han fik øjeblikkelig sin Kurv fyldt, han tømte den i Avnekurven eller Sækken, saa gik han til næste Baad, der kom i Land, og saaledes hele Raden rundt, ja der var nogen, der var saa frække, at de kom to Gange til den samme Baad og tigge Sild. Han fik alligevel, selv om Fiskerne opdagede det, der var nok af Sild, de var ikke saadan at faa solgt. Næste Morgen kom de igen med Sække, Avnekurve, Spaankurve, der var mange fattige, der paa den Maade kunde faa Sild til et helt Aar, bare for at møde ved Stranden. — Men naar man saa som lille Dreng fra Hornbæk kom op til en Bonde (ɔ: Gaardmand) for at købe et Par Potter Mælk, saa fik man hele Spanden fuld, om det saa var en Fempottespand, det var ikke noget at rende saa langt for saa lidt, mente Bondekonen, og hun tog en Haandfuld Smør og klaskede paa som Laag, for at Mælken ikke skulde skvulpe over for den lille Dreng, naar han løb hjem."

menneskelig Godhed og Uegennytte paa en saadan Maade, at det har kunnet vække deres Præsts Undren. Og Aarsagen til denne praktiske Kristendom, som udmærker Hornbækkerne i 1743, og som ligeledes har haft sin Gyldighed for Hornbæk over 100 Aar senere, nævner han ogsaa: „Fiskerne bevarer endnu deres Forfædres Gavmildhed imod deres Guds Hus". Af den nære Tilknytning og Kærlighed til Kirken, deres Sømærke og Hjemkending i Hverdagens Slid, deres Havn i Søndagens Hvile, forklarer jeg den Modsætning, som der, i Sagn og Tro, i Folkeskik og Livsanskuelse er mellem Hornbæk og dets Nabofiskerleje min Fødeby Aalsgaard, en Modsætning som Holger Drachmann har fundet saa interessant, at han har valgt den til Genstand for kunstnerisk Folkelivsskildring („Det store Pinseslag" i Paa Sømands Tro og Love). Han er uretfærdig mod Aalsgaard (Kattene), som han ikke har iagttaget med tilstrækkelig Sympati og indgaaende Forstaaelse. Det gamle Aalsgaard ca. 1800 er ligesaa lidt som det gamle Hornbæk paa samme Tid nogen sammenrendt Stationsby, men et Kultursamfund, et Fiskerleje med ægte dansk folkelig Kultur, men denne Kultur havde ca. 1800 holdt sig fri for kirkelig Indflydelse og var i sin Grund tusindaarigt Hedenskab, olddansk Livsanskuelse, hvorimod det gamle Hornbæks Kultur, der hviler paa det samme folkelige Grundlag, er gennemsyret af Kristelighed og nydansk Livsanskuelse og er et levende Vidnesbyrd om Kristendommens Kulturmagt. Jeg tænker en anden Gang at skildre denne Modsætning videnskabeligt til Belysning af den uendelig større Modsætning: hedensk Danskhed og kristelig Danskhed; i denne Sammenhæng vil jeg blot understrege, at det ikke var saa ganske tilfældigt, at Hornbæk ved sin kække Redningsdaad den 19de Novbr. 1774 har skænket Danmark vor Nationalsang. Dets Kultur var nemlig den Gang paa en forbilledlig Maade Dansk, Folkelighed og Kristelighed paa den skønneste Maade forenet i højere Enhed. Og at Hornbæk ikke har sat Plet paa sit Ry ved dets Redningsmænds bedra-

geriske Færd, de 5 eller de 3's, tror jeg tilfulde at have bevist, de 5 (eller 3) var ikke Lejets sorte Faar, der ved en Skæbnens Ironi ved deres løgnagtige Fortælling har inspireret vor store Digter til hans skønne Værk Fiskerne og vor vidunderlige Nationalsang: Kong Kristian stod ved højen Mast, nej, de var Lejets bedste Mænd, fordi de efter de mange Nederlag om Formiddagen fremfor deres Bysbørn har haft Ævne til at gribes saaledes af Styrmandens tragiske Død, at de vil vove det yderste for at frelse den sidste, og derfor er de *Helte*, og derfor vil deres Navne, leve ikke blot som *før* Hans Brix de 5: Fiskerne Anders Jensen, Peder Jensen og Svend Nielsen Bakke, og Fiskerdrengene Jens Larsen og Svend Pedersen, — ikke blot som *efter* Hans Brix 1913 de 3, Fisker Arved Olsen, Skipper Ole Pedersen og Gaardmand Peder Eriksen, men samtlige 8 som danske Redningshelte, *„alle af Hornbæk"*, hvem Landsmænd skylder Tak, fordi, som Ewald siger:

> De Arme (o: fattige) hædrede det stolte Danmark,
> Med Glandsen af en ædel Daad.

Og som Ewald straks efter lader Odelhejm sige:

> Thi mægtigt er dets Vink, og evig
> Dets tause Lov, ti sine rige Sønner,
> At skatte til de Kiekkes Dyd,

saaledes har jeg selv følt det, en national Pligt at afvise ubeføjede Angreb paa disse danske Mænds Ære og rigtig vise, hvad Hæder de fortjente, i Bevidsthed om den *Rigdom* jeg besad, ikke paa Gods og Guld, det har en Student jo sjælden, men paa Indtryk fra Hornbæk, min Hjemstavns Kirkeby, dels Barndomsminder, naar jeg som lille Dreng kom i Kirke og saa de gamle Fiskere, hvis Ansigter syntes mig præget af Ærværdighed og Visdom, dels Ungdomsoplevelser, naar jeg af gamle Hornbækkere hørte om gamle Dage og fik uudslettelige Indtryk af „det levende Ord", det livfulde, kærnefulde, humorfyldte

Dansk. Mine Genfortællinger er kun som svage Oversættelser i Forhold til Grundsproget, men alligevel haaber jeg at have givet mine Læsere noget Indtryk af den Værdi, den folkelige Fortælling *kan* have, ikke mindst som historisk Kilde til Kendskab og Forstaaelse af svunden Tid.

Uden Kendskab til det gamle Hornbæks kristelig folkelige Kultur og dets Overlevering vil enhver Løsning af Strandingsproblemerne navnlig i Mallings Beretning og Retsforhøret (ogsaa min egen) svæve i Luften for ikke at sige være umulig. Det er først og fremmest paa Grund af manglende Kundskab om selve Hornbæk, at Hans Brix Hypotese om blot 3 Redningsmænd ikke har kunnet staa for en skarp Kritik, en Kritik som imidlertid har været ganske nødvendig, fordi hans Arbejde i den almene Bevidsthed stod som Videnskabens sidste Ord om det Spørgsmaal. Nej Videnskabens sidste Ord er ikke sagt, heller ikke med min Afhandling, den er snarere Folkemindeforskningens første Ord i det Spørgsmaal, dens Krav om at blive hørt i denne Sag og anvendt med saa grundig Indleven i Stoffet som mulig. Spørgsmaalene er nu rejst, men de har ikke alle faaet den endelige Besvarelse: navnlig gælder det Spørgsmaalet om Plessens og Mallings Hjemmelsmand, og om hvorfor kun de 5 nævnes som Redningsmænd hos Plessen og hos Malling. Ogsaa med Hensyn til Kendskabet til de 8 Redningshelte kan vi naa langt videre endnu. Jeg vilde gærne bede min Hjemstavnsfæller i Hornbæk om alle de Oplysninger om de 8, de kender, selv den ubetydeligste Oplysning kan, taget sammen med andre, have Betydning.

Men jeg haaber tillige at have givet Indtryk af den mundtlige Overleverings digteriske Værdi. Hvad de Gamle fortæller fra deres Forfædre bør ikke foragtes, det bør holdes i Ære, som Arvesølv, bliver det i gode danske Slægter, det er bedre end det meste af vor lovpriste Nutids Nysølv og Plet, Avisfeuilletoner og Almanakhistorier o. desl., det har tit en vidunderlig Linieskønhed

en herlig Kompositionens Strænghed, en Kærnekraft i det hele, som Kunstdigtningen desværre ikke saa sjælden savner.

Vi har set Ewalds Mesterværk paa det afgørende Punkt komme tilkort overfor den folkelige Fortællings simple storlinjede Patos. Hvis Ewald ikke havde nøjedes med Mallings Genfortælling, men havde lyttet til Fortællingen om Redningsbedriften fra selve de (8) Heltes Mund, saa havde han vistnok undgaaet nogle af sit Skuespils væsentlige Svagheder: det altfor høje Sprog, den altfor stærke Fremhæven af Kvindernes Opdragelse, det Balletgøgl hvormed han desværre ender sit Drama: Fiskerindedans paa Dødens Dag. Ved denne direkte Inspiration af den folkelige Fortællekunst vilde Ewalds Drama intet have mistet af den Undren over ædel Daad, den dybe Forstaaelse af dansk folkelig Kristendom (Anders og Gunild), den glødende nationale Stolthed, „Fiskerne" er saa herlig gennemaandet af, men det vilde tillige været baaret af det Tragediens mægtige Vingesus, som det nu i dybeste Forstand savner. Det kaldes et Syngespil, men det burde være en Tragedie, hvor Modsætningen mellem Mandens Hu og Kvindens Attraa var fremstillet i sin dybe Primitivitet. *Han* gribes af Styrmandens Død og vil gaa i Døden for at redde den sidste, *hun* tænker paa sit spæde Barn, hun tænker paa fremtidig Nød, hvis hendes Forsørger omkommer, hun oprøres imod hans Taabelighed, men da han med sine Fæller har sejret, forstaar hun, at det var ham som havde Ret. Hvad jeg her siger er ikke Videnskab, men *Tro,* og det kan være, at *Troen* er forkert, men jeg vil hævde, at det var ganske uberegneligt, hvad en Digter af Ewalds Genialitet kunde have naaet, hvis han ikke bare indirekte og halvvejs, men direkte og helvejs, var bleven inspireret af den folkelige Fortællings storladne Poesi. Vi havde i saa Fald ikke blot haft vor Nationalsang at takke Ewald for, men ogsaa vort, af alle Danske kendte og elskede Nationaldrama, og den hæderlige Digter Johan Ludvig Heiberg med sit nette Balletdrama Elverhøj vilde ikke have kunnet gøre ham Rangen stri-

dig. Vor Nationalsang kan vi være bekendt, vort Nationaldrama Elverhøj er det ikke værd at rose os for meget af. Et virkeligt Nationaldrama faar vi først ved et lykkeligt direkte Møde af Folkedigtning og Kunstdigter, ikke ved mere eller mindre overfladisk Læsning af denne Folkedigtning, men ved at en Digter af Ewalds højt over Gennemsnittet af danske Digtere hævede Genialitet og kunstneriske Ævne af det danske Folks egen Mund hører de Fortællinger, der kan inspirere ham til national Bedrift, der lærer ham, hvad den folkelige Digtning kan lære Kunstdigteren: det dramatisk virkningsfulde, det tragisk gribende, det patetisk løftende: i kort Begreb det „levende Ords" store folkelige Værdier, som det skal være mig en Livsopgave at skabe Forstaaelse af og Kærlighed til.

Samfundets Virksomhed

fra 1. Oktober 1915 til 30. September 1916.

Lørdag den 29. Januar 1916 blev Samfundets 10. ordentlige Generalforsamling afholdt i Helsingør. Dirigent var Redaktør *Welsch*.

Af Bestyrelsen fratraadte efter Tur: Skoleinspektør Petersen, Hillerød, Skoleinspektør Plesner, Helsingør, Gaardejer N. J. Andersen, Mørdrup, og Pastor Villads Christensen, Skoven pr. Jægerspris (nu København), hvilke alle genvalgtes. Bestyrelsen bestaar altsaa af:

Gaardejer *N. J. Andersen,* Mørdrup, Adjunkt *H. Boisen,* Hillerød (Skriftudvalget), Overlærer *Carl Christensen,* Frederiksværk, Pastor *Villads Christensen,* Kjøbenhavn, Oberst *H. W. Harbou,* København (Formand), Rektor, Dr. phil. *K. Hude,* Hillerød, Amtsraadsmedlem, Sparekassedirektør *J. P. Jensen Bjellekjær,* Søsum pr. Viksø, Overretssagfører *H. Mourier,* Helsingør (Sekretær og Kasserer), Skoleinspektør *P. Petersen,* Hillerød (Skriftudvalget), Skoleinspektør *J. E. Plesner,* Helsingør (Skriftudvalget) og Højskolelærer *Uhrskov,* Frederiksborg (Skriftudvalget). En ved Læge Krarups Død ledigbleven Post som Bestyrelsesmedlem henstaar ubesat til næste Generalforsamling.

Til Revisorer genvalgtes Toldkontrollør *Heilmann,* Helsingør, og Overlærer *Carstens,* Hillerød; til Decisor genvalgtes Kammerherre, Amtmand, Greve *Schulin,* Frederiksborg.

Repræsentanter (Lovenes § 7) ere: Skolebestyrer *Hatt,* Frede-

rikssund, Sognefoged, Gaardejer *Chr. Jensen,* Græse, Lærer *O. Larsen,* St. Havelse, Sognefoged, Gaardejer *O. Pedersen,* St. Rørbæk, og Sløjdlærer *Thorup,* Ebberødgaard.

Der har været holdt 2 Fordragsmøder, nemlig:

Den 29. Januar i Helsingør (efter Generalforsamlingen). Frøken Dr. phil. *Ellen Jørgensen* talte om: Karmelitermunken Poul Helgesen. Formanden ledede.

Den 3. September i Krogerup Have. Cand. mag. *L. Krabbe* talte om: Rostgaarderne paa Krogerup. Formanden ledede.

Samfundets Aarbog for 1915 udkom i December s. A. og er modtaget af 382 Medlemmer, heraf 13 nye, og 16 Subskribenter, deraf 1 ny.

Fra *Hendes Majestæt Enkedronningen* har Samfundet atter i Aar modtaget et Bidrag af 50 Kr.

Paa Finansloven 1916—17 er der tilstaaet Samfundet et Tilskud af 200 Kr.

Fremdeles har Samfundet modtaget Tilskud for det kommunale Budgetaar 1916—17 fra Frederiksborg Amtsraad, Byraadene i Helsingør, Hillerød og Frederiksværk, Sogneraadene i Tikøb-Hornbæk-Hellebæk, Skibby, Esbønderup-Nøddebo, Asminderød-Grønholt, Hørsholm og Birkerød.

Samfundets Medlemmer, nytilkomne og ældre, kunne købe ældre Aargange af Aarbogen for 1 Kr. pr. Hæfte og en Serie paa 4 Aargange til en Pris af 3 Kr. Ønske herom fremsættes gennem Sekretæren.

De historiske Amtsforeninger ere komne overens om at give hverandres Medlemmer Adgang til for en Betaling lig det halve Medlemsbidrag (foruden Postopkrævning) at subskribere paa de Aarbøger og andre Skrifter, der udgives af de Samfund, af hvilke

vedkommende ikke selv er Medlem, naar Begæring derom fremsendes gennem eget Samfunds Bestyrelse. Medlemmer, der ønske at benytte sig deraf, bedes henvende sig til Sekretæren.

Opmærksomheden henledes paa det af Dansk historisk Fællesforening udgivne Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie *„Fortid og Nutid"*, angaaende hvis Plan henvises til vor Aarbog for 1914, Side 102 f.

Tidskriftet redigeres af en Historiker, Underarkivar, Dr. phil. *Knud Fabricius*, en Arkæolog, Musæumsassistent, Mag. art. *Chr. Axel Jensen* og en Sprogmand, Dr. phil. *Johs. Brøndum-Nielsen*.

1. Aargangs 1.—3. Hefte er omtalt i Meddelelser om vort Samfunds Virksomhed 1915.

4.—6. Hæfte, der er udkommen 1915—16, indeholder:

Marius Kristensen: Vore Stednavne, deres Forvanskninger i Tidernes Løb og Bidrag til den rette Forstaaelse af dem.

C. Klitgaard: En Navneteori.

Thomas B. Bang: Lensregnskaberne og deres Benyttelse som historisk Kilde.

P. Severinsen: En historisk Kilde (Brandtaksationsprotokoller).

Endvidere Literaturanmeldelser (bl. a. af *Junge:* Den nordsjællandske Almue) og Meddelelser fra vore videnskabelige Institutioner, heraf særskilt en illustreret Beretning om Nationalmusæets 2. Afdelings Virksomhed 1914—15.

Fremdeles Fortegnelser over Aabningstiderne for vore historisk-videnskabelige Institutioner i København og om de Institutioner og Samfund, der er Medlemmer af Fællesforeningen.

Tidsskriftet udkommer med 4 Hefter à 2 Ark aarlig; to Aargange udgør et Bind. For Medlemmer af vort Samfund er Prisen 1 Kr. pr Aargang; bestilles gennem Samfundets Sekretær.

Regnskabs-Oversigt for 1915—16.

INDTÆGT:	Kr.	Øre	UDGIFT:	Kr.	Øre
Overført fra $19^{14}/_{15}$	1097	28	Aarbogen og andre Tryksager	848	26
Tilskud fra Hds. Majestæt Enkedronningen, paa Finansloven, fra Amts- By- og Sogneraad . . .	450	00	Møder	302	35
			Uindløste Medlemsbidrag.	22	00
			Andre Udgifter	390	12
Medlemsbidrag	786	00	At overføre til $19^{16}/_{17}$ . .	907	93
Subskribenter	16	00			
Refungeret Porto	67	80			
Solgte ældre Aargange . .	18	00			
Renter	35	58			
Ialt . .	2470	66	Ialt . .	2470	66

Rettelse til Omslagets S. 4.

Denne Aarbog for 1916 er udgivet paa Frederiksborg Amts historiske Samfunds Vegne af P. Petersen, J. Ernst Plesner, H. Boisen og Anders Uhrskov.